

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

**ENERJİ SEKTÖRÜNDEKİ PİYASA AKSAKLIKLARI
VE BUNLARIN DÜZENLENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

SONER KORKMAZ

İSTANBUL, 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

**ENERJİ SEKTÖRÜNDEKİ PİYASA AKSAKLILIKLARI VE
BUNLARIN DÜZENLENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

SONER KORKMAZ

Danışman: PROF. DR. MÜFİT AKYÜZ

İSTANBUL, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ
Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi SONER KORKMAZ'ın ENERJİ SEKTÖRÜNDEKİ
PİYASA AKSAKLIKLARI VE BUNLARIN DÜZENLENMESİ adlı tez çalışması
,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 13.07.2011 tarih ve 2011-14/26 sayılı kararıyla
oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul
edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

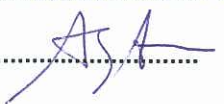
Tez Savunma Tarihi : 5.9.2011

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. MÜFİT AKYÜZ

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU

3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. AYTEN ÇETİN

.....

.....

.....

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında küreselleşmesinde etkisiyle piyasa serbestliği ve kamu müdahalesi gibi kavramlar önemlerini artırarak devam ettirmektedirler. Piyasanın hangi şartlarda serbest olacağı veya devlet müdahalesinin ne zaman gereklilik arz edeceği ekonomik etkinliğin gerçekleşmesi açısından son derece önemlidir. Devletin piyasalara müdahalesinin en önemli gerekçelerinden biri olan piyasa aksaklıkları açısından bu duruma baktığımızda kamu müdahalesinin piyasanın düzenlenmesi bakımından arzulanan bir gerçek olduğu aşîkardır.

Piyasa aksaklıklarının olduğu bir ekonomide piyasaların serbest bırakılmasındansa kamu müdahalesi tercih edilmektedir. Meydana gelen piyasa aksaklıklarının giderilmesi noktasında kamu otoritesinin en azından şuan için alternatîfsiz olduğunu ileri sürebiliriz. İşte bu çalışmada ülkemizde hemen hemen birçok sektörde görülen piyasa aksaklıkları kavramı enerji sektörü için incelenmiş ve bu aksaklıklar sonucunda kamu otoritesinin söz konusu aksaklıkları gidermesi noktasında başvurduğu düzenlemelere değinilmiştir.

Bu çalışmayı nihayete erdirmemde manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyerek bu çalışmada en az benim kadar pay sahibi olan anneme ve babama, ayrıca çalışmaya görüşleriyle katkıda bulunan değerli hocam Prof.Dr.Müfit Akyüz'e ve içerik-şekil yönünden iyi bir çalışmanın ortaya çıkması için yapmış olduğu yardımlardan ve yapıcı eleştirilerinden dolayı İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi Dr.Serhat Yaşgöl'e teşekkürü bir borç bilmekteyim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Önsöz.....	i
İçindekiler.....	ii
Tablo Listesi.....	vi
Grafik Listesi.....	vii
Kısaltmalar.....	viii
Özet.....	ix
Abstract.....	x
 GİRİŞ.....	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

PİYASA KAVRAMI VE PİYASA AKSAKLIKLARI

1.1. DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ.....	4
1.1.1. Kamu Ekonomisi Nedir?.....	4
1.1.1.1. Ekonomi Kavramı.....	4
1.1.1.2. Ekonomi ve Devlet.....	6
1.1.2. İktisadi Açıdan Farklı Devlet Anlayışları.....	7
1.1.2.1. Liberal Devlet Anlayışı.....	7
1.1.2.2. Müdahaleci Devlet Anlayışı.....	8
1.1.2.3. Marksist Devlet Anlayışı.....	9
1.2. MÜDAHALECI SOSYAL REFAH DEVLETİ.....	9
1.2.1. Genel Denge Ve Refah Devlet.....	9
1.2.2. Refah İktisadının 2 Temel Teoremi.....	11
1.2.2.1. Birinci En İyi Koşulu.....	11
1.2.2.2. İkinci En İyi Koşulu.....	12
1.2.3. İktisadi Etkinlik ve Pareto Optimumu.....	12
1.2.3.1. Üretimde Etkinlik.....	13
1.2.3.2. Tüketimde Etkinlik.....	14
1.3. PİYASA KAVRAMI VE PİYASA AKSAKLIKLARI.....	14

1.3.1. Piyasa Kavramı.....	14
1.3.1.1. Piyasa Kavramı ve Bir Kurum Olarak Piyasa.....	14
1.3.1.2. Klasiklerin Doğal Denge Bağlamında Piyasa Yaklaşımı.....	16
1.3.2. Piyasada Görülen Aksaklıklar.....	17
1.3.2.1. Piyasaların Aksama Sebepleri.....	17
1.3.2.2. Piyasa Aksaklık Çeşitleri.....	18
1.3.2.2.1. Aksak Rekabet.....	18
1.3.2.2.2. Kamu Malları.....	20
1.3.2.2.3. Dışsallıklar.....	21
1.3.2.2.4. Asimetrik Bilgi.....	23
1.3.2.2.5. İşsizlik, Enflasyon ve İktisadi Büyüme.....	24
1.3.3. Piyasa Aksaklıkları ve Güç İlişkileri.....	24
1.3.3.1. Güç Kavramı.....	24
1.3.3.2. Güç İlişkileri Bağlamında Piyasa Aksaklıkları.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

ENERJİ PİYASASI VE BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ KURUM

2.1. ENERJİ PİYASASI.....	31
2.1.1. Enerjinin Ekonomideki Yeri ve Önemi.....	31
2.1.1.1. Enerji Kaynakları.....	32
2.1.1.2. Enerji Sektöründe Arz-Talep Durumu.....	33
2.2. BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ KURUM KAVRAMI.....	38
2.2.1. Bağımsız Düzenleyici Kurumların Ortaya Çıkışı.....	38
2.2.2. Bağımsız Düzenleyici Kurumların Özellikleri.....	41
2.2.2.1. Bağımsızlık.....	41
2.2.2.2. Özerklik.....	41
2.2.2.3. İdari Otorite.....	42
2.2.3. Bağımsız Düzenleyici Kurumların Yetki ve İşlevleri.....	42
2.2.3.1. Düzenleme.....	43
2.2.3.2. Denetim.....	43
2.2.3.3. Yaptırım.....	43

2.2.3.4. Danışmanlık.....	44
2.3. ENERJİ PİYASASINDA BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ KURUMUN	
GEREKÇESİ.....	44
2.3.1. Özelleştirme Kavramı ve Enerji Piyasasında Özelleştirme.....	44
2.3.1.1. Özelleştirme Kavramı.....	44
2.3.1.2. Enerji Piyasasında Özelleştirme.....	46
2.3.2. Regülasyon Kavramı ve Enerji Piyasasında Regülasyon.....	51
2.3.2.1. Regülasyon Kavramı.....	51
2.3.2.2. Enerji Sektöründe Regülasyon.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ENERJİ PİYASALARI VE EPDK

3.1. TÜRKİYE’DE ENERJİ PİYASALARI.....	57
3.1.1. Elektrik Piyasası.....	57
3.1.2. Doğalgaz Piyasası.....	59
3.1.3. Petrol Piyasası.....	61
3.1.4. LPG Piyasası.....	64
3.2. TÜRKİYE ENERJİ PİYASASINDA GÖRÜLEN AKSAKLIKLAR.....	66
3.2.1. Piyasaya Giriş Engeli.....	67
3.2.2. Aksak Rekabet.....	68
3.2.3. Asimetrik Bilgi.....	69
3.2.4. Enerjide Dışa Bağımlılık.....	70
3.2.5. Şebeke Dışsallığı.....	71
3.2.6. Enerji Piyasasındaki Diğer Aksaklıklar.....	72
3.3. DÜZENLEYİCİ KURUM OLARAK EPDK.....	73
3.3.1. EPDK’nın Kuruluşu.....	73
3.3.2. EPDK’nın Amaç ve Görevi.....	74
3.3.3. EPDK’nın Enerji Piyasalarını Düzenlemesi.....	74
3.3.3.1. Lisanslama.....	76

3.3.3.2. Fiyat Düzenlemesi.....	77
3.3.3.3. Kalite Düzenlemesi.....	79
3.3.3.4. Ayrıştırma Uygulaması.....	80
3.3.4. Dünyadaki Uygulamalar.....	82
3.3.4.1. Federal Enerji Düzenleme Komisyonu (FERC).....	82
3.3.4.2. Gaz ve Elektrik Piyasaları Dairesi (OFGEM).....	82
3.3.4.3. Avrupa Enerji Piyasası Düzenleyicileri (CEER ve ERGEG)...	83
SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA.....	87

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: 2009 Yılı İtibariyle Ülkemizin Enerji Rezervleri.....	35
Tablo 2: 2009 İtibarıyla Türkiye’de Enerji Üretim ve Nihai Tüketim Düzeyleri..	37
Tablo 3: 2006 Yılı İtibariyle Sektörel Enerji Tüketimi.....	38
Tablo 4: Halka Arz ve Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar.....	48
Tablo 5: TEDAŞ’a Ait Dağıtım Bölgelerinin Özelleştirilmesi Bilgileri.....	50
Tablo 6: Son 10 Yılda İthal Edilen Doğal Gaz Miktarları (Milyon Cm ³).....	60

GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa No
Grafik 1: Dünyada Birincil Enerji Kaynakları Tüketimi Dağılımı.....	34
Grafik 2: 2008 Yılı İtibariyle Türkiye Elektrik Üretiminin Kaynaklara Dağılımı	58
Grafik 3: 2001-2010 Yılları Arasındaki Türkiye Doğalgaz Üretimi.....	61
Grafik 4: 2001-2010 Yılları Arasındaki Türkiye Ham Petrol Üretimi.....	63
Grafik 5: En Çok LPG İthalatı Yapılan 10 Ülke.....	65
Grafik 6: En Fazla LPG İhracatı Yapılan 8 Ülke.....	66

KISALTMALAR

BDK	: Bağımsız Düzenleyici Kurum
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BT	: British Telecom
drl.	: Derleyen
EÜAŞ	: Elektrik Üretim Anonim Şirketi
ETKB	: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
HES	: Hidrolikelektrik Santrali
IEA	: International Energy Agency
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
ÖİB	: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
OMV	: Österreichische Mineralölverwaltung (Austrian Mineral Oil)
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
POAŞ	: Petrol Ofisi Anonim Şirketi
PİGM	: Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
RG	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TEDAŞ	: Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TEİAŞ	: Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi
TETAŞ	: Türkiye Elektrik Ticaret Taahhüt Anonim Şirketi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
yy.	: Yüzyıl

ÖZET

Küreselleşmeyle birlikte hemen her alanda görülen değişikliklerden piyasa mekanizmasında nasibini almıştır. Piyasa mekanizmasında meydana gelen değişimler paralelinde son yüzyıla baktığımızda piyasa ile kamu otoritesinin ilişkisi piyasanın herhangi bir müdahaleye konu olup-olmaması bağlamında sürekli tartışılmalıdır.

Ekonomilerde tam rekabet piyasası özelliklerinin görülmediği durumlarda piyasalar bozulmaktadır. Bozulan piyasalar ise ekonomiyi kaynak tahsisindeki etkinlikten uzaklaştırmaktadır. Özellikle özelleştirme uygulamaları neticesinde özel kesime devredilen sektörlerde görülen piyasa aksaklıklarının kamu otoritesi tarafından denetlenmesi ve düzenlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızda cevabını bulmaya çalıştığımız soru da birçok sektörde görülen piyasa aksaklıklarının enerji sektöründe de görülüp-görülmediği eğer görülüyorsa söz konusu aksaklıkların nasıl düzenlendiğini irdelemektir. Çalışmamızın sonucunda enerji piyasasında sektörün özelliklerinden dolayı ortaya bir takım piyasa aksaklıklarının çıktığı görülmüştür. Bu aksaklıkların düzeltilmesi noktasında sektörün düzenleyicisi olan EPDK'nın enerji piyasasında rekabeti sağlayabilmek için daha çok sorumluluk almasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özelleştirme, piyasa aksaklıkları, enerji sektörü, devlet müdahalesi, regülasyon.

ABSTRACT

Market mechanism has been got its share from changes which can be seen in almost every area via globalization. When we look at the last century in parallel with changes occurred in the market mechanism, relationship between market and authority of government continiously is debated in the context of any interference which is a subject of market or not.

In circumstances where perfect competetion properties is not seen the market disrupts. Disrupted. markets are away from the activity of recosuce assignment to the econmy. Particularly, as a result of privatization operations, necessity of inspection and regulation of market failures, seen on sectors which have been transfered to private sector, by government authority has been occured.

In our study, question which we try to find the answer is that market failures, which have been seen in many sectors, are also seen in enrgy sector or not, if it is seen, to examine how the regulation of failures which is in quesiton is done. As a result of our study, occurance of lots of failures is seen due to the nature of the sector in energy market. At the point of to be correction of these failures, necessity of taking more responsibility of EMRA has been occured which is a regulator in energy market in order to provide competition .

Key words: Privatization, market failures, energy sector, state intervention, regulation.

GİRİŞ

Son yıllarda hemen hemen her alanda yaşanan hızlı değişime paralel bir şekilde ekonomik yaşamda da çok önemli değişiklikler meydana gelmiştir ve gelmeye devam etmektedir. Özellikle 1980'lerden sonra sıkça duymaya başladığımız küreselleşme kavramı bu değişikliğin altında yatan etkenlerin başında gelmektedir.

Küreselleşme ile beraber önceden kalıplaşmış olan aile, birey, toplum ilişkileri yeniden şekillenerek farklı bir boyuta taşınmıştır. Birçok farklı sahada karşımıza çıkan küreselleşme ekonomik yaşamda da oldukça derin bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Üretim ve tüketim kalıplarının zamanla değişmesi, önceleri lüks olan mal ve hizmetlerin artık zorunluluk arz ederek ihtiyaç haline gelmesinde küreselleşmenin yadsınamayacak bir etkisi olmuştur. Bu bağlamda düşünüldüğünde küreselleşme iktisat ile yakın bir ilişki içerisinde.

İktisadın bilim olarak ilk defa tarih sahnesine İskoçyalı bir ahlak felsefecisi olan Adam Smith'in 1776 yılında yazdığı "*Uhusların Zenginliği*" kitabıyla çıktığı kabul edilmektedir. Adam Smith'in bu kitabında savunduğu doğal özgürlük ve bireycilik kavramları çerçevesinde şekillenen klasik iktisat anlayışı 1929 büyük dünya bunalımına kadar dünya ekonomilerinde kabul görmüş ve uygulanmıştır. Büyük buhran yıllarında John Maynard Keynes adında İngiliz bir iktisatçının "*İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi*" adlı kitabı yazmasıyla ekonomi politikalarında ciddi bir değişim meydana gelmiştir. Adam Smith'in devlete biçtiği "jandarmalık" görevi yerini Keynes'in iktisat anlayışı etrafında şekillenen müdahaleci devlet anlayışına bırakmıştır. 1979 petrol krizine kadar ekonomilerde görülen kamu müdahalesi anlayışı da bu tarihten sonra ekonomilerdeki o eski etkisinden uzaklaşmıştır. Kamu müdahalesiyle devletin ekonomide ağırlığının artması neticesinde piyasaların etkinlikten uzaklaşması sonucunda dünya üzerinde birçok kamu işletmesi özelleştirilmiştir. Başvurulan özelleştirme uygulamaları ile hantal olan devlet işletmeleri özel sektöre devredilerek kaynakların etkin bir şekilde kullanılması amaçlanmıştır.

Devletin ekonomiden çekilerek yerini bu şekilde özel sektöre devretmesi beraberinde birçok olumsuzluğa getirmiştir. Bu olumsuzlukların en önemlisi

kuşkuşuz etkin kaynak tahsisinin gerçekleşmemesi nedeniyle piyasaların aksamasıdır. Bu durum ekseriyette tekel firmalarının ağırlıkta olduğu sektörlerde söz konusudur. Tekel durumundaki bazı sektörlerde zamanla etkin kaynak tahsisi gerçekleşmemiştir. Etkin kaynak tahsinin gerçekleşmemesi neticesinde de verimlilik sağlanamamış ve piyasalarda aksaklıklar meydana gelmiştir.

Ekonomilerde piyasanın kendi haline bırakıldığında (serbest piyasa ekonomisi şartları altında) meydana gelen piyasa aksaklıklarını çözemediği görülmüştür. Dolayısıyla da piyasa aksaklıklarının var olduğu bir ortamda bu aksaklıkların giderilmesi için kamu müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur. Önceleri bu sektörlerde işletmeci olan devlet yerini özel sektöre bıraktıktan sonra söz konusu sektörlerde meydana gelen piyasa aksaklıkları nedeniyle piyasayı kendi haline bırakmak yerine bu sektörleri gözetim ve denetim altında tutmanın yolunu seçmiştir. Bu şekilde özelleştirilen kurum ya da kuruluşların başı boş bırakılmasının önüne geçilmesi ve meydana gelen piyasa aksaklıklarının çözülmesi amaçlanmıştır.

İşte araştırmamızın konusunu teşkil eden “enerji sektöründeki piyasa aksaklıkları ve bunların düzenlenmesi” çalışması ile; Bir çok sektörde görülen piyasa aksaklıklarının enerji sektöründe de görülüp görülmediği, eğer görülüyorsa ne tür aksaklıkların olduğunu ve görülen bu aksaklıkların nasıl düzenlendiğini irdeleyeceğiz.

Üç bölüm olarak düşündüğümüz araştırmamızın bölümlerine kısaca bir göz atmakta fayda olduğu kanısındayım.

Çalışmamızın ilk bölümünde; üniversitelerin genellikle ilgili bölümlerinin birinci sınıflarında okutulan mikro iktisat dersinin bir konusu olan piyasa aksaklıklarını inceleyeceğiz. Bu bölümde piyasa aksaklıklarının çıkış noktasını, arkasında yatan nedenleri tarihi seyri içerisinde sunmaya çalışacağız. Ekonomide kamu müdahalesi algısından düzenleyici devlet algısına geçişi ve bu çerçevede oluşan Refah Devleti kavramını, kısacası ekonomik açıdan farklı devlet anlayışlarını piyasa aksaklıkları bağlamında irdeleyeceğiz. Ayrıca ekonomilerdeki güç aktörlerinin meydana gelen bu piyasa aksaklıklarıyla olan ilişkilerine de değineceğiz.

İkinci bölümde ise; konumuzun diğer önemli bir noktası durumundaki enerji sektörünü inceleyeceğiz. Sektörün ekonomi açısından önemine, belli başlı enerji kaynaklarına değindikten sonra piyasadaki arz-talep durumunu ele alacağız. Ayrıca bu bölümde bağımsız düzenleyici otoritelerin ortaya çıkışı, özelliklerini ve zaman içerisinde meydana gelen olaylar karşısında göstermiş olduğu gelişmeleri anlatacağız. Bölümün sonunda ise ekonomi politikalarında ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak enerji sektöründe meydana gelen özelleştirme uygulamalarını ve bu özelleştirmeler neticesinde piyasadaki çekilen kamu otoritesinin piyasadaki üstleneceği düzenleyici role ilişkin olarak enerji piyasasında uygulayacağı regülasyonlara değineceğiz.

Çalışmamızın son bölümünde ise; Türkiye enerji sektöründeki piyasaları (elektrik piyasası, doğal gaz piyasası, petrol piyasası ve Lpg piyasası) derinlemesine inceleyeceğiz. Ülkemizdeki enerji piyasalarına değindikten sonra ise bu piyasadaki görülen aksaklıklara bakacağız. Türkiye enerji piyasasında görülen aksaklıkların neler olduğunu inceledikten sonra ise enerji sektörünün bağımsız düzenleyici kurumu olan ve aynı zamanda enerji piyasasındaki aksaklıkları düzenleyen EPDK'nın kuruluşunu, amaç ve görevleri belirtip kısa da olsa dünya ki uygulamalara geçeceğiz. Bölümün sonunda ise enerji sektöründeki aksaklıklara karşı EPDK'nın nasıl bir regülasyon uygulamasına başvurduğunu inceleyip çalışmamızı nihayete erdireceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

PİYASA KAVRAMI VE PİYASA AKSAKLILIKLARI

1.1. DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ

1.1.1. Kamu Ekonomisi Nedir?

Siyaset bilimci veya toplum bilimci birine göre farklı bir anlamı olan devlet kavramı ekonomi bilimi ile ilgilenen kişiler için de farklılık arzeder. Ekonomi penceresinden bakıldığında devlet; Kamu kesiminin örgütlendiği ve aynı zamanda ekonomide belirli görevleri yerine getirmekle yükümlü olan bir organizasyondur. Çalışmamıza başlarken kamu ekonomisini daha iyi anlayabilmek için sırasıyla ekonomi ve devlet kavramlarına irdelleyeceğiz.¹

1.1.1.1. Ekonomi Kavramı

Ekonomi kelimesi Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde “*İnsanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için üretme, ürettiklerini bölüşme ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü, bu ilişkileri inceleyen bilim dalı ve iktisat*” olarak tanımlanmaktadır. Görüldüğü üzere TDK iktisat ve ekonomiyi aynı anlamda kullanmaktadır.²

Ayşe Buğra ise iktisat ve ekonomi kavramlarının aynı manaya gelmediğini ifade etmektedir. Buğra ekonomiyi; üretim, tüketim ve bölüşüm faaliyetlerinin tümü olarak tanımlarken iktisadı ise bu faaliyetleri inceleyen bilim dalı ve düşünce sistemi olarak tanımlamaktadır. Yine Buğra’ya göre “*iktisat, iktisatçıların yaptığı işe verilen isimdir.*”³

Bizde çalışmamızda bu kavramları farklı manada olduklarını kabul edip kullanacağız. İktisattan ekonomiye doğru, yani genelden özele gideceğiz.

İktisat, toplumun ihtiyaçlarını mevcut kaynaklardan en fazla verim elde edecek şekilde karşılayabilmesini tasarlayan, söz konusu kaynakların kullanılarak birey ve

¹ Hülya Kirmanoğlu, Kamu Ekonomisi Analizi, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2007, s.5.

² TDK, “Ekonomi”, <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (10 Ekim 2010).

³ Ayşe Buğra, İktisatçı ve İnsanlar, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, ss.10-13.

gruplara dağıtma yollarını, üretim ve tüketime zaman içerisindeki değişimi gibi konularla ilgilenen bir bilim dalıdır. Kaynaklardan kasıt doğal kaynaklar, emek, sermaye olarak ifade edilen üretim faktörleridir. Diğer bir tanıma göre ise iktisat, sınırsız insan ihtiyaçlarının kısıtlı kaynaklarla karşılanmasıdır. İktisadın ne olduğu ile ilgili yapılan tanımların içerisinde en popüler diyebileceğimiz Alfred Marshall'ın “*iktisat insanlığın olağan iş yaşamı içerisinde incelenmesidir*” şeklindeki tanımıdır.⁴

F. Neumark'a göre iktisat, olayları basit bir şekilde incelemeye yetinmez. İktisat, olayların varlık sebeplerini araştırarak bunların nasıl meydana geldiklerini göstermek ve bunlar arasında ki ilişkileri belirtmek zorundadır.⁵

İktisat yazınında 1776 yılında yayınlanan “Ulusların Zenginliği” kitabı iktisat biliminin başlangıcı, bu kitabın yazarı Adam Smith ise iktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Adam Smith, Fransa'da Dr. Quesnay öncülüğünde doğan Fizyokratlardan etkilenmiştir. Adam Smith, Fizyokratların “*Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*” ilkesinin yanı sıra “*görünmez el prensibini*” de benimsemiştir. Görünmez el'den kasıt kişisel çıkarıdır. Adam Smith'te Fizyokratlar gibi kişisel çıkarla toplumsal çıkar arasındaki dengeyi ilahi bir kuvvetin sağlayacağını ileri sürmüştür. Smith, Fizyokratlara göre daha bireycidir. Ekonomide *homoeconomicus* (rasyonel) olduğu varsayılan birey kendi kişisel çıkarı peşinde koşarken istemeden de olsa toplumun da çıkarını maksimum yapacağı varsayılır. Bu noktadan hareketle arz ve talebin piyasa da otomatik olarak dengeyi gerçekleştireceğine inanılır. Böylece rekabet piyasaları ekonomik etkinliği sağlayacaktır.⁶

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği kitabının bütününe hakim olan ilke doğal özgürlüktür. Bu ilke Smith, devlet müdahalesi olmadan kişinin serbestçe istediğini yapabilme hürriyetinin olması gerektiğini savunmaktadır.⁷

İktisat biliminin tarihinden bahsederken 2 yaklaşımdan bahsedilir. Bunlardan ilki ortodoks, diğeri ise heterodoks yaklaşımdır. Bu iki yaklaşım sosyolojik manasıyla

⁴ Richard G.Lipsey ve Diğerleri, İktisat 1, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1994, s.4.

⁵ F. Neumark, Genel Ekonomi Teorisi, İstanbul: Hak Kitabevi, 1948, s.3.

⁶ Ali Özgüven, İktisat Bilimine Giriş, 7. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1997, s.59-60.

⁷ Mark Skousen, İktisadi Düşünce Tarihi, Mustafa Acar ve Diğerleri(çev.), 3.Baskı, Ankara: Adres Yayınları, 2007, s.19.

kullanılmaktadır. Ortodoks yaklaşım baskın, dominant yaklaşımdır. Heterodoks yaklaşım ise ortodoks yaklaşımın karşıtı olan yaklaşımdır. İktisat biliminde ortodoks yaklaşım neo klasik merkezli bir yaklaşımdır ve iktisat yazınında anaakım yaklaşım adıyla da kullanılır.⁸

1.1.1.2. Ekonomi ve Devlet

İktisadi açıdan bakıldığında devlet, toplumsal ihtiyaçları gidermek üzere oluşturulmuş siyasal bir organizasyondur.⁹

İlkel çağlardan günümüze toplumsal hayatta meydana gelen gelişmelere paralel olarak devletin ekonomik süreç içindeki yeri ve etkisi de değişim göstererek artmıştır. Klasik iktisat ekolüne göre devlet; adalet, güvenlik gibi ekonomik sürece müdahale edemeyeceği alanlarda faaliyet göstermelidir. Klasik iktisatta devlete güvenliği sağlayan bir “*jandarmalık*” görevi atfedilmekteydi. Klasikler, devletin ekonomide yer almamasının gerekçesi olarak da kaynakların devlet eliyle gereksiz yere kullanılacağını ve devletin kaynak israfına yol açacağı görüşünü savunmaktaydılar. Günümüzde ise “*jandarma devleti*” anlayışı yerini refah devleti anlayışına bırakmıştır. Devlet sağladığı gelirleri çeşitli yollarla yeniden dağıtarak (transfer harcamaları gibi) ekonomi üzerinde azımsanmayacak derecede olumlu etkiler meydana getirmeye başlamıştır. Bunun neticesinde refah devleti anlayışı ile devlete yeni görevler yüklenilmeye başlanmıştır.¹⁰

Devletin ekonomi ile ilişkisine değindikten sonra şimdide kamu ekonomisi kavramına değinecek olursak: Kamu ekonomisi, devletin vergi gibi kalemlerden sağlamış olduğu gelirler ile mal ve hizmetler için yapmış olduğu harcamalar arasındaki bağıntıyı inceleyen bir bilim dalıdır. Kamu ekonomisi devletin gelir ve harcamalarını incelerken aynı zamanda kaynak dağılımı, gelir dağılımı gibi konuları önceliklendirerek devletin bütün faaliyetlerinin ekonomi üzerindeki etkilerini de araştırır. Bu disiplin, sadece vergi ve harcamaları incelemek yerine, kamu kesiminin bütün faaliyetlerinin (kaynak dağılımı, gelir dağılımı gibi) ekonomi üzerindeki etkilerini de incelediğinden kamu kesimi yazınında disiplinin adı çoğunlukla kamu ekonomisi olarak

⁸ Makro İktisat Okulları, http://www.ekodialog.com/Konular/makro_iktisat_okullari.html (7 Mayıs 2010).

⁹ Nihat Edizdoğan, Kamu Maliyesi, 10. Basım, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2008, s.7.

¹⁰ Aytaç Eker, Kamu Maliyesi, 4.Basım, İzmir: Maliye Bölümü Masaüstü Yayıncılık, 1999, s.30.

kullanılmaktadır. İktisat biliminde olduğu gibi kamu ekonomisinde de neo klasik temelli ortodoks yaklaşım egemendir.

İktisatta olduğu gibi kamu ekonomisinde de olgular pozitif ve normatif olarak incelenmektedir. Pozitif yaklaşım iktisadi olayların herhangi bir değer yargısı içermeyen ne olduğunu açıklayarak genel geçer sonuçlara ulaşır. Normatif yaklaşım ise değer yargıları içerir ve bu yargılara paralel olarak iktisadi olayların nasıl olması gerektiğine ilişkin çıkarsamalarda bulunur.¹¹

1.1.2. İktisadi Açıdan Farklı Devlet Anlayışları

Devlet, ekonominin tamamını kapsayan çok yönlü sosyo-ekonomik politikaları izleyebilecek durumda olan ve alternatif olarak şuan için karşısına onun gibi bir yapı çıkarmayacağımız bir organizasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüze kadar belli görüşler çerçevesinde devlet ekonomik hayatta çok farklı görevler üstlenmiştir. Devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırı ve ekonomi içerisindeki ağırlığı ne olmalıdır sorusunun cevabı ise bizi iktisadi açıdan belli başlı devlet anlayışlarına götürmektedir. Bu kapsam dahilinde bakıldığında iktisadi açıdan birden fazla farklı devlet anlayışının var olduğu ancak bu anlayışlar içerisinde 3 temel devlet anlayışının ön plana çıktığını ifade etmek mümkündür. Bunlar;¹²

- Liberal Devlet Anlayışı
- Müdahaleci Devlet Anlayışı
- Marksist Devlet Anlayışı

1.1.2.1. Liberal Devlet Anlayışı

İktisadi literatürde klasikler olarak adlandırılan iktisatçılar devlet faaliyetlerinin asgari seviye de tutulmasını ileri sürmüşlerdir. Bu anlayışın öncüsü 1776 yılında yazmış olduğu *Ulusların Zenginliği* kitabı ile İskoç Ahlak felsefe profesörü Adam Smith olmuştur. Smith yazmış olduğu bu kitapta devletin sadece 3 görevinin olduğunu belirtmiştir. Devletin ilk görevi olarak ülkeyi dış tehditlere karşı savunması, ikinci

¹¹ Kirmanoğlu, ss.1-2.

¹² Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, 4.Baskı, Ankara: Savaş Yayınları, 1991, ss.14-15.

görevi olarak adaleti tesis etmesi gerektiğini ve son olarakta özel sektörün yapamayacağı bazı yatırımları yapması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca liberal devlet anlayışında devletin toplumu oluşturan kişilerin amacı dışında kendine özgü bir amacından söz edilemeyeceğine vurgu yapılır.¹³

1.1.2.2. Müdahaleci Devlet Anlayışı

Klasik liberal iktisatçıların ileri sürmüş oldukları görüşler uzun yıllar devletlerin yönetim şekillerinde etkili olmuştur. Ancak ilerleyen safhalarda ekonomide meydana gelen dengesizlikler ve özellikle de 1929 yılında meydana gelen büyük buhran neticesinde klasiklerin görüşleri sorgulanmaya başlanmış ve çeşitli alternatif arayışlar içerisine girilmiştir.¹⁴

1929 yılındaki ekonomik krizin talep yetersizliği nedeniyle meydana geldiği düşünülen kriz sonucunda talep yetersizliğini bertaraf etmek için devletin ekonomiye etkin bir şekilde müdahalesinin gerekli olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Ve nihayet John Maynard Keynes ülkesi İngiltere de ortaya çıkan işsizlikten yola çıkarak 1936 yılında “*İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi*” kitabını yazarak devlet hizmetlerinin sınırlı olması gerektiğini ileri süren liberal görüşün popülaritesini düşürerek müdahaleci devlet anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Keynes, liberal iktisatçıların ekonomik dengenin sadece tam istihdamda gerçekleşeceği tezine karşı çıkarak eksik istihdamda da pekala ekonominin dengeye geleceğini savunmuştur. Keynes, eksik istihdamın bir yönünü oluşturan işsizliğin ve bunun neticesinde oluşan gelir düşüklüğünün sebebi olarak efektif talebin yetersizliğini ileri sürerek söz konusu efektif talebin devlet tarafından artırılması gerektiğini savunur. Devlet, toplam harcamayı artırmak için elde ettiği kaynakları toplam talebi artıracak şekilde piyasaya sokmalıdır. “*Mahreçler Kanununu*” ile ünlü J.P.Say’ın ileri sürmüş

¹³ Halil Nadaroğlu, Kamu Maliyesi Teorisi, 8.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım,1992, s.104.

¹⁴ Skousen, s.365.

olduğu “*her arz, kendi talebini yaratır*” ilkesinin aksine Keynes talebin arzı uyaracağını ileri sürmüştür.¹⁵

1.1.2.3. Marksist Devlet Anlayışı

Marksist anlayışa göre devlet, sınıflara ayrılmış bir toplumda tüm bireylerin değil sadece iktidardaki sınıfın yararlarını korumaya yönelik bir organizasyondur. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz 2 devlet anlayışında marksist devlet anlayışına göre kapitalizm olarak adlandırılır ve sistemin ekonomide burjuva sınıflarının egemenliğinin altında olacağını ileri sürer. Dolayısıyla da devlet iktidarda bulunan burjuva sınıfının refahını artırmak için gerekli hizmetleri yerine getirerek diğer sınıfları göz ardı eder. Bu nedenle marksist devlet anlayışında, ilk aşamada burjuva devleti olarak ifade edilen devlet yerine farklı bir devleti ikame etmek, ilerleyen aşamalarda ise devletin tamamen ortadan kaldırılması gerektiğini ileri sürülmektedir.¹⁶

1.2. MÜDAHALECİ SOSYAL REFAH DEVLETİ

Hatırlanacağı üzere Keynes klasiklerin savunmuş olduğu sınırlı devlet görüşüne karşı çıkmış ve devletin ekonomide aktif bir rol alması gerektiğini savunmuştur. Müdahaleci sosyal refah devletinin teorik olarak oluşmasında Keynes ciddi katkı sağlamıştır. Liberal görüşün savunduğu tarafsız devlet anlayışı Keynes’le birlikte müdahaleci bir hüviyete bürünmüştür. Bu bağlamda liberal görüşün savunduğu jandarma devlet anlayışının yerine müdahaleci sosyal refah devleti anlayışı geçmiştir.¹⁷

Bu çalışmanın konusu olan piyasa aksaklıklarına ulaşabilmek için müdahaleci refah devleti anlayışına daha geniş bir açıdan yaklaşmamız gerekmektedir.

1.2.1. Genel Denge ve Refah Devleti

Refah Devleti’nden bahsedebilmek için öncelikli olarak refah iktisadını ve genel denge kavramlarını ifade etmeliyiz. İktisatta bir mal ve hizmetin fiyatının piyasada nasıl belirlendiği, ne yönde değiştiği ve piyasalar arasındaki bağımlılık gibi

¹⁵ M.Kamil Mutluer ve Diğerleri, Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, ss.19-20.

¹⁶ Uluatam, s.15.

¹⁷ Nazım Öztürk, Ekonomide Devletin Değişen Rolü, Ankara: Palme Yayıncılık, 2007, s.36.

durumlar göz önüne alındığında karşımıza kısmi denge analizi ve genel denge analizi çıkmaktadır. Kısmi denge analizi İngiliz İktisatçı Alfred Marshall tarafından geliştirilmiş. Buna karşın genel denge analizini ise Fransız iktisatçı Leon Walras geliştirmiştir.

Kısmi denge analizinde sadece bir piyasada denge incelenmektedir. X malı fiyatının piyasada nasıl belirlendiği ve ne yönde değiştiği analiz edilirken X malı dışında piyasada var olan diğer tüm malların fiyatlarının sabit yani değişmediği varsayılır. İktisatta bu varsayıma “*ceteris paribus*” denmektedir. Genel denge de ise söz konusu X malının piyasada fiyatının belirlenişi ve değişikliğini ekonomideki bütün piyasaları da içine alarak bu piyasaların karşılıklı bağımlılıkları çerçevesinde analiz edilir.¹⁸

Genel denge analizi ile bütünleşen refah iktisadında ise alternatif iktisadi olayların sosyal istekliliği incelenmektedir. Genel denge analizi; etkinliği, refah iktisadını ve adaleti ön plana çıkarmaktadır. Etkinlik; mümkün olan en düşük ortalama maliyette üretimi, eşitlik ve adalet kavramları; ahlak ve müdahaleyi, refah iktisadı ise bunların sonucunda oluşan zenginliğin dağıtılması ile ilgilenmektedir.¹⁹

İktisadi açıdan refah, bireyin iyi bir yaşam standardına ulaşip hayatını idame ettirebilmesidir. Sosyal refah ise toplumun genelini ilgilendiren ve toplumun hayat standartlarının iyileştirilmesini ifade eden bir kavramdır.²⁰

Refah iktisadının temelinde sosyal refah yatmaktadır. Refah iktisadı değer yargılarına dayalı bir refah kavramını esas aldığı için büyük ölçüde normatif iktisadın içerisinde değerlendirilir. Refah iktisadının hedefi bir ekonominin nasıl işlediğini değil de daha efektif olarak nasıl işleyebileceğini araştırmaktır.²¹

Genel dengeye ilişkin bu açıklamalardan sonra sıra refah devleti kavramına geldi. Refah devleti kavramına yönelik görüşleri ise aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür.

¹⁸ Erdal M. Ünsal, Mikro İktisat, 7.Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2007, s.21.

¹⁹ Ercan Eren ve Murat Donduran, Mikro İktisat, 2.Baskı, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2001, s.233.

²⁰ Mustafa Durmuş, Kamu Ekonomisi, Ankara: Gazi Kitabevi, 2008, s.26.

²¹ David Begg ve Diğerleri, Mikro İktisat, Vildan Serin (çev.), İstanbul: Alkım, 2001, s.240.

Refah Devleti 1800’lü yıllarda Almanya da Bismarck öncülüğünde doğmuştur. Alman parlamentosu olan Reichstag da kabul edilen kaza, yaşlılık, hastalık ve sigorta yasasıyla ortaya çıkan Refah Devleti daha sonraki yıllarda da hastalık ve sağlık sigortası kanununun kabul edilmesi ile İngiltere de uygulanmaya başlandığı görülmüştür. İlerleyen yıllarda ise büyük bunalıma karşı Amerika’da ortaya çıkmış en önemli alternatiflerden biri olan Refah Devleti zamanla bir çok devlet tarafından yaygın bir şekilde uygulanmaya başlamıştır.²²

Asa Briggs’in tanımına göre refah devleti: “*Bilinçli bir şekilde kamu gücünün kullanılarak piyasa güçlerinin rolünün azaltıldığı devlet türüdür.*” Refah devleti, piyasa aksaklıkları açısından müdahaleci, asgari ücret gibi düzenlemelerden dolayı düzenleyici ve vergi, transfer harcamaları gibi nedenlerden ötürü geliri yenibaştan dağıtıcı bir devlettir.²³

Diğer bazı görüşlere göre ise refah devleti: “*Demokrasinin siyasi güçleri ile sermayenin iktisadi güçleri arasındaki mücadelenin bir sonucudur.*”²⁴

1.2.2. Refah İktisadının 2 Temel Teoremi

Rekabetin, piyasaları ne şekilde ve ne şartlarda ekonomik etkinliğe götürdüğü durumu refah iktisadının temel teoremleri adı altında analiz edilmektedir. İkiye ayrılan bu teoremler birinci en iyi ve ikinci en iyi teoremleridir.

1.2.2.1. Birinci En İyi Koşulu

Bu teoreme göre ekonomik süreç içerisinde üretimde ve tüketimde kaynak dağılımı yapılırken toplumda bir kişinin durumunu kötüleştirmeden başka bir kişinin durumunun iyileştirilemeyeceği varsayılır. Bu dağılımda bazı kimselerin durumu iyileşirken diğer bazı kimselerin ise durumları kötüleşmektedir. İtalyan Vilfredo Pareto’nun adıyla anılan bu dağılıma pareto optimumu denmektedir.²⁵

²² John Kenneth Galbraith, İktisat Tarihi, Müfit Günay (çev.), Ankara: Dost Kitapevi, 2004, ss.194-195.

²³ Süleyman Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul: İTO Yayınları, 2007, ss.20-21.

²⁴ Kirmanoğlu, s.25.

²⁵ Joseph E. Stiglitz, Kamu Kesimi Ekonomisi, Ömer Faruk Batırel(çev.), 2. Baskı, İstanbul: M.Ü. İİBF Yayını,1994, ss.78-79.

1.2.2.2. İkinci En İyi Koşulu

Optimum kaynak dağılımı şartları aynı anda ekonominin bütününde gerçekleşmemektedir. Bir ekonomide tam rekabet piyasası şartları mevcut olsa bile ölçeğe göre artan verim o ekonomi için söz konusu olduğunda piyasa tam rekabet olma özelliğini zamanla yitirecektir. Örneğin gerek üretimde gerekse de tüketimde dışallıkların varlığı yadsınamaz. Böyle bir durumda ekonomik tedbirlerle toplumsal refah açısından bakıldığında ikinci en iyi kaynak dağılımının sağlanması ya da devlet eliyle bazı tekellerin daha rekabetçi bir duruma getirilmesine ihtiyaç duyulmaması bizi ikinci en iyi teoremine götürecektir.

İkinci en iyi teoreminde toplum refahı açısından bakıldığında az sayıda optimallik koşulunun ihlal edildiği bir durumun, çok sayıda optimallik şartının ihlal edildiği bir durumdan daha iyi olması gerekmez. Optimal olmayan iki durumdan hangisinin ikinci en iyi olduğunu kestirmek zordur. Bu iki durumdan biri diğerine Pareto üstün olduğunda daha çok optimalliğin gerçekleşerek toplum refahının arttığını söylemek zordur. Bu açıdan düşünüldüğünde söz konusu durumları ayrı ayrı değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır.²⁶

1.2.3. İktisadi Etkinlik ve Pareto Optimumu

Ekonomideki bütün kaynakların en verimli ve en fazla faydanın sağlandığı alanda kullanılmasına etkin kaynak dağılımı denir. Neo-klasik teorideki etkinlik hem arz cephesini hem de talep cephesini ilgilendirmektedir. Refah İktisadının kabul ettiği iktisadi etkinlik olan bu durum aynı zamanda pareto etkinliği olarak adlandırılmaktadır. Tam rekabet durumundaki piyasada pareto optimumu, marjinal maliyetin fiyata eşit olduğu noktada gerçekleşir ($MC=P$).

İktisat yazınında, iktisadi etkinlik ve pareto optimalliği Joseph Stiglitz gibi bazı iktisatçılar tarafından aynı anlamda kullanılmaktadır. Buradan hareketle biz de bu iki kavramı aynı anlamda kullanma yolunu seçtik. İktisadi etkinlik türleri aynı zamanda Pareto optimalitesinin de koşullarını meydana getirmektedir.

²⁶ Orhan Türkay, Mikro İktisat Teorisi, 13. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2007, ss.326-327.

Şimdi de Pareto optimallik kriterlerinin neler olduğunu yakından bakalım. Bunlar:²⁷

- Üretimde Etkinlik
- Tüketimde Etkinlik

1.2.3.1. Üretimde Etkinlik

Mal ve hizmetlerin en yüksek kaynak verimliliği ile diğer taraftan bakıldığında ise en düşük maliyetle üretilmesine üretim etkinliği denmektedir. Söz konusu üretimin ileri teknolojilere uygun olarak yapılması gerekmektedir. Burdaki uygun teknolojiyen kasıt konjonktüre göre minumum maliyetle üretimin gerçekleştirilmesini sağlayan teknolojidir. Üretim etkinliği açısından bakıldığında kaynakların tam kapasite ile kullanılması teknoloji tercihine göre daha önceliklidir.²⁸

İktisadi etkinliğin ilk durumu olan üretimde etkinliğin sağlanabilmesi için fiyat marjinal maliyete eşit olmalı ($P=MC$) ve oluşan bu fiyatın tüm üreticiler için aynı olması gerekmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi bu noktada refah iktisadının ilk teoremi olan pareto optimumu sağlanmış olacaktır. Böylece bu asgari şartlar sağlandıktan sonra devreye “görünmez el” girip piyasanın işleyişini sorunsuz bir şekilde sağlayacaktır. Ancak bu noktadan hareketle piyasa ekonomilerinde iki sebepten ötürü piyasa başarısızlığı ortaya çıkar. Bunlardan ilki piyasada doğal tekel niteliğinde bazı sanayilerin olması nedeniyle fiyat marjinal maliyete eşit olmamakta ve bu noktada piyasa başarısızlığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü üreticilerin tekelci güce sahip olduğu durumlarda piyasa fiyatı tekelci firmalarca belirlenerek fiyatlar marjinal maliyetten sapmaktadır.²⁹

Marjinal maliyetle marjinal gelirin kesiştiği noktada firma kar maksimizasyonu sağlarken bu sapma neticesinde fiyat marjinal maliyetin çok üzerinde belirlenerek üretim kısılmasına neden olacaktır. Çünkü üretime devam etmek firmanın sağlamış olduğu bu tekel karını azaltacağından dolayı firma üretimini kısma yoluna gidecektir.

²⁷ Kirmanoğlu, ss.64-68.

²⁸ Halil Seyidoğlu, İktisat Biliminin Temelleri, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2006, s.39.

²⁹ Durmuş, s.64.

Refah iktisadının ikinci en iyi teoremine göre ise meydana gelen bu sapma sonucunda kamu müdahalesiyle kaynak dağılımında etkinlik sağlanamayacaktır.³⁰

1.2.3.2. Tüketimde Etkinlik

Piyasada üretimin gerçekleşmediği ve sabit miktarda mal veya hizmetin olduğunu düşünelim. Bu durumda hanehalkı faydasını maksimum yapan mal bileşiminden daha fazla tüketerek refahını artırabilmek için diğer bireylerle mal değiş tokuşu yapacaktır. Bu mübadele pareto optimal noktaya kadar devam edecektir. Yani toplumdaki herhangi bir bireyin refah artışının ancak diğer bir bireyin refah azalışına karşılık olacağı noktaya kadar geçerlidir. Bu noktada iki mal arasındaki marjinal ikame haddi, söz konusu bu malları tüketenler arasında eşitlenecektir. Bireylerin bir maldan bir birim fazla tüketebilmek için diğer bir maldan yapacağı fedakarlığı gösteren orana marjinal ikame haddi denir. İki tüketici arasında marjinal ikame haddi eşitleninceye kadar yapılan değişimden her iki tarafta kazançlı çıkacaktır.³¹

1.3. PİYASA KAVRAMI VE PİYASA AKSAKLILIKLARI

1.3.1. Piyasa Kavramı

1.3.1.1. Piyasa Kavramı ve Bir Kurum Olarak Piyasa

Alıcı ve satıcıların bir mal için karşılaştıkları ve bu malın dolaşımının gerçekleştiği yerlere piyasa denir. Özellikle teknolojinin gelişmesiyle alıcı ve satıcının belirli bir yerde buluşma zorunluluğu kalmamıştır. Çünkü taraflar internet, telefon, faks, gibi teknolojik araçlar kullanarak mal arzında ve talebinde bulunabilmektedirler. Alıcı ve satıcıların belli bir yerde karşılaşmalarına ise pazar denmektedir. Ancak piyasa sadece belirli bir yer olarak değil de daha geniş bir alanı ifade etmektedir.³²

³⁰ Durmuş, s.65.

³¹ Kirmanoğlu, ss.69-70.

³² Ahmet Pınar, “Tam Rekabet Piyasaları”, Gen Bilim Türkiye Bilim Sitesi, 2007, <http://www.genbilim.com/content/view/1407/89/> (29 Aralık 2009).

Belirtildiği gibi piyasayı belirli bir yerle sınırlı görmek günümüz dünyasına ters düşmektedir. Çünkü piyasa, alıcı ve satıcıların karşılaşmalarını sağlayan her türlü kolaylıktır.³³

Klasik iktisatçılara göre, piyasalar kendi haline bırakıldığında sorunsuz bir şekilde işleyecektir. Ne zamanki kamu müdahalesi olur o zaman piyasalar düzgün işlememeye başlar. Bundan dolayı piyasaların kamu müdahalesinden bağımsız olması arzulandır. Bir şekilde piyasa dengesinin otomatik olarak sağlanacağı varsayılır. Ancak Thorstein Veblen'in kurucusu olduğu Kurumsal iktisat okuluna göre ise piyasalar kaynakları yerinde dağıtan, dengenin otomatik olarak sağlandığı tabii yapılardan ziyade birer sosyal kurumdurlar. Dolayısıyla kurumsal iktisatçılar piyasayı diğer kurumlar gibi çeşitli evrelerden geçen ve sosyo kültürel alan içerisinde gelişmiş bir kurum olarak açıklamaktadırlar. Kurumsalcılar, kurumların asıl görevlerinin belirsizliği azaltmak olduğunu ileri sürerler ve burdan hareketle de kurum olarak gördükleri piyasanın görevinin belirsizliği azaltmak olduğunu düşünürler.³⁴

Yukarıda değinmiş olduğumuz devlet ve ekonomi arasındaki ilişkinin hatırlatılmasının konunun anlaşılması açısından büyük önemi vardır.

Ekonomi, aileyi oluşturan bütün fertlerin iyiliği için ev işlerinin akıl ve mantık çerçevesinde belli kurallar dahilinde yürütülmesidir. Daha sonra bu açıklamaya en büyük aileyi temsil eden devletin dahil olması ile ekonomi kelimesi genişletilmiştir. Ancak aile ile devlet başta temsil ettikleri kesim itibariyle aynı şekilde idare edilemeyecek kadar farklılık gösterirler.³⁵

Ekonomi ile devlet arasındaki ilişkiyi hatırladıktan sonra şimdi de ekonomi ile piyasa arasındaki ilişkiye geçelim.

Ekonomi piyasaya göre daha geniş bir alanı temsil etmektedir. Ekonomi, piyasaların oluşmasını sağlayan, piyasalara işlerlik kazandıran ve bunlara dayanarak bir takım sonuçlar üretirler. Bundan dolayı kendisinde bir kurum olan piyasa, daha geniş bir

³³ Ünsal, s.33.

³⁴ Kirmanoğlu, ss.107-108.

³⁵ Jean-Jacques Rousseau, İsmet Birkan(çev.), Ekonomi Politik, 1.Baskı, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2005, ss.7-8.

kurum topluluğunu ifade eden ve ekonomiyi yöneten kuvvetlere tabidir. Ayrıca ekonomi bir bütün olarak neo-klasik iktisatta ileri sürülen değer teorisinin sahip olduğu tüm değerleri de kapsamaktadır.

Kurumsal İktisat, iktisadi etkinliğin sağlanmasında reel gelir ve istihdam gibi makro ekonomik göstergelerin belirlenmesinde ve ekonomide kimlerin çıkarı olduğunu tespit ederek ekonomiye katılım bakımından iktidara merkezi bir önem atfeder. Kurumsal iktisadın bir diğer varsayımı ise kaynakların tahsisinin sadece piyasa yoluyla gerçekleştirilemeyeceğidir. Kaynak tahsisinin piyasa yoluyla oluşan ve işleyen bir iktidar sayesinde sağlanabileceğini ileri sürmektedir.³⁶

1.3.1.2. Klasiklerin Doğal Denge Bağlamında Piyasa Yaklaşımı

Hatırlanacağı üzere liberal kapitalist sistemde Adam Smith'e göre piyasa mekanizması “*görünmez el prensibi*” sayesinde herhangi bir müdahaleye ihtiyaç duymadan dengeyi kendi kendine sağlayabilmeydi. Bu şekilde görünmez el sayesinde piyasada rekabetin sağlanacağı varsayılır.³⁷

Çıkarları doğrultusunda hareket eden bireyler kendi yararlarını maksimumlaştırırken istemeden de olsa toplumun çıkarına da hizmet etmiş olurlar ve bu şekilde toplumun da yararı maksimum olur. Böylece görünmez el sayesinde piyasada denge sağlanarak etkin kaynak tahsisi gerçekleştirilmekteydi. Diğer bir ifadeyle bireyler fayda, firmalarda kar maksimizasyonu peşinde koşarlarsa devlete gerek kalmadan ekonomide denge gerçekleşecektir. Fakat gerçek hayatta piyasaya müdahale edilmediği durumlarda ekonomik etkinlik sağlanamamaktadır. Yine hatırlanacağı üzere yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi ekonomik etkinlikten kasıt Pareto Optimumu veya Pareto optimalitesidir. Bu noktadan hareketle pareto optimalitesinin gerçekleşmediği bir ekonomide piyasa aksaklığı ortaya çıkar.³⁸

³⁶ Warren J. Samuels, “Kurumsal İktisat”, İ.Yaşar Vural ve Abdülkerim Çalışkan(çev.), Akademik Bakış Dergisi, Sayı.9, 1995, ss.8-10.

³⁷ Stiglitz, s.76.

³⁸ Zeynel Dinler, Mikro Ekonomi, 16. Baskı, Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları, 2005, s.22.

1.3.2. Piyasada Görülen Aksaklıklar

1.3.2.1. Piyasaların Aksama Sebepleri

Tam rekabet piyasası özelliklerinin var olduğu bir ekonomide piyasa aksaklıklarının olmadığı kabul edilir. Yani piyasa mekanizmasının herhangi bir etkinsizliğe yol açmayacağı düşünülür. Ancak gerçek hayatta bu şekilde kusursuz işleyen bir piyasaya rastlamak mümkün değildir. Bu bağlamda piyasaların aksama nedenlerine bakacak olursak; tam rekabet şartları altındaki bir piyasada her mal için muhakkak bir piyasanın oluşacağı, oluşan bu piyasalara girmenin maliyetsiz olacağı, piyasadaki aktörlerin piyasa fiyatlarına etki edemeyecekleri ve alıcı-satıcıların piyasaya yönelik herşeyi bildiği varsayılır.³⁹

Öncelikle bir malın piyasasının oluşabilmesi için o mala bir talebin olması gerekmektedir. Dolayısıyla talebi olmayan bir malın piyasasında olmaz. İkinci olarak alıcı ve satıcılar piyasalar hakkında tam bir bilgiye sahip olmadıkları için piyasaya giriş için işlem maliyetlerine katlanmak zorunda kalırlar. Üçüncü olarak tekelleri firmaların hakim olduğu piyasalarda fiyatların oluşmasına bu firmalar direkt bir şekilde müdahale ederek karlarını maksimize etmenin peşinde koşarlar. Son olarak alıcı ve satıcılar piyasalar hakkında eksiksiz bir bilgiye sahip değildirler. Daha sonrada detaylı bir şekilde göreceğimiz Amerikan piyasasındaki “kullanılmış araba” örneği alıcı ve satıcıların piyasa hakkında aynı bilgiye sahip olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.⁴⁰

Piyasaların aksama nedenlerini belirttikten sonra şimdi de piyasada meydana gelen aksaklık çeşitlerine değinelim.

Refah iktisadının birinci en iyi teoremine göre piyasa ancak belli şartlarda kaynak dağılımını etkin bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bundan hareketle piyasanın pareto etkin olmadığı durumlarda piyasa aksaklıkları meydana gelmektedir. Bu nedenden ötürü toplumsal refahı ençoklaştırmak ve kaynak israfını önlemek için devlet piyasaya müdahale etmektedir.

³⁹ Kirmanoğlu, s.109.

⁴⁰ Kirmanoğlu, s.111.

Belli başlı piyasa aksaklıklarını şöyle sıralayabiliriz.⁴¹

- 1) Aksak Rekabet
- 2) Kamu Malları
- 3) Dışsalıklar
- 4) Asimetrik Bilgi
- 5) İşsizlik, Enflasyon ve İktisadi Dengesizlik

1.3.2.2. Piyasa Aksaklık Çeşitleri

1.3.2.2.1. Aksak Rekabet

Rekabetin olmadığı durumda görünmez el mekanizması çalışmamaktadır. Bazı sektörlerde bir veya iki firma piyasada büyük paya sahip olmaktadır. Böyle bir durumda tek satıcıyı ifade eden tekelleri bir durum ortaya çıkabilmektedir. Bundan hareketle de bu sektörde rekabet oluşmamaktadır. Öte yandan bir sektörde birkaç firmanın yer alması bunların rekabet içinde olmadıkları manasına da gelmez.

Bir firma ölçeğe göre artan randımanlar kanunu gereği piyasada tekelleri durumuna gelmesi halinde doğal tekelleri meydana gelir. Ölçeğe göre artan randımanlar kanununu herhangi bir mal veya hizmet üretiminde ölçeğin genişlemesiyle üretim maliyetlerinin azalması olarak tanımlayabiliriz.⁴²

Üretime konu olan üretim faktörlerinin (emek, sermaye gibi) bileşim oranı sabit tutularak üretimdeki her bir girdinin kullanım miktarı bir kat artırıldığında firmanın toplam üretimi daha fazla oranda artıyorsa ölçeğe göre artan getiri söz konusudur. Buradan hareketle ölçek ekonomilerine ulaşırız. Ölçek ekonomisi ise herhangi bir sanayi dalında maliyeti azaltıcı faktörlerden yararlanarak verimin artırılmasıdır. Maliyeti azaltıcı faktörler başta teknolojik yenilikler olmak üzere üretim tesislerinin genişletilerek üretim hacminin artırılması şeklinde sıralayabiliriz. Ölçek ekonomileri içsel ekonomiler ve dışsal ekonomiler olarak ikiye ayrılır. İçsel ölçek ekonomileri firmaların kendi iç dinamikleri ile ilgilidir. Emek ve diğer ekipmanların

⁴¹ Öztürk, ss.116-117.

⁴² Stiglitz, ss.88-89.

daha verimli kullanılması, pazarlama ve yönetim masraflarının azaltılması gibi durumlar içsel ölçek ekonomilerinin alanını oluşturlar. Dışsal ölçek ekonomileri ise firmaların birbirinden bağımsız olarak izlediği politikalar sonucunda birbirlerini olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemeleridir.⁴³

Konunun daha da iyi anlaşılabilmesi için tek el ve doğal tek el kavramlarına daha geniş bir açıdan yaklaşmak gerekmektedir.

Eksik rekabet piyasalarında görülen tek el kavramı, piyasada tek bir alıcının veya tek bir satıcının olması demektir. Satıcı tek, alıcı çok ise satıcı tekeli; alıcı tek, satıcı çok ise alıcı tekelinden bahsetmek mümkündür. Ekonomik hayatta daha çok satıcı tekeli karşımıza çıkmaktadır. Tek bir satıcının olduğu ve bu satıcının bir malın arzının tamamını kontrol altında tuttuğu, piyasada oluşan talebin bütününe karşıladığı ve ayrıca söz konusu malın fiyatını bağımsız bir şekilde özgürce belirlediği durumlara tek el yada monopol denir.⁴⁴

Satıcı durumundaki tek el firma her zaman için sattığı malın fiyatını istediği gibi belirleyemediği durumlarda söz konusudur. Bunun nedenlerinden bir tanesi tek elci firmanın ürettiği malın yakın ikamesinin olduğu durumlarda firma fiyatı istediği gibi belirleyememektedir. Dolayısıyla tek elci firma malın fiyatını belirlerken bu malın ikamesi olabilecek malları göz önünde bulundurarak ürettiği mala rakip olmayacak mallar üzerinde tek el oluşturma yoluna gidecektir. Tek elci firmanın mala ilişkin istediği fiyatı koyamamasının diğer bir nedeni ise malı talep edenlerin satın alma güçlerinin kısıtlı olmasıdır. Dolayısıyla tek elci firma her zaman için karını maksimum yapmanın peşinde olacağı için mala yüksek fiyat koymak yerine maksimum kar sağlayacak bir noktada fiyatı belirleyecektir.⁴⁵

Yukarıda da değinildiği üzere aksak rekabet içerisinde değerlendirilen ve ölçek ekonomilerinden kaynaklanan tekele ise doğal tek el denmekteydi. Tekellerde olduğu gibi doğal tekellerde de piyasada rekabetçi özellikler görülmez. Bunun nedeni olarak ise artan üretimin belli bir noktadan sonra ortalama maliyeti düşürmesidir. İktisat yazınında

⁴³ Ölçeğe Göre Getiri, <http://www.ekodialog.com/Konular/olcekeekonomilerigetiri.html> (1 Ocak 2010).

⁴⁴ Dinler, ss.292-293.

⁴⁵ Hüseyin Şahin, İktisada Giriş, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 3.Baskı, 1993, ss.198-199.

bu duruma “ölçeğe göre artan randımanlar kanunu” denir. Doğal tekel kavramı büyük yatırım gerektiren enerji, telekomünikasyon, demiryolu gibi sektörlerde daha yaygın bir şekilde görülmektedir. Bu sektörlerde sabit maliyetlerin yüksek olması nedeniyle günümüze kadar yatırımlar kamu eliyle gerçekleştirilmekteydi. İlk yatırımların yüksek olduğu ve daha sonraki safhalarda ortalama maliyetin düştüğü bu sektörlerde doğal tekel kavramı ölçek ekonomisi ile açıklanmaktadır.⁴⁶

Dünya genelinde çoğu ülke tekellerin sosyal maliyetinin yüksek olması hasebiyle tekellerle mücadele yoluna gitmektedir. Bu mücadele ise sosyal maliyetin minimize edilmesine yönelik müdahalelerdir. Sosyal maliyet minimize edilirken sosyal fayda da sağlanmaktadır. Sosyal maliyetin düşürülmesi adına çeşitli müdahale türleri içerisinde ülkeler daha çok aşağıdaki müdahaleleri uygulamaktadırlar;⁴⁷

- Tavan Fiyat Uygulaması,
- Sübvansiyon,
- Tüketim Vergisi Konulması.

Tavan fiyat uygulamasında tekelin malı belli bir fiyatın üzerinden satması yasaklanırken, sübvansiyonda ise tekeli firma belli bir seviyeye kadar sübvansiyonla desteklenmektedir. Sübvansiyonla desteklenen firmaların maliyetleri düşürülmesi hedeflenmektedir.⁴⁸

1.3.2.2.2. Kamu Malları

Ekonomideki faaliyetler sonucunda gelir dağılımında eşitsizlik ve dengesizlik oluşmasa dahi, kamu otoritesi olarak devletin piyasa ekonomisinde faal bir görev üstlenmesi gerekmektedir. Devletin ekonomik gerekçelerinden birisi de kamu mallarıdır. Bu mallar sahip oldukları özellikler nedeniyle özel sektör tarafından arz edilemediklerinden ötürü devlet bu tür malların üretimini üstlenmektedir. Bu noktada kamu mallarının özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:⁴⁹

- 1) Tüketimde Birbirine Rakip Olmama,

⁴⁶ Ünsal, ss.376-377.

⁴⁷ Dinler, s.325.

⁴⁸ Şahin, s.201.

⁴⁹ Arif Nemli, Kamu Maliyesine Giriş, 2.Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984, ss.3-4.

- 2) Bölünmez Fayda,
- 3) Bedel Ödemeyenlerinde Hizmetten Yararlanabilmesi.

Kamu malı demek hükümetler tarafından üretilen mal ya da sunulan hizmet demek değildir. Üretilen mallar ya da sunulan hizmet, yukarıdaki sıraladığımız 2 özelliği içinde barındırmalarına göre kamu malı olarak kabul edilirler. Söz konusu iki özellik ise tüketimde rakip olmama ve bölünmez faydadır.

Kamu mallarının ilk özelliği malların tüketimde bireylerin birbirine rakip olmamasıdır. Piyasaya arz edilen malların sabit üretim düzeylerinde toplumdaki bir bireyin tüketimi toplumu oluşturan diğer bireylerin tüketim miktarında bir azalma meydana getirmiyorsa piyasaya sunulan bu malın tüketiminde kişiler birbirlerine rakip olmayacaktır. Tüketimde birbirine rakip olmama özelliğine genellikle savunma örneği verilir. Savunma hizmeti dış tehditlere karşı toplumu oluşturan bütün bireyler içindir. Bu hizmetten bir bireyin yararlanması diğer bireylerin bu hizmetten yararlanamayacağı ya da daha az yararlanacağı manasına gelmez. Kamu mallarının diğer bir özelliği ise bölünmez faydadır. Üretilen kamu malının faydasını bir kişiyle sınırlandırmak mümkün değildir. Bölünmez fayda özelliğine de savunma hizmetini örnek gösterebiliriz. Aslında savunma hizmeti hem bölünmez fayda hem de tüketimde bireylerin birbirine rakip olmaması özelliğinin ikisini de içinde barındıran güzel bir örnektir. Kamu mallarının üçüncü özelliği ise “*bedavacılıktır*”. Kamu mallarında herhangi bir ödeme yapmayanları o maldan yoksun bırakamama özelliğinden dolayı bedavacılık sorunu ortaya çıkmaktadır.⁵⁰

1.3.2.2.3. Dışsallıklar

Bireyin ekonomideki davranışları ile işlem yaparken hesaba katmadığı ancak yapılan işlem neticesinde ortaya çıkan fayda ve maliyetlere dışsallık denir. Mesela çevre kirliliği neticesinde dışsal maliyet, eğitim söz konusu oluncada dışsal fayda ortaya çıkar. Diğer bir piyasa aksaklık nedeni olan dışsallıklar ortaya çıkınca devlet etkin kaynak tahsisini gerçekleştirebilmek için piyasaya müdahale ederek dışsal mal üretiminde yer

⁵⁰ Kemal Yıldırım ve Diğerleri, Mikro İktisada Giriş, Bursa: Ekin Basım Yayın, 2007, ss.265-266.

almaktadır. Kamu otoritesi müdahalede bulunurken bazı düzenlemelere gitmektedir. Bunlar:⁵¹

Yürütme faaliyetinde bulunan hükümetler ilk olarak bu düzenlemeler çerçevesinde mülkiyet haklarını geliştirirler. Mülkiyet haklarının temelini dışsallığın içselleştirilmesi olarakta bilinen Coase kuramı oluşturmaktadır. Bir ırmağın kenarında bulunan balıkçının yanına bir fabrika kurulduğunu düşündüğümüzde, balıkçı ve fabrika sahibi anlaşarak etkinliği arttırmalarına dışsallığı içselleştirme ya da Coase kuramı denir.

Dışsal maliyetler için vergi koyma, dışsal fayda içinse sübvansyon kamu otoritesi tarafından başvurulmuş düzenlemelerdendir.

Dışsallıkların olduğu bir ekonomide etkin kaynak dağılımının sağlanamamasından ötürü piyasa aksamaktaydı. Piyasada var olan bu dışsallıkların varlığını kabul ederek optimum kaynak dağılımını nasıl sağlanacağını bu vermiş olduğumuz iki düzenleme yoluyla gerçekleştirmek mümkündür.⁵²

Bir malın üretimi ya da tüketiminde üçüncü kişiler etkilendiğinde ortaya çıkan etkiler piyasa fiyatlarına yansıtılamaması durumunda tam rekabet koşullarında pareto optimumu gerçekleşmediğinden dışsallık meydana gelir. Öte yandan söz konusu etkiler piyasa fiyatlarına yansıtılırsa ortaya çıkan durum dışsallık olarak kabul edilmez. Dışsallıkların belli başlı özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.⁵³

- Ortaya çıkan etki muhatabına fayda sağlıyorsa pozitif, olumsuz yönde etkiliyorsa negatif dışsallıktan bahsedilir.
- Piyasada dışsallığa maruz kalan taraflar belirlenebilirken bu tarafların fayda ve maliyetlerini fiyatlandırmak söz konusu değildir.
- Dışsallıklar üretici tarafından ortaya çıkacağı gibi tüketici tarafından da oluşabilir.

⁵¹ Eren, ss.437-438.

⁵² İlker Parasız, Mikro Ekonomi, 8.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2008, s.340.

⁵³ Yıldırım, ss.270-271.

1.3.2.2.4. Asimetrik Bilgi

Tam rekabet piyasasının koşulları arasında gösterilen piyasada tüm birimlerin tam bilgiye sahip oldukları ilkesi çoğu zaman geçerli değildir. Bu sebepten dolayı piyasa alıcı ve satıcı aynı bilgiye sahip değildir. Dolayısıyla bir malın alıcısı ve satıcısı arasındaki bilgi düzeylerinin farklı olması durumuna asimetrik bilgi denir. Alıcı ve satıcı arasındaki bilgi farklılığı birinin lehine sonuç doğururken bir diğ erinin aleyhine sonuç doğurduğu için pareto optimumunun gerçekleşmesini engellemektedir. Pareto optimumunun gerçekleşmemesi nedeniyle de asimetrik bilgi bir diğ er piyasa aksaklığı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴

Asimetrik bilgi ilk olarak George Akerlof tarafından yapılan bir çalışmayla iktisat literatürüne girmiştir. Akerlof çalışmasında bir araba piyasasını incelemiştir. Amerikalılar bu araba piyasasına argoda limon dediklerinden dolayı bu piyasa literatürde limon piyasası şeklinde de kullanılmaktadır. Limondan kasıt ikinci el piyasada alınıp satılan arabalar ve daha sonrasında ise bu arabalarda görülen sorunlardır. Bu 2. el araba piyasasında bazı araçlar çok kötü durumda bazıları ise iyi durumdadır.⁵⁵

Akerlof'a göre araba piyasasında söz gelimi onbin kişinin kullanılmış araba satmak istediği buna karşın onbin kişinin ise kullanılmış araba satın almak istediğini düşünelim. Piyasadaki araçların yarısının iyi durumda olduğunun diğ er yarısının ise kötü durumda olduğunun taraflarca bilinmesine rağmen hangilerinin iyi hangilerinin kötü kalite olduğu bilinemediğ inden ötürü piyasada asimetrik bilgi söz konusu olacaktır. Bu piyasa aksaklığı türünde satıcının ürün hakkındaki bilgisinin alıcının bilgisinden fazla olduğu söz konusudur. Asimetrik bilgide, ürün kalitesinde oluşabilecek bir belirsizlik karşısında kötü arabaların iyi arabalardan daha fazla ilgi göreceği için piyasa mekanizması içinde arz ve talebin doğru bir şekilde işlemeyeceği sorununu ortaya çıkacaktır.⁵⁶

⁵⁴ Şimşek, Salih ve Adem Karakaş, "Asimetrik Bilgi-İktidar ve Kurumsal Düzenleme Üzerine", TUHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt.7, Sayı.4-5 (Kasım 2006-Şubat2007), ss.21.

⁵⁵ Parasız, ss.317-319.

⁵⁶ Dinler, ss.520-521.

Otomobil piyasasında yukarıdaki nedenlere bağılı olarak gerçekleşecek asimetrik bilgi söz konusu olduğı için piyasaya girecek olan herkes arabalara ortalama bir fiyat vermek isteyecektir. Bu durumda iyi bir arabanın yüksek fiyatı ile kötü bir arabanın fiyatı arasında oluşacak fiyat, ortalama fiyat olacak ve iyi arabaların satışı çok az seviyede gerçekleşecektir. Asimetrik bilginin piyasaya hakim olmasından ötürü ise yukarıda bahsetmiş olduğumuz gibi kötü arabalar daha çok satılacaktır. Bu duruma “ters seçim” denilmektedir. Piyasada satıcı ve alıcı arasındaki farklı bilgi neticesinde bilgisi fazla olan daha güçlü, az olan ise güçsüz olacağı için bilgisi güçlü olan taraf kendi çıkarı için karşı tarafın yeteri derecede bilgiye sahip olmamasını istismar edecektir. Bu durumda ise “ahlaki tehlike” sorunu ortaya çıkacaktır. Limon piyasasında hem ters seçim hem de ahlaki tehlike görölmektedir.⁵⁷

1.3.2.2.5. İşsizlik, Enflasyon ve iktisadi Büyüme

Piyasaların kendi başına dengeye gelememesi ve tam istihdamı gerçekleştirememesinin gerekçesi olarak ortaya çıkan piyasa aksaklıklarının bir diğeri çeşidi ise ekonomik dengesizliğe bağılı olarak ortaya çıkan işsizlik ve enflasyondur.

İşsizlik, bazı iktisatçılar tarafından piyasa aksaklıklarının var olduğunun en somut kanıtı olarak gösterilmektedir.⁵⁸

1.3.3. Piyasa Aksaklıkları ve Güç İlişkileri

Piyasalarda meydana gelen aksaklıkların “güç kavramı” çerçevesinde incelemekte fayda olduğı kanısındayım. Günümüzde “Görünmez el” in arkasında çeşitli güçlerin olduğı ileri sürölmektedir. Bu bağlamda önce güç kavramını daha sonrada bu kavramın ilişkide bulunduğı küreselleşme kavramını ve bunların piyasa aksaklıkları ile olan ilişkilerini inceleyeceğiz.

1.3.3.1. Güç Kavramı

Güç kavramı daha çok siyaset biliminin bir dalı olan uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendirilmektedir. Dünya üzerindeki bütün devletler hukuki olarak

⁵⁷ M.Merih Paya, Para Teorisi ve Para Politikası, İstanbul: Filiz Kitapevi, 2002, ss.366-367.

⁵⁸ Stiglitz, s.98.

eşittirler. Ancak devletlerin sahip olduğu doğal kaynaklar, nüfus, askeri güç, sanayileşme ve jeopolitik konumları gibi unsurlar nedeniyle hukuki olarak var olan eşitlik ortadan kalkmaktadır. Eşitliğin kalkmasıyla devletler arasında güç çatışmaları yaşanmaktadır.⁵⁹

Güç, farklı tanımlamaları yapılan ve farklı alanlarda kullanılan bir kavramdır. Politikayı güç mücadelesi olarak tanımlayarak politika ve gücü içiçe düşünen Morgenthau'ya göre güç; hem politikanın ana amacını hem de bir ilişki türü ya da amaca ulaşmada bir araç olarak kullanıldığını belirtmektedir. Diğer bazı görüşlere göre ise gücün fiziksel tarafından çok kullanılabilirliği çerçevesinde karşı tarafın üzerinde etki oluşturan bir kavram olduğunu ifade etmektedirler.⁶⁰

Güç kavramı çerçevesinde şekillenen güç dengesinin geçerli olduğu Avrupa devletler sisteminin başlangıç tarihi olarak Westphalia antlaşması kabul edilir. 1648 yılında imzalanan Westphalia Barış Antlaşması ile devlet sistemi oluşmaya başlamış, egemenlik kavramı kabul edilerek kilisenin gücü ve etkisi kırılmıştır. Klasik güç dengesinin başlangıcı sayılan bu antlaşma aynı zamanda uluslararası ilişkiler tarihinde başlangıcı sayılır.⁶¹

Uluslararası sistem de küreselleşme olgusu ile beraber uluslararası kuruluşların ve devlet dışı aktörlerin sayısı ve etkisi artmaya başlamıştır. Bu bağlamda gücü, sert güç ve yumuşak güç olarak 2'ye ayırmak mümkündür. Sert güç baskı ve askeri önlemleri ifade ederken yumuşak güç daha çok siyasi, ekonomi yönünden ülkelerin birbirlerini ikna etmeleri şeklinde ifade edilebilir. Sert ve yumuşak gücün yanısıra Milli Güç'te ülkeler için son derece önemlidir. Milli güç ise tarih, doğal kaynaklar gibi sabit güçlerden ve ekonomi, teknoloji gibi değişken güçlerden oluşmaktadır.⁶²

⁵⁹ Önder Arı, Uluslararası İlişkiler, İstanbul: Der Yayınevi, 1987, ss.35-39.

⁶⁰ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 7.Baskı, Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayını, 2008, s.136.

⁶¹ Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, 2.Basım, İstanbul: Der Yayınevi, 2005, s.23.

⁶² Bekir Aydoğan, "Güç Kavramı ve Türkiye", (12.03.2011), <http://www.ekopolitik.org/public/news.aspx?id=5399&pid=4082> (21.03.2011).

1.3.3.2. Güç İlişkileri Bağlamında Piyasa Aksaklıkları

Güç ilişkileri açısından piyasa aksaklıklarına giriş yapmadan konuyla yakın bir ilişki içerisinde olan küreselleşme kavramına değinmenin konun anlaşılması açısından önemli olduğu düşüncesindeyim.

Küreselleşme genel manasıyla dünya ölçeğinde mal ve sermaye hareketliliğinin artmasıdır. Kronolojik olarak bakıldığında küreselleşmenin ne zaman ortaya çıktığına ilişkin olarak Robertson, coğrafi keşifler gibi yer küreye ilişkin olarak yapılan araştırmalarla küreselleşmenin ilk defa başladığını belirtmiştir. Bu çerçevede küreselleşmenin yeni bir kavram olmayıp özellikle 1980’lerden sonra yaşanan gelişmelerin yarattığı bir “hız” olarak görmek mümkündür. Üretim, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi küreselleşmenin lokomotifi olmuştur. Üretim teknolojilerinin ilerlemesiyle gelişmiş ülkelerin pazar ihtiyaçları artmış, ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle malların hareketliliği artarken maliyetler düşmüş, iletişim teknolojilerinin ilerlemesiyle de bilgisayar ve internet teknolojiler gelişme göstermiştir.⁶³

Küreselleşme ülkelerin ekonomik yönden birbirlerine bağımlı olduklarının ve politik olarak etkileşim halinde olmalarının yanı sıra zaman ve mekansal bir kavram olma özelliğini de gösterir. Günümüzde ekonomik olsun ya da olmasın uzakta meydana gelen olaylar bizi direkt ve hemen etkilemektedir. Aynı şekilde lokal bazda alınan bazı kararlar bazen küresel etkiye sahip olabilmektedir. Sosyal bilimci Giddens’a göre küreselleşme ile birlikte Keynesci ekonomi politikasında ulus devletlerin sahip olduğu bazı güçler artık etkinliğini kaybetmiştir.⁶⁴

Erinç Yeldan’a göre küreselleşme, dünya ekonomisini oluşturan parametrelerin birbirleriyle ve dünya piyasalarıyla entegre olmasıdır. Yeldan, bu tanımdan hareketle neoliberal yaklaşımın küreselleşme olgusu ile ilk aşamada dünya üzerinde mal ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ikinci aşamada ise serbest piyasa mekanizmasının işleyişini engelleyen her türlü yapının yok edilmesinin amaçlandığını ifade etmektedir. Küreselleşme iktisat literatüründe “*kalkınma*” ve “*azgelişmişlik*” gibi

⁶³ Küreselleşme Nedir?, <http://www.genbilim.com/content/view/1662/89/> (20 Mart 2011).

⁶⁴ Oğul Zeytingönül, Yoksulluk Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme, Ankara: Adres Yayınları, 2004, s.8.

kavramların yerine “*yükselen piyasalar*” kavramını ikame etmeye başlamıştır. Yine Yeldan’a göre günümüzde neoliberal perspektifli bir durumda olan küreselleşme kavramının kapitalizmin aktörleri olan çok uluslu şirketlerin bir projesi olarak değerlendirmenin daha doğru olacağını ileri sürmektedir.⁶⁵

Küreselleşme süreç ve strateji olarak da düşünülmelidir. Küreselleşme süreç olarak toplumsal ilişkilerin tarihsel seyrini açıklarken strateji olarak neoliberal politikaların uygulanmasını ve bu çerçevede süreç içerisinde var olan güç ilişkilerinde hangi aktörlerin belirleyici durumda olduklarını ifade eder. Küreselleşme bu yönüyle sermayeyi merkeze alan ekonomik bir olgudur. Sosyal ilişkiler içerisinde realite olarak ortaya çıkan sermaye kavramı, küreselleşme süreci içerisinde gelişme göstermiştir. Bu noktada ortaya çıkan kapitalizm farklılıkları dönüştürme foksiyonunu üstlenmektedir. Örneğin 2.Dünya savaşı sonrasında egemen güçler farklı olan ülkeleri azgelişmiş olarak tanımlayarak bunlara “*kalkınma projeleri*” önermişlerdir. Bu açıdan bakıldığında ise kapitalizm sadece ekonomik bir boyut olmanın yanında sosyo-kültürel hayatı etkileyen bir yaşam biçimi haline de dönüşmüştür. Söz konusu az gelişmişliğe ülkenin kendi iç dinamiklerinin sebep olduğu kabul edilirken az gelişmişlikten kurtulmak için ise piyasa mekanizması, batılılaşma gibi projeler güçlü devletlerce dayatılmaya çalışılmıştır.

Küreselleşme dünya genelinde farklılıklar yaratarak etki alanını daha da genişletmektedir. Farklılıklardan kasıt ise güç ilişkileriyle yeniden oluşturulan farklılıklardır. Sermaye birikimine paralel bir şekilde artan rekabet ve teknolojik gelişme neticesinde toplumdaki belli sınıf ve grupların güç ilişkileri yeniden biçimlenmiş ve eşitsiz ilişkiler yoğunlaşmıştır.⁶⁶

Uluslararası sistemde devlet dışında bazı aktörler artık uluslararası sistemin şekillenmesinde pay sahibi olmaya başlamışlardır. Devlet dışındaki aktörlerin söz konusu ilişkilere dahil olması ile birlikte uluslararası sistem küresel bir hal almıştır. Bu çerçevede yeniden şekillenen küresel ilişkiler farklı güç merkezleri yaratmaya

⁶⁵ Zeytingönül, s.9.

⁶⁶ Fuat Ercan, “Küreselleşme Sürecindeki Yerellikler: Homojenleşme ve Farklılaşma/Güç ve Eşitsizlik İlişkileri Üzerine”, Kapitalizm Küreselleşme Azgelişmişlik, Demet Yılmaz ve Diğerleri (drl.).Ankara: Dipnot Yayınları, 2006, ss.30-40.

başlayarak şirket, örgüt gibi yapıların küresel ilişkilerde aktör konumuna gelmelerine sebebiyet vermiştir.⁶⁷

Uluslararası ilişkiler alanında realizm, çoğulculuk (plüralizm) ve yapısalcılık (globalizm) teorileri ön plana çıkmaktadır. Çoğulculara göre dünya sistemi iç içe geçmiş ilişkiler yumağından oluşurken yapısalcılara göre ise merkez ülkelerin çevre ülkeleri zayıflatarak oluşturduğu bir sistemdir. Yakın bir zamana kadar uluslararası ilişkiler ağında tek aktör olarak devletler yer almaktaydı. Günümüzde ise bir çok alanda yaşanan değişimlere paralel olarak uluslararası sistemde de bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Devletler arasındaki ilişkilere göre oluşan uluslararası sistemde bu değişimden nasibini almıştır.⁶⁸

Artık uluslararası bağlamda sistem içerisinde tek aktör olarak devleti görmek mümkün değildir. Ulusal olarak düşündüğümüzde de durum pek farklı değildir. Kendi toprakları içerisinde egemen güç olarak tek aktörün devlet olduğunu söylemek bugünün dünyasında söz konusu değildir. Sistem içerisinde aktör olabilmek ya da söz sahibi olabilmek ise güç ile mümkündür. Uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde en eski teori olarak gösterilen ve gücü uluslararası sistem denklemine sokan realizme göre güç; askeri ve ekonomik boyutludur. Siyasal bilimci Organski'ye göre ise uluslararası sistemde devletlerin birbiriyle olan ilişkilerinde askeri gücün yanı sıra sosyolojik, politik ve ekonomik faktörlerde etkili olmaktadır.⁶⁹

Daha öncede değinildiği üzere kapitalizm farklılıklar yaratarak dünya genelinde gücün belirli aktörlerin elinde toplanmasına ve bu gücün dünya genelinde etkisini fazlaca hissettirmesine olanak sağlamaktaydı. Kapitalizm ulaştığı her noktayı farklılaştırmakta veya farklılıkları sisteme dahil ederek farklılıkların çoğalmasını sağlarken öte yandan söz konusu farklılıkları kullanması ile de güç ilişkileri toplumun her noktasına sızabilmektedir. Bu farklılıkların ortaya çıkması kendiliğinden olmamaktadır. Farklılıklardan kasıt, toplumda var olan güç ilişkilerinin çeşitli şekillerde ortaya çıkmasıdır. Bu ilişkiler sadece sermaye ve emek ile birlikte değil aynı zamanda

⁶⁷ Sönmezoğlu, s.26.

⁶⁸ Deniz Ülke Arıboğan, Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, 3. Baskı, İstanbul:Der Yayınları, 2001, ss.14-17.

⁶⁹ Arıboğan, ss.18-21.

toplumsal değerlerin, inanç ve kültürlerin karşılıklı etkileşimi ya da çatışması ile ortaya çıkmaktadır.⁷⁰

Kapitalizm sürekli büyüme ve sermaye birikimi eğilimindedir. Küreselleşme ile birlikte sermaye birikiminde ve dolayısıyla ekonomik işlemlerde meydana gelen değişimler ve karmaşıklıklar ekonomik hayatta belirsizliklerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bugünün dünyasında belirsizliğin her alanda kendisini iyice hissettirmesi ile çok uluslu şirketler ya da lokal bazdaki büyük şirketler piyasanın “görünmez eli” yerine kendi ekonomik güçlerinin “görünür elini” iyice ortaya çıkararak belirsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan riskleri minimize etmek ve belirsizlikleri aşabilmek için kendi güçlerini devreye sokmaya başlamışlardır.⁷¹

Günümüzde dünyadaki yaklaşık 700 tane çok uluslu şirket dünya ekonomisini yönlendirmektedir. Fikret Başkaya’nda belirttiği üzere “*Bu çok uluslu şirketlerin 200 tanesinin dünya üretiminin üçte birini elinde tuttuğu bir dünyada serbest piyasadan ve görünmez el’den bahsetmek*” çok mantıklı olmasa gerek.⁷²

Diğer bir görüşe göre ise kapitalizmi sosyal piyasa ekonomisine dönüştüren refah devletinde, devletlerin refahı bölüştürmesinde sadece ekonomik gelişmeler değil aynı zamanda siyasal demokraside etkili olmaktadır. Siyasal demokrasinin refah bölüşümünde etkili olması ise toplumdaki güç ilişkileri ile mümkün olmaktadır. Toplumdaki güç ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasal süreç gibi refah devleti de bu güç ilişkilerini yansıtmaktadır. Güç ilişkileri bağlamında Refah Devleti anlayışı günümüzde daha çok Batı Avrupa da uygulanırken dünyanın diğer bölgelerinde uygulanmamasının söz konusu sürecin siyasal demokrasi ile olan ilişkisinden kaynaklandığını ve yine bu çerçevede Türkiye de sosyal devlet anlayışının yeterince gelişmemesinde bu durumun etkili olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu bağlamda

⁷⁰ Ercan, s.40.

⁷¹ Ercan, ss.49-50.

⁷² Durmuş, s.135.

Keynes'in ileri sürmüş olduğu müdahaleci devlet anlayışının sınırlarını ve etkinliğini de toplumdaki güç ilişkileri belirlemektedir.⁷³

Son olarak yukarıda ifade ettiğimiz güç ilişkileri ile ekonomi arasındaki bağlantının daha iyi anlaşılmasını sağlamak için kurumsal iktisatçıların konuya yaklaşımlarına göz atmak gerekir. Güç bağlamında ekonomik olayları değerlendirmemiz gerektiğini savunan kurumsal iktisatçılara göre güç “*devlet müdahalesinin temelinde yatan asıl unsurdur*”. Kapitalizm ekonomiye nüfuz ettikçe ilerleyen safhalarda tekel veya oligopol piyasaların ekonomiye etkileri oldukça artacaktır. Bu şekilde piyasalarda tekelci ve oligopolcü firmalar güçleneceklerdir. Buna karşın tüketicilerin gücünde o nispette azalacaktır. Kurumsal iktisatçılar tam bu noktada piyasaların aksaması nedeniyle devlet müdahalesinin olması gerektiğini savunurlar.⁷⁴

⁷³ Meryem Koray, “Görölmek İstenmeyen Gerçek:Sosyal Refah Politikaları ve Demokrasi İlişkisi”, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2005, Cilt.5, Say.5, www.calismatoplum.org/sayi5/Makale5/makale2.pdf (10 Ağustos 2010). ss.30-33.

⁷⁴ Sema Yılmaz, “John Kenneth Galbraith'ın Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2008.

İKİNCİ BÖLÜM

ENERJİ PİYASASI VE BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ KURUM

2.1. ENERJİ PİYASASI

2.1.1. Enerjinin Ekonomideki Yeri ve Önemi

Enerji ülkelerin ekonomileri ve refah seviyelerinin iyileştirilmesinde azımsanmayacak derecede önemli bir konuma sahiptir. Dünya genelinde nüfus artışına ve sanayileşmenin gelişmesine paralel olarak enerji ihtiyacında artış göstermiştir. Ayrıca küreselleşme ile birlikte artan ve çeşitlenen uluslararası ticaret olanakları da enerjiye olan talebi artıran nedenlerin başında gelmektedir.⁷⁵

İlk zamanlarda olduğu gibi günümüzde de enerji ihtiyacı fosil yakıtlardan(petrol,doğalgaz gibi) karşılanmaktadır. Bu yüzden enerji talebi fosil yakıtlara bağımlıdır. Bir taraftan enerji talebinin giderek artış göstermesi diğer taraftan ise fosil yakıtların yakın bir zamanda tükenecek olması ülkeleri alternatif enerji kaynaklarına yönlendirmektedir.⁷⁶

Enerji sektörü dünya coğrafyası üzerinde ülkelerin ekonomik olarak büyümesi ve kalkınmasında hayati öneme sahip olması ve aynı zamanda söz konusu büyümenin de gerçekleşebilmesi için gerekli yatırımların içerisinde önemli bir girdi kalemi olmasının yanı sıra insanların gündelik yaşamlarında sağlamış olduğu kolaylıklar nedeniyle de hayati bir öneme sahiptir. Ülkeler küresel rekabette varolabilmek ve kendi sanayilerini ayakta tutabilmek için mal ve hizmet üretiminde ciddi bir maliyet unsuru olan enerjiyi tedarik etme ve etkin kullanma konusunda dikkatli davranmaları gerekmektedir. Bu açıdan ülkeler için rekabet dikkat edilmesi gereken bir unsurdur.

Yukarıda bahsi geçen rekabetin sağlanması esnasında tüketicilerin korunması gözardı edilmemesi gereken bir noktayı teşkil etmektedir. Diğer sektörlerde olduğu gibi

⁷⁵ Nurcan Kılınç, “Enerji Ekonomisinin Önemi ve Türkiye’nin Enerji Performansı”, Stratejik Araştırmalar ve Analiz Merkezi, http://cesran.org/index.php?option=com_content&view=article&id=252%3Aenerji-ekonomisinin-onemi-ve-tuerkiyenin-enerji-panoramas-&Itemid=99&lang=tr, (20 Şubat 2011).

⁷⁶ Enerji, ETKB, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=enerji&bn=215&hn=12&nm=384&id=384> (20 Şubat 2011).

enerji sektöründe de fiyatlarda meydana gelen küçük bir değişiklik maliyetlerin artmasına sebebiyet vereceğinden tüketiciler direkt etkilenecektir. Bu yüzden sektörel olarak düşündüğümüzde oluşturulacak rekabet ortamının maliyetlerin minimize ederken tüketicilerin korunmasını da gerçekleştirmesi gerekir.⁷⁷

2.1.1.1. Enerji Kaynakları

İlk çağlardan sanayi devrimine kadar bitki-hayvan atıkları ve odun dünya üzerinde kullanılan enerji kaynakları olarak göze çarpmaktadır. Sanayi devrimi ile birlikte kömür madeni enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kömür madeni kullanımı dünya üzerindeki dengeleride değiştirmiştir. Ülkelerin sanayileşmesinde kömür madeni çok önemli bir konuma gelmiştir. Öyle ki günümüz Avrupa Birliği (AB)'nin temeli olan Avrupa Topluluğunun kurulmasının arkasında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kuruluşu yatmaktadır.

II.Dünya Savaşından sonra ise kömür enerji kaynağı olarak yerini petrole bırakmıştır. Petrolün enerji kaynağı olarak kullanılması ile birlikte petro-kimya ve otomotiv sanayisi hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmelere paralel dünya nüfusunda da büyük bir artış yaşanmıştır. Böylece petrol önemli bir konumuna gelerek çok ihtiyaç duyulan bir maden haline gelmiştir. Bu maden dünya politik ve ekonomik yaşamında da köklü değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Petrol, II.Dünya savaşından sonra dünyada görülen birçok iç savaşın ve kargaşasının en önemli nedeni olmuştur. 1990'lı yıllardan sonrada petrol ile birlikte doğal gazın enerji kaynağı olarak kullanımı başlamıştır.⁷⁸

Günümüzde ise enerji kaynakları daha çok yenilenemeyen ve yenilenebilen enerji kaynakları olarak sınıflandırılmaktadır. Enerji yazınında ise enerji kaynakları birincil ve ikincil enerji kaynakları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan kullanılabilen enerji kaynakları olan birincil enerji kaynakları petrol, kömür, doğalgaz gibi fosil yakıtlardan ve güneş enerjisi, jeotermal enerji, hidrolik enerji, rüzgar enerjisi

⁷⁷ Cengiz Soysal, “Rekabet Perspektifinden Türkiye Akaryakıt Sektörü”, 2003, <http://www.rekabet.gov.tr/dosyalar/tezler/tez43.pdf> (5 Nisan 2011), s.1.

⁷⁸ Gülpınar Akbulut, “Küreselleşme Değişimi Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar ve Türkiye”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.32, Sayı.1, (Mayıs 2008), s.119.

gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından meydana gelmektedir. İkincil enerji kaynakları ise nükleer enerji gibi teknoloji yardımıyla üretilen ve kullanılabilen enerji kaynaklarıdır.⁷⁹

Herhangi bir enerji kaynağının tercih edilmesinde kaynağın fiyatı, çevreye etkileri ve tedarik edilebilme kolaylığı büyük önem taşımaktadır. Dünya nüfusunun 1/3 hala enerji ihtiyacını ticari olmayan enerji kaynağı olarak kabul edilen bitki-hayvan atıkları ve odun ile karşılamaktadır. Bununla birlikte 6,5 milyar olarak kabul edilen dünya nüfusunun 1,5 milyara elektrik enerjisi ulaşmamaktadır.

Enerji kaynakları ülkelere aynı oranda dağılmamıştır. Bazı ülkeler önemli enerji rezervlerine sahip ülkeler olarak üretici konumunda iken diğer bazı ülkeler ise ya az miktarda ya da yetecek miktarda enerji rezervine sahip olmayan tüketici ülke konumdadırlar. Gelişmiş ülkelerin kişi başına enerji tüketimleri gelişmekte olan ülkelerin enerji tüketimlerinin yaklaşık 6 katı kadardır. Bu bağlamda enerji ülkeler için “*kendine yeterlik*” kavramının dışına çıkarak ticareti bir faaliyete dönmüştür. Ticaret ise mal alımı ve satımı demek olduğundan bizi arz ve talebe götürecektir.⁸⁰

2.1.1.2. Enerji Sektöründeki Arz-Talep Durumu

Enerji arz ve talep durumuna geçmeden önce dünyadaki ve ülkemizdeki enerji rezervlerine değineceğiz.

Hatırlanacağı üzere dünya enerji ihtiyacının önemli bir kısmı fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Ancak fosil yakıtların yakın bir gelecekte tükeneyeceği gibi bir durum söz konusudur. Fosil yakıtların içerisinde petrol ön plana çıkmaktadır. Uluslararası enerji ajansının (IEA) 2010 yılına ilişkin olarak hazırladığı rapora göre dünya üzerindeki petrol rezervi 1,34 trilyon varildir. Bu petrolün rezerv ömrü ise yaklaşık 44 yıl olarak kabul edilmektedir. Diğer önemli bir enerji kaynağı olan doğalgazın ise 2009 yılı

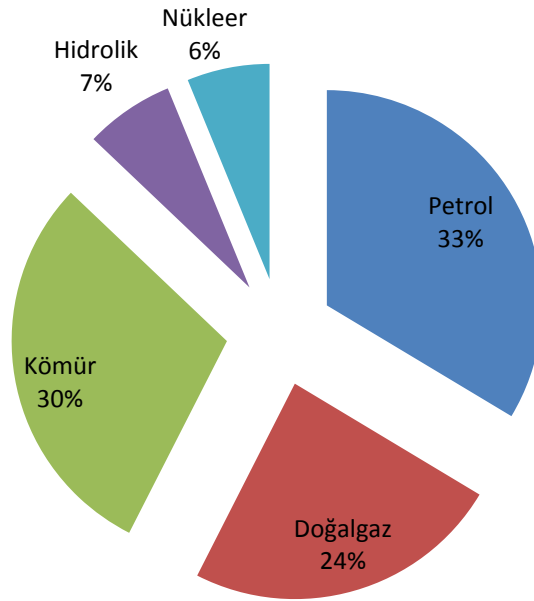
⁷⁹ Resul Albayrak, Enerji Ola Kese Savaşı Enerji Ola Kestire Baş, Hedef, 7 Mart 2011, <http://www.hedefgazetesi.com.tr/muhammed-albayrak-315-enerji-ola-kese-sava-enerji-yoksa-kestire-ba> (10 Nisan 2011)

⁸⁰ Abdurrahman Satman, Dünya Enerji Kaynakları, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 24 Temmuz 2008, http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=170:duenya-enerji-kaynaklar&catid=125:analizler-cevre&Itemid=144 (10 Nisan 2011).

itibariyle dünya üzerindeki rezervi 178,4 trilyon metre küptür. Yine aynı rapora göre 2015 yılına kadar doğalgazın petrolün önüne geçerek en çok kullanılan enerji kaynağı olacağı öngörülmektedir.

Ülkemizde ise Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) 2009 yılı petrol ve doğalgaz görünümüne ilişkin olarak hazırladığı rapora göre petrol rezervimiz 299,8 milyon varil ve bu petrolün yaklaşık 18 yıllık ömrünün olduğu, doğalgaz rezervimizin ise 6,2 milyar metreküp ve 8,5 yıl rezerv ömrüne sahip olduğu tespit edilmiştir.⁸¹

Dünyada birincil enerji kaynaklarının tüketim oranlarını aşağıdaki gibi göstermek mümkündür:

Kaynak: BP, Statistical Review Of World Energy Report 2011, http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf (28 Nisan 2011), s.41.

Grafik 1: Dünyada Birincil Enerji Kaynakları Tüketimi Dağılımı

⁸¹ Türkiye'nin Petrol ve Gaz Rezervleri Tükenmek Üzere, <http://www.enerjivadisi.com/n.php?n=petrol-ve-gaz-tukeniyor-yeni-yatirim-gerek-2010-05-31> (28 Nisan 2010).

Yukarıdaki grafikde görüleceği üzere 2010 yılında dünyada tüketilen birincil enerji kaynağının yaklaşık %33 petrol, %30 kömür, %24 doğalgaz, %6 nükleer, %5 hidrolik enerjiden oluşmaktadır. Ayrıca dünya birincil enerji tüketimi 2009 yılına göre %5,6 oranında artış göstermiştir.⁸²

Ülkemizde ise birincil enerji kaynakları arasında linyit kömürü ve hidrolik enerji hariç diğer enerji kaynakları toplam talebi karşılayacak düzeyde değildir. Örneğin petrol ve doğalgaz rezervleri yok denecek kadar azdır. Hali hazırda enerji tedariki olarak dışarıya bağımlı olan ülkemizin ilerleyen yıllarda da dışa bağımlılığı devam edecektir. Bir taraftan artan enerji talebi diğer taraftan ise dışa bağımlılığın fazlaca olması karşısında ülkemiz dünya bor rezervlerinin yaklaşık %70'ine sahip olması bunun yanı sıra nükleer santral yakıtı olarak kabul edilen toryum rezervlerinin yaklaşık %50'sine sahip olmasının getirdiği avantajları fırsata çevirerek enerjide dışa bağımlılığın minimize edilebilmesi mümkündür.⁸³

Ülkemizin enerji rezervlerini bir tablo şeklinde aşağıdaki gibi gösterebiliriz.

Tablo 1: 2009 Yılı İtibariyle Ülkemizin Enerji Rezervleri

Enerji Kaynakları	Toplam Rezerv
Taşkömürü (Milyon Ton)	1.150
Linyit (Milyon Ton)	8.100
Hidrolik (GWh)	130.000
Ham Petrol (Milyon Ton)	43
Doğal Gaz (Milyar Metreküp)	8,9

Kaynak:ETKB,<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=enerji&bn=215&hn=12&nm=384&id=384> (28 Nisan 2010).

Türkiye'nin enerji üretiminde daha çok doğal gaz, linyit, akaryakıt, hidrolik ve taşkömürü kullanılmaktadır. Enerji üretiminin tüketimi karşılayamadığı durumlarda söz

⁸²BP, 2011 Statistical Review Of World Energy Report, s.42.

⁸³ Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 2006, s.20.

konusu enerji türü ithal edilmektedir. İthal edilen enerji kaynaklarının içinde en büyük payı petrol ve doğalgaz almaktadır.

Enerji kaynakları içerisinde en çok kullanılan enerji türü ise elektrik enerjisidir. Elektrik enerjisi üretimi ise değişik kaynaklara bağlı üretim şekilleriyle üretilmektedir. Yapısı gereği elektrik enerjisi üretiminde değişik teknolojiler kullanılmaktadır. Mesela elektrik enerjisi linyitin yakılması ile üretilbileceği gibi petrol ve doğalgazın yakılması yoluyla da üretilmektedir. Elektrik enerjisi diğer enerji türlerinden farklı bir konumdadır. Çünkü elektrik enerjisi tüm üretim teknolojilerinde kullanılan çok önemli bir girdidir. Bu nedenden ötürü elektrik enerjisi üretilen malların maliyetleri içerisinde büyük bir paya sahiptir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde özelde elektrik enerjisi genelde ise tüm enerji kaynakları uzun vadede de ülkeler için alternetifsiz bir şekilde hayati öneme sahip olmaya devam edecektir. Fosil yakıtların yakın bir gelecekte tükenmesi, ayrıca bu yakıtların çevre ve insan sağlığına olan olumsuz etkileri ve nihayetinde önemli bir hammadde olması nedeniyle maliyet fiyatları üzerindeki etkisi göz önüne alındığında bütün bu parametrelerin enerji arz ve talebi açısından sürdürülebilir bir dengede olması gerekmektedir.⁸⁴

Ülkemizdeki enerji rezervlerine değindikten sonra şimdi de enerji arz ve talep durumunu değinebiliriz. Ülkemizin enerji arz ve talebini aşağıdaki tabloda gösterebiliriz:

⁸⁴ Mustafa Cebe, “Kriz Dönemi Enerji Arz ve Talep Dengesi Yanıltıcı ve Geçicidir”, <http://www.ekohaber.com.tr/Prof,Dr,Dr,Mustafa,Cebe,Kriz,donemi,enerji,arz,ve,talep,dengesi,yaniltici,ve,gecicidir,5-ekohaber-5-haberid-8634.html> (2 Nisan 2011).

Tablo 2: 2009 İtibarıyla Türkiye’de Enerji Üretim ve Nihai Tüketim Düzeyleri

ENERJİ KAYNAKLARI	ÜRETİM	TÜKETİM
Taşkömürü (Bin Ton)	2.863	12.258
Linyit (Bin Ton)	75.577	12.672
Asfaltit (Bin Ton)	1.058	821
Odun (Bin Ton)	11.766	11.743
Hayvan ve Bitki Artıkları (Bin Ton)	4.862	4.604
Petrol (Bin Ton)	2.237	28.194
Doğal gaz (Milyon Metreküp)	685	13.856
Hidrolik (Gwh)	35.959	35.959
Jeotermal (Gwh)	436	436
Bioyakıt (Bin Ton)	10	10
Rüzgâr (Gwh)	1.495	1.495
Diğer Isı (Bin Tep*)	1.250	2.306
Güneş (Bin Tep)	429	429
Toplam (Milyon Tep)	30,3	80,5

Kaynak:ETKB,“2009 Yılı Genel Enerji Dengesi (Orjinal Birimler)”,
http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/raporVeriGir/48470/2 (2 Nisan 2011).

*Tep: Ton Eşdeğer Petrol

Tabloda da görüleceği üzere ülkemizin toplam enerji üretimi 30,3 milyon tep, enerji tüketimi ise 80,5 milyon tep’tir. Ülkemiz enerji ihtiyacının ancak %38’ini kendi kaynakları ile karşılamaktadır. Tablo 1 ile karşılaştırdığımızda ise ülkemiz önemli linyit ve hidrolik enerji potansiyeline sahipken üretim düzeyi oldukça düşüktür.

Enerji tüketimine sektörel açıdan bakıldığında ise ülkemizde en çok enerji tüketimi sanayi kesiminde görülmektedir. Sanayi sektörünü sırasıyla konut, ulaştırma ve tarım sektörü takip etmektedir. 7 yıllık bir periyot göz önüne alınarak 2000 ve 2006 yılları arasındaki sektörel enerji tüketimine ilişkin hazırlanan tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: 2006 Yılı İtibariyle Sektörel Enerji Tüketimi

Yıl	Konut	Sanayi	Ulaştırma	Tarım	Enerji Dışı	Nihai Enerji Tüketimi	Çevrim ve Enerji Sektörü	TOPLAM (BİN TEP)
2000	20.058	24.501	12.008	3.073	1.915	61.555	18.945	142.055
2001	18.122	21.324	12.000	18.122	1.638	56.048	19.354	146.608
2002	18.463	24.782	11.405	3.030	1.806	59.486	18.845	137.817
2003	19.634	27.777	12.395	3.086	2.098	64.990	18.836	148.816
2004	20.252	29.358	13.907	3.314	2.174	69.005	18.814	156.824
2005	22.923	28.084	13.849	3.359	3.296	71.510	19.564	162.585
2006	23.860	30.996	14.994	3.610	4.163	77.623	22.201	177.447
GENEL TOPLAM								1.072.152

Kaynak:ETKB,http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/detaySe/c/4043 (5 Nisan 2011).

BP'nin hazırlamış olduğu 2010 yılına ilişkin dünya enerji istatistiklerini içeren ve Haziran 2011 tarihinde yayınlanan rapora göre yukarıda da belirttiğimiz üzere dünya birincil enerji tüketiminde %5,6 oranında artış görülürken Türkiye'nin 2009 yılına göre enerji tüketimi ise %9,8 oranında artmıştır.⁸⁵

2.2. BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ KURUM KAVRAMI

2.2.1. Bağımsız Düzenleyici Kurumların Ortaya Çıkışı

Bağımsız düzenleyici kurumlara (BDK) ilişkin olarak mevzuatta bir isimlendirme yapılmadığı için bu kavram literatürde farklı isimlerle kullanılmaktadır. Örneğin idare hukukçuları bu kavramı Fransızca çevirisinde olduğu gibi “*bağımsız idari otoriteler*” olarak isimlendirmektedirler. Ayrıca bu kavram için “*düzenleyici ve denetleyici kurumlar*”, “*özerk kurumlar*” ve “*üst kurullar*” gibi isimlerde kullanılmaktadır. Bu kurumların ilk çıkış yeri olarak Amerika da “*bağımsız düzenleyici kurum*” olarak anılmaları ve düzenleyici kelimesinin konuya daha uygun düşmesi nedeniyle daha çok bağımsız düzenleyici kurum ismi kullanılmaktadır. Bu kurumların tanımını ise şu şekilde yapmak mümkündür: Devlet yönetimini elinde bulunduran

⁸⁵ BP, Statistical Review Of World Energy Report, 2011, s.40.

siyasal iktidardan bağımsız bir şekilde ekonomik etkinliklerin sağlanması için ilgili piyasaya yönelik düzenleme, denetim ve gözetim yapan kurumlara bağımsız düzenleyici kurumlar denir. Söz konusu kurumların bu işlevleri yerine getirirken tarafsız olmaları da gerekmektedir.⁸⁶

1980’lerden sonra ülke ekonomilerine liberal politikalar egemen olmaya başlamıştır. Kamu otoritesi olarak devletin bu tarihten sonra ekonomik hayat üzerindeki etkisini eskiye nazaranla azaltması sonucunda piyasada meydana gelen ya da gelebilecek olumsuzlukları bertaraf edebilmek ve kamu otoritesinin boşluğunu doldurmak üzere bağımsız düzenleyici kurumlar faaliyette bulunmaya başlamıştır. BDK’ların ilk örnekleri yukarıda da belirttiğimiz gibi Amerika da görülmeye başlamıştır. Bunun nedeni olarak ise piyasa ekonomisinin bu ülkede başarılı bir şekilde uygulanmasını gösterebiliriz.⁸⁷

BDK’ların örgütlenmeleri ve işlevleri belirtildiği üzere ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ülkemizde bu kurumlar Fransa idare hukukunun da etkisiyle daha çok “*bağımsız idari otoriteler*” olarak adlandırılmaktadırlar. Bu kurumların farklı isim almaları üstlenmiş oldukları görevlerinde farklı olduğu manasına gelmemektedir. Hemen hemen aynı görevleri icra eden bu kurumları isim olarak çalışmamızda bağımsız düzenleyici kurumlar olarak kullanmaya çalışacağız.

Özelleştirme uygulamalarının başlaması ile birlikte kamu otoritesinin ekonomideki rolü değişikliğe uğramıştır. Önceleri ekonomilerde devletçi politikalar izlenirken özelleştirmelerle birlikte artık düzenleyici politikalar izlenmeye başlanmıştır. Enerji, ulaşım gibi sektörlerde özel girişimcilerin girmesiyle birlikte devlet işletme hakkını kazanan kurum yada kuruluşlara karşı taraf olamayacağı için düzenleyici kurumlar oluşturup söz konusu sektörleri de bu kurumlar üzerinden gözetleme ve

⁸⁶ Tüsiad, Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları, 2002, ss.150-151.

⁸⁷ Nagehan Talat Aslan, “Yönetimin Yeni Yapı Taşları Bağımsız İdari Otoriteler: Yavru Leviathanlara Doğru”, Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı.59, (Şubat 2010), ss.25-26.

denetleme yoluyla rekabetin sağlanmasına katkı sağlayacak şekilde düzenlemelere tabi tutmaktadır. BDK'ların ortaya çıkma nedenlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.⁸⁸

- Bağımsız ve tarafsız bir şekilde oluşturulan BDK'ların uzun dönemli ve istikrarlı politikaların uygulamasına olanak sağlayacaklarına inanılır.
- Sektörlerin kendi iç dinamikleri neticesinde meydana gelen sorunlar ve karmaşıklıklar, sektörlere özel oluşturulan BDK'lar sayesinde uzmanlaşmış personel eliyle daha rahat kontrol altında tutulur ve denetlenirler.
- Son olarak, olası ekonomik kriz durumlarında krizin müsebbibi olarak görünmek istemeyen siyasiler bu kurumların varlığını istemektedirler.

Hukuk sistemimize göre ülkemizdeki bağımsız idari otoriteler veya bağımsız düzenleyici kuruluşlar aşağıdaki gibidir:⁸⁹

- ✓ Sermaye Piyasası Kurulu (2499 sayılı yasa): Ülkemizde ilk kurulan bağımsız idari otoritedir.
- ✓ Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (3984 sayılı yasa),
- ✓ Türk Patent Enstitüsü (4050 sayılı yasa),
- ✓ Rekabet Kurumu (4839 sayılı yasa),
- ✓ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2499 sayılı yasaya ek olarak 4487 sayılı yasa),
- ✓ Muhasebe Standartları Kurulu (4502 sayılı yasa),
- ✓ Telekomünikasyon Kurumu (4634 sayılı yasa),
- ✓ Şeker Kurumu (4646 sayılı yasa),
- ✓ Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (4733 sayılı yasa).
- ✓ Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (4733 sayılı yasa)
- ✓ Kamu İhale Kurumu (4734 sayılı yasa)

⁸⁸ Turgut Tan, "Bağımsız İdari Otoriteler Veya Düzenleyici Kurullar", Amme İdaresi Dergisi, Cilt.35, Sayı.2, (Haziran 2002), ss.12-14.

⁸⁹ Mehmet Altundiş, "Bağımsız İdari Otoritelerin Türk Hukuku'nda Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Türk Hukuku'na Etkileri", http://www.danistay.gov.tr/makale_mehmet_altundis113.htm, (14 Mayıs 2011)

2.2.2. Bağımsız Düzenleyici Kurumların Özellikleri

Bağımsız düzenleyici kurumların yapısal ve işlevsel olmak üzere belli başlı 3 özelliği vardır. Bunlar:⁹⁰

- ✓ Bağımsızlık
- ✓ Özerklik
- ✓ İdari Otorite

2.2.2.1. Bağımsızlık

BDK'ların en temel özelliklerinden birisi bağımsızlıktır. Başkasına bağımlı olmama, başka bir kurumun etkisinde kalmama, kuruma mensup üyelerin düşünce ve yargılarını dile getirirken herhangi bir direnç veya baskıyla karşılaşmama, yine üyelerin bir oylama durumunda özgürce tercihini kullanabilme hürriyetlerine düzenleyici kurumlarda bağımsızlık denir.

Bağımsızlık kendi içerisinde içsel ve dışsal olmak üzere ikiye ayrılır. Kurul üyelerinin atanması, görev değişikliği, görevden alınması, görev süreleri ile ilgili korunmaya alınmalarını içeren işlemler dışsal bağımsızlık olarak ifade edilmektedir. Üyelerin bu şekilde korunması görevlerini yerine getirmelerinde tek başına yeterli olmamaktadır. Bu noktada içsel bağımsızlık devreye girmektedir. Üyelerin özgürce ve bağımsızca karar vermelerine içsel bağımsızlık denmektedir. Ayrıca üyelerin kendi görev alanı olmayan işlerde görev almamaları, meslek sırrının bilincinde olarak hareket etmeleride içsel bağımsızlık kapsamında değerlendirilebilir.⁹¹

2.2.2.2. Özerklik

Düzenleyici kurumların özel kanunlarca kendilerine tanınan yetkiler vasıtasıyla özel ve kamusal faaliyetleri denetlemekte, düzenlemekte ve gözetim altında tutarak meydana gelebilecek herhangi bir uyuşmazlık karşısında yaptırım kozunu kullanarak sektörün düzenini sağlamaktadırlar. Bu şekilde sektöre müdahale etmenin dayanağını

⁹⁰ Tan, s.16.

⁹¹ Müslüm Akıncı, Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman, 1. Basım, İstanbul: Beta Basım Yayın, 1999, ss.100-105.

ise yasama, yürütme ve yargı erklerinin yetkilerine yakın yetkilerle donatılmalarından almaktadırlar. Böylece hukuki olarak özerk duruma gelen düzenleyici kurum bağımsızlık özelliğiyle birlikte hukuk düzeni içerisinde kendisine tahsis edilen statü içerisinde değerlendirilmeye başlamaktadır. Özerk kurumların bağımsızlığı ile kurum üyelerinin her türlü siyasi baskı, tesir ve yönlendirmeden izole edilmiş bir statüye bürünmeleri kastedilmektedir.⁹²

2.2.2.3. İdari Otorite

Otoriteyi başkasına emretme, itaate zorlama ve yargılama yetkisi olarak tanımlamak mümkündür. Yetkiyle otoritenin: güç, iktidar ve nüfuz anlamları ifade edilmektedir. BDK'ların otorite olması özelliği ile onların düzenleme, denetleme niteliklerinin siyasal iktidara, sermayeye veya diğer baskı ve çıkar gruplarına karşı güçlü olmaları belirtilmektedir. Zira bir gücü kontrol altında tutabilmek için o güce, karşı bir güç kullanmak gerekmektedir. Birçok ülkede bu kurumları otorite kabul etmelerinin nedeni sosyo-ekonomik hayata ilişkin olarak kendine özgü sahip oldukları yetkilerle düzenleme ve denetim yapmalarıdır. Yukarıda belirtilen BDK'ların bağımsızlık ve özerklik özelliklerinden birinin kaldırılması veya zayıflatılması direkt olarak otorite özelliğini etkileyecek ve bu özelliğinde ciddi derecede zayıflamasına sebebiyet verecektir. Daha sonra değineceğimiz BDK'ların çok önemli bir konumda olmasını sağlayan yaptırım ilkesi, dayanağını otorite özelliğinden almaktadır.⁹³

2.2.3. Bağımsız Düzenleyici Kurumların Yetki ve İşlevleri

BDK'lar faaliyet gösterdikleri sektörlerde düzenleme yaparak piyasadaki oyuncuların kurallara uygun hareket edip etmediklerinin denetimini yaparlar. Kurallara uygun hareket edilmediğini gördükleri zaman yaptırıma başvurur ve piyasada var olan

⁹² Selami Er, “Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Dış Denetimi ve 5018 Sayılı Kanunda Yapılan Değişiklikler”, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Dış Denetimi, Ankara: Sayıştay Dergisi, 2008, ss.114-115.

⁹³ Akıncı, ss.112-113.

oyuncular arasındaki anlaşmazlıklarda da hakemlik görevi üstlenirler. Buradan hareketle BDK'ların yetkilerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:⁹⁴

- ✓ Düzenleme
- ✓ Denetim
- ✓ Yaptırım
- ✓ Danışmanlık

2.2.3.1. Düzenleme

İnsan yaşamında son derece önemli olan enerji, ulaşım, telekomünikasyon gibi sektörlerin kamu yararı gözetilerek yönlendirilmesi işlevine düzenleme denir. Düzenleme yetkisi BDK'ların en önemli görevi olarak ifade edilebilir. BDK'lar düzenlemeleri yaparken kamu düzenini ve huzurunu da bozmayacak politikaları uygulamak zorundadır. Verilen düzenleme yetkisiyle BDK'lar kendi faaliyet alanları içerisinde kurallar koyup düzenleyici uygulamalara başvururlar.⁹⁵

2.2.3.2. Denetim

BDK'lara, sektörlerin kendi faaliyet alanları içerisindeki durumlarını izlemek, yapılan veya uygulanan politikaların mevzuata uygunluğunu kontrol etmek için denetim yetkisi verilmiştir. Diğer bir ifadeyle BDK'lar, piyasaya yönelik daha önceden yaptığı mevcut düzenlemelere karşın piyasada var olan aktörlerin söz konusu düzenlemelere uyup uymadığını denetleme yetkisi ile incelerler.

2.2.3.3. Yaptırım

BDK'lar yapmış oldukları denetim neticesinde mevzuata uymayan, gerçek yada tüzel kişiye karşı yaptırım uygulama yetkisine sahiptirler. Öte yandan BDK'lar söz konusu yaptırımı uygulamadan önce tarafları uyararak durumlarını düzeltmelerini de

⁹⁴ Hülya Öztekin, "Neo-liberal Toplumlarda Düzenleyici Devlet Anlayışı ve Görsel-İşitsel İletişim Alanında Bağımsız Düzenleyici Üst Kurullar: RTÜK Örneği", Selçuk İletişim Dergisi, Cilt.5, Sayı.1, (Temmuz 2007), s.58.

⁹⁵ Usta, Sefa ve İsa Altınışık, "Bağımsız Düzenleyici Kurumlar", <http://www.kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazioku.asp?yno=377&ano=49> (16 Mayıs 2011).

isteyebilir. Burada yetkinin ne şekilde uygulanacağını tasarrufu tamamen düzenleyici kuruma aittir.

2.2.3.4. Danışmanlık

BDK'lar faaliyette bulundukları sektörlerin gelişimine katkı sağlamak için kurum veya kuruluşlara bilgi vermek, tavsiye de bulunmak ve görüş bildirmek gibi görevleride üstlenmişlerdir.⁹⁶

2.3. ENERJİ PİYASASINDA BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ KURUMUN GEREKÇESİ

2.3.1. Özelleştirme Kavramı ve Enerji Piyasasında Özelleştirme

2.3.1.1. Özelleştirme Kavramı

Özelleştirme; kamu eliyle sürdürülen mal ve hizmet üretim faaliyetlerinin özel sektöre devredilmesidir. Özelleştirme sonucunda satış olacağı gibi satışın olmadığı durumlarda söz konusudur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta özelleştirmeye konu olan mal yada hizmetlerin devredilmesi özelliğidir. Herhangi bir pazarın içerisinde var olan bir sektörün tamamının özelleştirme kapsamında değerlendirilmesinin yanı sıra kısmi bir özelleştirme yolunda gidilebileceği unutulmamalıdır. Özelleştirme meydana geldiği pazarları da ciddi bir şekilde etkilemektedir.⁹⁷

Özelleştirme neticesinde özelleştirmenin en önemli amaçlarından birisi olan rekabetin artması meydana geliyorsa söz konusu pazarda ekonomik etkinlik oluşur. Bu durum ise iktisadi açıdan arzulan ve hedeflenen bir sonuçtur. Özelleştirme yapılırken dikkat edilmesi gereken en önemli husus hiç kuşkusuz tekelleşmeye sebebiyet vermemektir. Aksak rekabet başlığı altında incelemiş olduğumuz tekel ve doğal tekel kavramları çerçevesinde düşünüldüğünde devlet tekelleri, özel sektör tekellerinden daha makul görülmektedir. Doğal tekeller özelleştirilirken ortaya çıkması muhtemel özel

⁹⁶ Dilek Memişoğlu, “Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler ve Denetimleri”, Uluslararası Davraz Kongresi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 24-27 Eylül 2009, s.6.

⁹⁷ Özer Ertuna, “Özelleştirmenin Amacı ve Uygulama Usulleri”, Özelleştirme Semineri, İstanbul, 3 Aralık 1993, s.21.

sektör tekellerin oluşmasını engellemek için devlet denetleyici ve düzenleyici kuruluşları devreye sokmaktadır.⁹⁸

Özelleştirme konusunda en çok başarı elde etmiş olan ülke hiç kuşkusuz İngiltere'dir. Margaret Thatcher'ın 1979 yılında iktidara gelmesiyle beraber İngiltere özelleştirme konusunda radikal adımlar atarak enerji, telefon, havaalanları gibi büyük devlet kurumlarını özelleştirmiştir. Özelleştirmelerle birlikte ekonomideki rekabeti artırarak kaynak israfının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca özelleştirme gelirleriyle devlete ek kaynak sağlama amacında güdülmüştür. İngiltere özelleştirme yöntemlerinin içerisinde daha çok halka arz yöntemini uygulayarak halkın hisse sahibi olmasını sağlamış ve neticede sermayenin tabana yayılması gerçekleştirilmiştir. Zarar eden küçük devlet kurumlarının özelleştirilmesinde blok satış yöntemi kullanılmıştır. İngiltere de yapılan özelleştirmelerin diğer bir özelliği ise fiyatlandırma politikasıyla tüketiciler korunmuştur. Mesela düşük gelirli olupta köy veya kasabada yaşayan İngilizlere şehirlerde yaşayan İngilizlerden daha düşük telefon ücret tarifi uygulanmıştır.⁹⁹

Yukarıda halka arz ve blok satış olarak değindiğimiz özelleştirme yöntemlerini genişletmek mümkündür. Günümüzde kullanılan özelleştirme yöntemleri:¹⁰⁰

- Satış: Satışlar, varlıkların mülkiyetinin belirli bir meblağ karşılığında devredilmesi olan varlık satışı olacağı gibi hisse satışı şeklinde de gerçekleşebilir. Hisse satışı ise halka arz, blok satışı ve borsada satışı olmak üzere 3'e ayrılır.
- Kiralama: Varlıkların belli bir süre ile kullanım haklarının devredilmesidir.
- İşletme Hakkı Devir: Mülkiyet hakkı saklı kalmak üzere kuruluşların bir bütün olarak belli bir süre ile devredilmesidir.
- Mülkiyetin Gayri Ayni Haklar Tesisi: Kuruluşların varlıklarındaki intifa gibi hakların tesisi.

⁹⁸ Ertuna, s.22.

⁹⁹ Hacı Duran Gökkaya, Özelleştirmeye Bir Bakış, Ankara: Gün Yayınları, 2007, ss.31-33.

¹⁰⁰ Özelleştirme Yöntemleri, http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ozellestirme_yontemleri.htm (20 Nisan 2011).

- Gelir Ortaklığı Modeli ve Sair Hukuki Tasarruf: Kuruluşların özel durumları dikkate alınarak uygulanacak olan yöntemlerdir.

Özelleştirmenin kapsamı belirlenirken “verimli işletme” ve “verimsiz işletme” kavramları dikkate alınarak hareket edilmesi gerekmektedir. Verimden kasıt kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığıdır. Verim konusu dışında özelleştirmede rekabet konusunda gözden kaçırılmaması gereken bir diğer olgudur. Özelleştirme yapılırken söz konusu verim ve rekabet koşulları dikkate alınarak yapılan uygulamalar özelleştirmenin nihai hedefi olarak gösterilebilir.¹⁰¹

Özelleştirmenin amaçlarına da değinecek olursak:¹⁰²

- Özelleştirmenin ana hedefi devlet müdahalesinin önlenmesidir. Bu şekilde devletin ekonomideki hareket alanı daraltılarak özel sektöre piyasada daha rahat davranabileceği bir ortam oluşturulmaktadır. Bu şekilde devleti küçültme yoluna gidilmektedir.
- Verimsiz ve karlılıktan uzak çalışan Kamu iktisadi teşebbüslerinin(KİT) finansman yükünü azaltarak KİT’lerin optimal kaynak dağılımında meydana getirdiği olumsuzluklar bertaraf etmek.
- Mali ve sermaye piyasalarının güçlenmesi için yeni kaynak yaratma kapasitesine sahip yabancı tasarrufların çekilmesini sağlamak.
- Serbest piyasa mekanizmasının ve rekabet ortamının yaratılması için uygun özelleştirmelerin gerçekleştirilmesinin sağlanması.
- Ve son olarakta özelleştirmenin para kazanmak için değil de piyasada etkinliğin sağlanması için yapılmasının gerektiği göz önüne alınması özelleştirmenin bir diğer amacıdır.

2.3.1.2. Enerji Piyasasında Özelleştirme

1929 krizinden sonra Keynes’in ileri sürdüğü görüşler çerçevesinde ekonomide yüksek performans görülmüştür. Keynesyen iktisadi görüş ile kamu harcamalarının

¹⁰¹ Ertuna, ss.21-22.

¹⁰² Nursel Öztürk, “Özelleştirme Ders Notları”, http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm (24 Nisan 2011).

artması, beraberinde talebinde canlanmasını sağlamıştır. 1945 yılından itibaren devlet ulaşım, altyapı köprü, hastane, okul, finans sektörü ve doğal kaynaklar gibi bir çok alanda büyük roller üstlenmiştir. 1970 yılında meydana gelen petrol krizi başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyayı olumsuz bir şekilde etkilemiş ve Keynesyen iktisadi tartışılır bir duruma getirmiştir. Keynes'in işsizlik ve enflasyonun aynı anda bir ekonomide görülemeyeceği tezine karşılık petrol krizi ile birlikte enflasyon ve işsizlik aynı anda ekonomilerde görülmeye başlamıştır.¹⁰³

1929 Büyük Buhran'dan sonra ülkeler ekonomide kamulaştırma ve devletçilik politikaları uygulamaya başlamışlardır. Yine bu dönemde etkili olan Keynesyen iktisadi doktrinler neticesinde talep artışını sağlamak için teşvik edilen kamu harcamaları aynı zamanda özel sektörde yönlendirmiştir. O konjonktürde sosyo-ekonomik hayatta meydana gelen dönüşümle beraber toplumun genelini ilgilendiren, denetim altında tutulması gereken ve yüksek maliyet nedeniyle özel sektörün giremediği sektörlerde devlet direkt bir şekilde müdahil olarak girmiştir. Devlet eliyle faaliyetleri sürdürülen bu sektörlerin başında enerji sektörü gelmekteydi.¹⁰⁴

1980'li yıllarda ekonomilere hakim olmaya başlayan neoliberal politikalar ve küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan özelleştirmede bu ekonomik dönüşümün bir parçası olmuştur. Ülkemizde de bu sürece paralel olarak 24 Ocak 1980 yılında uygulanmaya başlanan ve 24 Ocak kararları olarak bilinen ekonomik istikrar programı ve 1989 yılındaki mali serbestleşme ile özelleştirme ülkemizin gündemine girmiştir. Bu sürece müteakip 3096 sayılı "Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkındaki Kanun" ile özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra enerji sektörünün dışındaki diğer sektörlerde özelleştirme ivme kazanarak artmıştır. Söz konusu dönemde kamu harcamaları enerji sektörü ve ulaşım gibi alanlarda yoğunlaştırılarak bu sektörleri özelleştirmeye hazırlamışlardır.¹⁰⁵

¹⁰³ Osman Demir, "Özelleştirmenin Gerekçeleri ve Engeller", İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt.14, Sayı.1 (Haziran 2000), s.1.

¹⁰⁴ Banu Salman, "Elektrik Sektöründe Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme", Memleket Siyaset Yönetim, Cilt.3, Sayı.6 (Mart 2008), ss.191.

¹⁰⁵ Salman, ss.193.

Son yıllarda özelleştirme yöntemlerinden halka arz ve blok satışı ile enerji sektöründe özelleştirilen kuruluşları aşağıdaki tabloda gösterebiliriz:

Tablo 4: Halka Arz ve Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar

			Özelleştirme Tarihinde ki Pay (%)	Kamu Payı (%)	Satın Alan Kuruluş	Satış Tarihi	Bedeli(\$)	Halka Arz Başvuru Sayısı
ÇUKUROVA ELEKTRİK								
	-	Halka Arz	18,65	5,45	Halka Arz	16-17.04.1990	38.829.409	22.184
	-	Blok Satış	11,50	11,25	RUMELİ ELEKT.	16.02.1993	81.096.791	
KEPEZ ELEKTRİK								
	-	Halka Arz	42,05	8,14	Halka Arz	16-17.04.1990	9.390.359	8.320
	-	Blok Satış	25,39	25,39	RUMELİ ELEKT.	16.02.1993	33.158.988	
PETROL OFİSİ A.Ş.								
	-	Halka Arz	100,00	4,02	Halka Arz	27-29.5.1991	14.386.888	17.206
	-	Blok Satış	93,30	51,00	İŞ DOĞAN A.Ş.	21.07.2000	1.260.000.000	
	-	Halka Arz	42,30	16,50	Halka Arz	27.02-15.03.2002	168.371.170	51.470
TÜPRAŞ								
	-	Halka Arz	100,00	1,66	Halka Arz	27-29.5.1991	6.036.589	15.456
	-	Halka Arz	96,42	30,65	Halka Arz	5-7.4.2000	1.104.520.664	369.566
		Blok Satış	51,00	51,00	ENERJİ YAT. A.Ş.	26.01.2006	4.140.000.000	
PETKİM								
	-	Halka Arz	99,97	8,08	Halka Arz	18-29.6.1990	150.617.183	76.119
	-	Halka Arz	88,86	34,50	Halka Arz	13-15.04.2005	273.719.603	23.054
	-	Blok Satış	61,32	51,00	Socar&Turcas- Injaz OGG	30.05.2008	2.040.000.000	
						HALKA ARZ	1.765.871.865	583.375
						BLOK SATIŞ	7.554.255.779	
						TOPLAM	9.320.127.644	

Kaynak:ÖİB,http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/blok-halka_arz.htm(15 Nisan 2011).

Tabloda yer alan ve sektör içerisindeki diğer özelleştirmelere nazaran daha büyük ve önemli olan bu özelleştirmeler neticesinde toplam özelleştirme rakamının içerisinde blok satışın ağırlığı göze çarpacaktır.

Yukarıdaki tabloda yer alan Petrol Ofisi Anonim Şirketini (POAŞ) 2010 yılının Ekim ayının sonuna doğru Avusturya'nın ve dünyanın önde gelen enerji şirketi olan OMV satın almıştır. OMV, Doğan Holding'e ait olan yüzde 54,17 hisse payını 1 milyar dolara satın alarak POAŞ'ın yüzde 95,75'ine sahip olmuştur.¹⁰⁶

Enerji sektöründe Tablo 5'deki halka arz ve blok satış yoluyla gerçekleştirilen özelleştirmeler daha çok elektrik, petrol ve petrol ürünleri üretim işletmelerine yöneliktir. Bunların dışında Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığının (ÖİB) enerji sektörüne ilişkin özelleştirme portföyünde elektrik dağıtımı, doğalgaz dağıtımı özelleştirmeleri de yer almaktadır. Ayrıca Elektrik Üretim Anonim Şirketi'ne (EÜAŞ) ait 19 gruba ayrılan 52 adet Hidroelektrik Santralide (HES) özelleştirilmiştir. 2009 yılında ÖİB'in internet sitesinde yayınlanan ilan ile kamuoyuna duyurulan özelleştirmeler 2010 yılında tamamlanmıştır. İşletme hakkı devri ile özelleştirilen EÜAŞ'a ait bu HES'ler 49 yıllığına devredilmişlerdir.

2011 yılında ÖİB'in enerji sektörüne ilişkin özelleştirme portföyünde TEDAŞ'a ait dağıtım bölgelerinden nihai özelleştirme işlemleri bitmeyen elektrik dağıtım bölgeleri, Başkent Doğalgaz Dağıtım A.Ş. ve Ankara Doğal Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş. yer almaktadır.¹⁰⁷

Yukarıdaki özelleştirmelerin dışında elektrik dağıtım bölgelerinde de özelleştirmelere gidilmiştir. Türkiye Elektrik kurumunun(TEK) üretim ve dağıtım olarak iki şirkete ayrılmasının ardından dağıtım şirketine 20 ayrı şirkete bölünmüştür. ÖİB, Türkiye Elektrik ve Dağıtım Anonim Şirketini(TEDAŞ) 20 tane dağıtım bölgesine bölerek sadece işletme hakkı devri içeren özelleştirmeler gerçekleştirmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Dünya, "Petrol Ofisi Satıldı", 23 Ekim 2010, http://www.dunya.com/petrol-ofisi-satildi_104067_haber.html (19 Nisan 2011).

¹⁰⁷ İşletme Hakkı Devredilecek Olan HES Santralleri, http://www.oib.gov.tr/2009/ilan/2009-12-03_euas_santralleri.htm (20 Nisan 2011).

¹⁰⁸ Tedaş 20 Şirkete Bölündü, <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=165549> (1 Mayıs 2011).

Tablo 5: TEDAŞ’a Ait Dağıtım Bölgelerinin Özelleştirilmesi Bilgileri

Dağıtım Bölgesi	Kapsadığı İller	Özelleştirmeyi Kazanan Şirket	Bedeli (Milyon \$)
Akdeniz Elektrik Dağıtım A.Ş.	Antalya, Burdur, Isparta	Park Holding	1.165
Aras Elektrik Dağıtım A.Ş.	Erzurum, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Erzincan, Iğdır, Kars	Kiler	128,5
Başkent Elektrik Dağıtım A.Ş.	Ankara, Bartın, Çankırı, Karabük, Kastamonu, Kırıkkale, Zonguldak	EnerjiSA-Verbund	1.225
Boğaziçi Elektrik Dağıtım A.Ş.	İstanbul ili Avrupa Yakası	MMEKA	2.990
Çamlıbel Elektrik Dağıtım A.Ş.	Sivas, Tokat, Yozgat	Kolin	258,5
Çoruh Elektrik Dağıtım A.Ş.	Trabzon, Artvin, Giresun, Gümüşhane, Rize	Aksa	227
Dicle Elektrik Dağıtım A.Ş.	Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Batman, Siirt Şırnak	Karavil-Ceylan	228
Fırat Elektrik Dağıtım A.Ş.	Elazığ, Bingöl, Malatya, Tunceli	Aksa	230
Gediz Elektrik Dağıtım A.Ş.	İzmir, Manisa	MMEKA	1.920
Göksu Elektrik Dağıtım A.Ş.	Kahramanmaraş, Adıyaman		
İstanbul Anadolu Yakası Elektrik Dağıtım A.Ş.	İstanbul İli Anadolu Yakası	MMEKA	1.813
Menderes Elektrik Dağıtım A.Ş.	Denizli, Aydın, Muğla		
Meram Elektrik Dağıtım A.Ş.	Konya, Karaman, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Aksaray	Alarko-Cengiz	440
Osmangazi Elektrik Dağıtım A.Ş.	Eskişehir, Afyon, Bilecik, Kütahya, Uşak	Eti Gümüş	485
Sakarya Elektrik Dağıtım A.Ş.	Sakarya, Bolu, Düzce, Kocaeli	AkEnerji-CEZ	600
Toroslar Elektrik Dağıtım A.Ş.	Adana, Gaziantep, Hatay, Mersin, Osmaniye, Kilis	Yıldızlar	2.075
Trakya Elektrik Dağıtım A.Ş.	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	Aksa	622
Uludağ Elektrik Dağıtım A.Ş.	Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Yalova	Limak	940
Vangölü Elektrik Dağıtım A.Ş.	Bitlis, Hakkari, Muş, Van	Aksa	100,1
Yeşilırmak Elektrik Dağıtım A.Ş.	Samsun, Amasya, Çorum, Ordu, Sinop	Çalık Enerji	441,5
Genel Toplam			15.889

Kaynak: ÖİB, <http://www.oib.gov.tr/tedas/tedas.htm> (15 Nisan 2011).

Yukarıdaki tabloda Başkent Elektrik, Çamlıbel Elektrik, Çoruh Elektrik, Fırat Elektrik, Meram Elektrik, Osmangazi Elektrik, Sakarya Elektrik, Uludağ Elektrik ve Yeşilirmak Elektrik dağıtım bölgelerinin hepsinin özelleştirme işlemi tamamlanmıştır. Geriye kalan 11 dağıtım bölgesinin özelleştirme işlemi ise tamamlanmak üzeredir.¹⁰⁹

2.3.2. Regülasyon Kavramı ve Enerji Piyasasında Regülasyon

2.3.2.1. Regülasyon Kavramı

Belirli bir faaliyete ilişkin kurallar konularak sınırların çizilmesi ve söz konusu kurallara uyumun sağlanmasına regülasyon denir. Kuralların konulması düzenleme, bu kurallara uyumun sağlanması ise denetim olarak karşımıza çıkmaktadır. Regülasyonu, serbest piyasa ekonomisinin toplumsal refahı maksimize edebilmesi için iktisadi aktörlerin siyasal iktidarca yani hükümet tarafından denetlenmesi şeklinde de ifade edebiliriz. 1980’lerden sonra ekonomilerde görülen sorunlarla beraber ekonomide aktif müdahalede bulunan devlet artık regülasyona yönelik düzenlemelerde bulunan bir devlete evrilmiştir. Özelleştirme uygulamalarına paralel bir şekilde regülasyon uygulamasıda gelişme göstermiştir. Özelleştirme de olduğu gibi regülasyonda da öncülüğü İngiltere yapmıştır.

Piyasa aksaklıklarının meydana geldiği durumlarda regülasyon uygulamasının haklılığı kabul görür. Piyasa’nın kontrol edilememesi dolayısıyla ortaya çıkan piyasa aksaklıkları toplum aleyhine gelişmelere neden olacaktır. Bunların önlenmesi noktasında ise regülasyon devreye girmektedir.¹¹⁰

Piyasa aksaklıklarının giderilmesi konusunda gerek gelişmiş ülkeler gerekse de gelişmekte olan ülkelerde kamu otoritesinin müdahalesi piyasaya yönelik kurallar koymak suretiyle gerçekleşmektedir. Bu kurallarda, bahsedildiği üzere düzenleme (regülasyon) yoluyla yapılan uygulamalardır. Kuşkusuz sektörlerin farklı parametrelerden oluşması ve çeşitli dinamikler neticesinde şekillenmesinden dolayı sektörel bazda uygulanan regülasyon politikaları değişiklik arz etmektedir. Kamu

¹⁰⁹ TEDAŞ’a Dağıtım Şirketleri, <http://www.oib.gov.tr/tedas/tedas.htm> (2 Mayıs 2011).

¹¹⁰ Berna Tepe ve Şahin Ardiyok, “Devlete Yeni Rol: Regülasyon”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt.37, Sayı.1 (Mart 2004), ss.191-193.

otoritesi kamu müdahalesi araçlarından biri olan regülasyonla piyasa aktörlerinin kaynak ve üretim etkinliğini piyasa güçleri ile saptamaya çalışır.¹¹¹

Kamu özelleştirmeleri yaptıktan sonra regülasyon politikasıyla piyasayı gözetim ve denetim altında tutmaya çalışmaktadır. Kotalar, ticaret tarifeleri, fiyat kontrolleri, asgari ücretin tayin edilmesi, rekabete ilişkin alınan tedbirler vb. bütün bunların hepsini regülasyon politikasına örnek olarak göstermek mümkündür. Bu uygulamalar kamu otoritesi tarafından regülasyonların ekonomik boyutunun yanı sıra sosyal boyutunda göz önüne alındığını göstermektedir. Ancak bu regülasyonların başarılı olabilmesi için toplum tarafından sorgulanabilirliğinin sağlanmasına imkan verecek bir durum olan şeffaf ve bağımsız olması son derece önemli bir noktayı teşkil etmektedir.¹¹²

İktisat yazınında regülasyon bazı iktisatçılarca toplumsal etkinliği artıran kamu politikaları olarak kabul edilmektedir. Kamu yararı teorisi olarak kabul edilen ve bu görüşü savunan iktisatçılara göre bireylerin hata ve asimetrik bilgi sahibi olmaları piyasayı etkinlikten uzaklaştırmaktadır. Diğer bazı iktisatçılar ise bu görüşe karşı çıkarak regülasyonu bireysel ve grupsal faydaların ençoklaştırılması ile izah etmeye çalışmaktadırlar. Bu iktisatçılara göre regülasyon arz ve talebe göre şekillenmektedir. Regülasyonun talep cephesini servet transferi peşinde olan çıkar grupları, arz cephesini ise toplumu oluşturan diğer kesimleri oluşturmaktadır. Bu teoride devlet bir köprü görevi görürken regülasyonlar kamu yararına gitmek yerine çıkar gruplarının menfaatleri doğrultusunda kullanılmaktadır. Bu teori ışığında bazı argümanlar ileri sürülmektedir. Bir argümana göre regülasyon söz konusu olduğunda organizasyon maliyetleri düşük olanlar diğer gruplara göre daha fazla miktarda rant elde edeceklerdir. Diğer bir argümana göre ise regülasyon uygulaması sonucunda adil bir bölüşüm olmayacağından dolayı rantlar belli bir güce sahip gruplarca paylaşılacaktır.¹¹³

¹¹¹ Güven Delice, Adem Doğan ve A.Meral Uzun, “Finansal Regülasyon ve Piyasa Disiplini”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt.5, Sayı.1, (2004), ss.103-104.

¹¹² Şule Soyer, “Regülasyon ve Deregülasyon Politikası”, 2003, http://www.alomaliye.com/sule_soyer_regulasyon.htm (2 Mayıs 2011).

¹¹³ Fuat Oğuz, “Bilgi, Regülasyon ve Rekabet: Bir Piyasa Süreci Yaklaşımı”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt.6, Sayı.2, (2005), ss.254-255.

Regülasyon uygulaması karşımıza daha çok fiyat regülasyonları olarak çıkmaktadır. Genellikle 3'e ayrılan regülasyon çeşitlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:¹¹⁴

- **Maliyet Artı Regülasyonu**

İlgili piyasa için çizilen sınırlar çerçevesinde belirli bir karlılık düzeyini sağlayacak oranın garanti edildikten sonra doğal tekel firma tarafından mal ve hizmetlere uygulanacak fiyatların düzenleyici kurum yada kuruluşlarca belirlendiği regülasyon yöntemidir. Bu regülasyon yönteminin kullanılmasının altında yatan neden ise düzenleyici otoritenin fiyatlar üzerinde baskı kurarak doğal tekel firmanın aşırı kar elde etmesinin yerine adaletli bir gelir elde etmesini sağlamaktır. Bu uygulama Amerika ve Japonya da daha sık uygulanmaktadır.

- **Tavan Fiyat Regülasyonu**

Daha çok Amerika da kullanılan maliyet artı yönteminin bazı noktalarda sorunlara yol açması neticesinde “tavan fiyat” regülasyonu ortaya çıkmış ve gittikçe de yaygın bir yöntem haline gelmiştir. Tavan fiyat uygulaması ilk defa İngiltere de British Telecom'un (BT) özelleştirmesinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu regülasyon yönteminde ilk önce satılacak mal ve hizmetlere ilişkin düzenleyici otorite ya da muadili bir kuruluşca tavan fiyat belirlenir, daha sonraki aşamada ise doğal tekel firma söz konusu mal ve hizmetleri, belirlenen tavan fiyattan ya da tavan fiyatın altında bir fiyat düzeyinde satışını gerçekleştirir. Tek mal ve hizmet için geçerli olan bu fiyat belirlemeye karşın doğal tekel firma birden fazla mal ve hizmet üretiminde bulunursa bunların içerisinde önemli olan mal ve hizmetler için bir sepet oluşturularak ortalama bir fiyat belirlenir. Fiyatların düzenleyici otorite tarafından belirlenmesi neticesinde doğal tekel karını artırmak için maliyetlerini düşürme yoluna gideceğinden ötürü üretimde etkinlik artışı gerçekleşecektir.¹¹⁵

¹¹⁴ Recep Çakal, “Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon”, Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, 1996, s.24.

¹¹⁵ Ömür Paşaoğlu, “Doğal Tekellerde Regülasyon ve Rekabet Bir Örnek: İngiliz Elektrik Sektörünün Yeniden Yapılandırılması”, Uzmanlık Tezi, Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları, 2003, ss.32-34.

- **Görelî Rekabet Yöntemi**

Diğer bir regülasyon yöntemi ise görelî rekabettir. Belirlenen bir hedefe göre doğal tekel firmanın verimliliği ölçülmektedir. Kabul edilen hedef ülke sınırları içerisinde farklı sektörlerde ki doğal tekellerin ortalama maliyeti olabileceği gibi ülke dışında ki doğal tekellerin ortalama maliyetide olabilmektedir. Belirlenen hedefler neticesinde doğal tekel hedefi aşıyorsa kar, hedefe ulaşamıyorsa zarar edecektir. Böylece bu regülasyon yöntemi tavan fiyat yöntemi gibi maliyetleri aşağıya çekecek bir etki doğuracağı için üretimde etkinlik artacaktır.¹¹⁶

2.3.2.2. Enerji Sektöründe Regülasyon

Enerji sektörü yapısı ve büyüklüğü nedeniyle önemli ölçüde sabit sermaye yatırımına ihtiyaç duymaktadır. Daha öncede değinildiği üzere enerji piyasası doğal tekel olan bir sektördür. Dolayısıyla enerji sektörünün doğal tekel bir yapıda olması bu sektörde regülasyon uygulanmasına gidilmesinin gerekçesini teşkil etmektedir.

Türkiye’de 2001 yılında Enerji Piyasası Denetleme Kurumu’nun (EPDK) kurulmasıyla enerji sektöründe regülasyon uygulamalarıda başlamıştır. Enerji sektöründe regülasyon faaliyetleri genel itibariyle yukarıda saymış olduğumuz maliyet artı, tavan fiyat ve görelî rekabet yöntemleri ve diğer bazı yöntemler ile gerçekleştirilmektedir. Enerji piyasasında başvurulanan bu regülasyon yöntemlerinin asıl amacı sektör verimliliğini artırarak tarifelerin düşürülmesini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda belirlenen tarifeler, kayıp-kaçak oranının ve maliyetlerin düşürülmesi yoluyla maksimum verimliliği sağlamak için kullanılmaktadır.¹¹⁷

Enerji piyasasında ve de özellikle elektrik sektöründe üretim, iletim, dağıtım sonucunda nihai tüketiciye elektrik ulaşır. Böyle bir piyasada bütün bu üretim aşamaları tek elde toplanmıştır. Üretim aşamalarının bir firma tarafından sağlanması ile oluşacak toplam maliyet, üretim aşamalarının ayrı ayrı düşünülerek farklı firmalar tarafından

¹¹⁶ Çakal, s.31.

¹¹⁷ Yeşim Reel, “Elektrik Sektörünün Regülasyonu”, Enerji Piyasa ve Düzenleme Dergisi, Cilt.1, Sayı.2, (2010), ss.207-208.

hizmetin sağlanmasıyla meydana getireceği maliyetten düşük olacağı gibi bir neden dolayısıyla bu sektör doğal tekel piyasası özelliği gösterir.

Enerji sektöründe son zamanlarda görülen özelleştirmeler neticesinde tüketicilerin korunması sağlamak, özelleştirilen kurumların tek elde toplanmasının veya piyasaya hakim olan firmanın sektöre yeni girecek olan firmaları engellemesinin önüne geçmek için devlet diğer bir çok sektörde olduğu gibi enerji sektöründe de regülasyon uygulamasına başvurmuştur. Avrupa Birliği (AB) müktesebatı çerçevesinde enerji sektöründeki olumsuzlukları bertaraf etmek için kurulan EPDK bu sektörü regüle etmeye yetkilendirilmiştir.¹¹⁸

Enerji sektöründe regülasyonu uygulayan EPDK gibi bir üst kurulun olması son derece önemlidir. Özel sektörün doğal tekel niteliğindeki firmalara yönlendirilmesi arzulanan bir durumdur. Gelişmiş ülkelerde özel sektörün bu tür alanlarda yatırıma başvurması çok kolay olmaktadır. Ancak ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde ise durum biraz farklıdır. Enerji piyasasında özel sektöre güven tesis edecek, piyasa risklerini minimize edecek kurumsal yapı ve organize bir sektör var olmadığı için bağımsız ve tarafsız bir kurum ya da kuruluşa ihtiyaç hissedilmesiyle oluşturulan bu kurul regülasyon faaliyetlerini diğer ilgili kuruluşlardan aldığı görüş ve tavsiyeler doğrultusunda şekillendirerek uygulamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin bu olumsuz yönünü ortadan kaldırmak için kurulan EPDK, enerji sektöründe sıkı regülasyonlara başvurmuştur. Bu regülasyonun içerisinde enerji güvenliği, iletim ve dağıtımın minimum sorunla gerçekleşmesini sağlayacak alt yapı yatırımları, piyasaya hakim olan güçlerin denetlenmesi ve çevre duyarlılığı gibi birçok konu düşünülebilir.¹¹⁹

Enerji sektöründe regülasyon uygulamalarını maliyet artı, tavan fiyat ve göreceli rekabet dışında teknik ve ekonomik regülasyon olarakta kategorize etmek mümkündür. Üretim, iletim ve dağıtım gibi alt yapı standartlarıyla ilgili olan regülasyon “teknik regülasyon” olarak kabul edilirken sektörde oluşan fiyatların direkt ya da indirekt bir şekilde düzenlenmesi ise “ekonomik regülasyon” olarak kabul edilmektedir. Ekonomik

¹¹⁸ Alparslan A. Başaran ve Necmeddin Bağdadioğlu, “Türkiye Elektrik Sektöründe Reform Süreci, Regülasyon ve Rekabet Politikası”, Sosyo Ekonomi Dergisi, Özel Sayı (2010), s.141.

¹¹⁹ Yakup Gönen, “Elektrik Piyasası Faaliyetlerinin Kamu Hizmeti Niteliğine İlişkin Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt.14, Sayı.2, (2010), ss.366.

regölasyon, rekabet koşullarının yeterince işlemediği sektörlerde toplumsal refahın maksimumlaştırılması noktasında başvurulan bir regölasyon çeşididir. Tam rekabet koşullarının iyi işlediği bir piyasada ekonomik regölasyona olan ihtiyaç azalacaktır.¹²⁰

¹²⁰ Gönen, s.367.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE ENERJİ PİYASALARI VE EPDK

3.1. TÜRKİYEDE ENERJİ PİYASALARI

3.1.1. Elektrik Piyasası

2001 yılında çıkarılan 4628 sayılı yasa ile elektrik piyasası kanunu oluşturulmuştur. *“Söz konusu kanunla elektiriğin az maliyetli, sürekli, kaliteli bir şekilde tüketicilere tedarik edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca özel hukuk kurallarına tabi bir şekilde faaliyetlerini sürdürülmesi ve rekabetin gerçekleştirilmesi ile güçlü bir elektrik piyasası oluşturulması ve bunun neticesinde de oluşturulan elektrik piyasasında gerekli düzenleme ve denetimlerin yapılması hedeflenmektedir.”* Bu piyasaya yönelik yapılan veya yapılması düşünülen bütün tasarruflar Enerji Piyasası Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile koordineli bir şekilde gerçekleştirilir.¹²¹

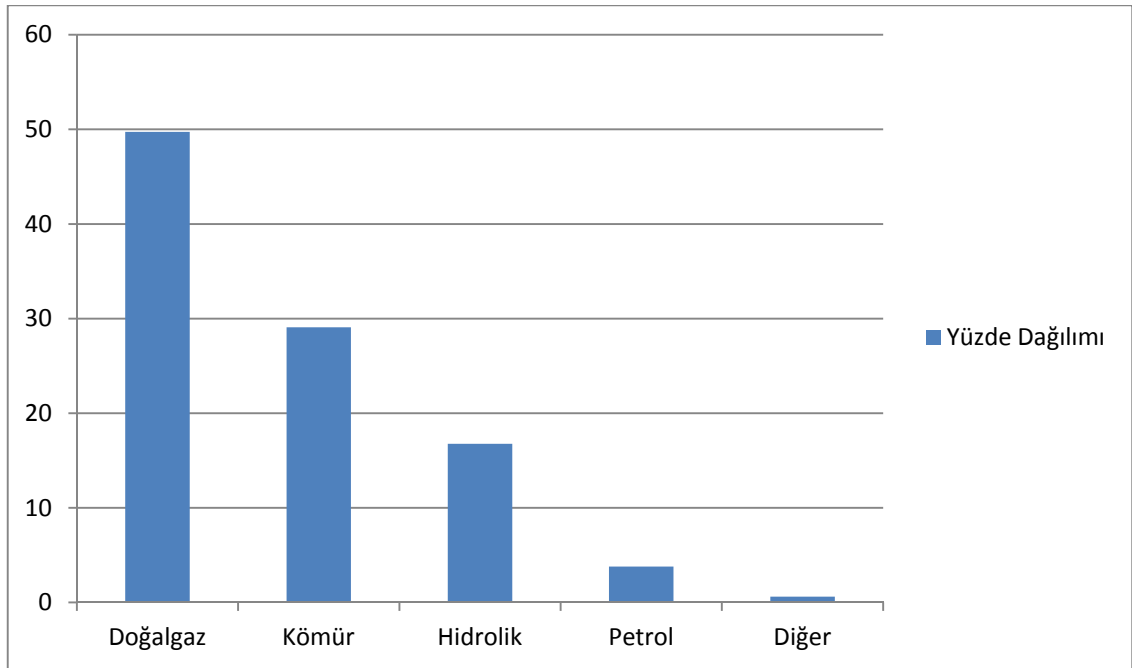
Elektrik enerjisi talebinde yıllar içinde meydana gelen değişimleri incelediğimizde kişi başına düşen gelirin artıkça elektrik tüketiminde arttığını görmek mümkündür. Elektrik tüketiminin artmasında ayrıca nüfusun artması ve şehirleşme oranının eskiye nazaranla ciddi bir ivme yakalaması da etkili olmuştur. 2000’li yılların başında ülkemizde görülen kriz ile ekonomide görülen daralma neticesinde elektrik enerjisi talebi fazla artış göstermemiştir. Ancak bu tarihten sonra ekonomide görülen hızlı gelişme önümüzdeki süreçte elektrik enerjisine olan talebi bir hayli artıracakı öngörülmektedir. Son 30 yıllık döneme baktığımızda ülkemizde kişi başına elektrik enerjisi tüketim rakamları; 1980’lerde kişi başına 750 kWh elektrik enerjisi tüketilirken, 1990’larda bu rakam yaklaşık 1500 kWh, 2000’lerde ise 2.300 kWh olmuştur.

Elektrik enerjisinin arz cephesine baktığımızda ülkemizdeki kurulu gücün her yıl düzenli bir şekilde arttığı gözlemlenmektedir. 1980’lerin ortalarından itibaren her yıl elektrik enerjisi arzına yaklaşık 1500 MW’ın ilave olduğu görülmektedir. Ülkemizdeki elektrik enerjisi üretiminde 1980’lerin ortasıyla 1990’ların ortası arasında hidroelektrik,

¹²¹ Elektrik Piyasası Mevzuatı, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.4628&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (17 Haziran 2011).

1990’ların ortasıyla 2005 yılları arasında doğalgaza yatırımları artmıştır. Yine söz konusu yıllarda taşkömürü ve linyite bağlı elektrik üretiminde artış göstermiştir. Günümüzde ise fosil yakıtların çevreye vermiş olduğu zararlar ve yakında bir zamanda tükenecek olması güneş enerjisi, rüzgar enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına doğru bir yoğunlaşmayı başlatmıştır.¹²²

Bir önceki yılda 210 milyar kWh olan toplam elektrik tüketimi 2011 yılı için yaklaşık 222 milyar kWh olacağı tahmin ediliyor. Birincil enerji üretimininde 31,6 milyon TEP(ton eşdeğer petrol) olması bekleniyor. 2010 yılında yaklaşık 2.871 kWh olan kişi başına elektrik tüketiminin 2011 yılında 3.010 kWh’a yükseleceği tahmin edilmektedir. 2011 yılında elektrik santrallerinin de toplam kurulu gücünün 48.781 MW(megawata) ulaşacağı öngörülmektedir.¹²³

Kaynak:EPDK,<http://www2.epdk.org.tr/Belgeler/ElektrikPiyasasiRaporu2010.pdf>. (15 Haziran 2011), s.3.

Grafik 2: 2008 Yılı İtibariyle Türkiye Elektrik Üretiminin Kaynaklara Dağılımı

¹²² Deloitte, “Türkiye Elektrik Enerjisi Piyasası 2010-2011 Beklentiler ve Gelişmeler”, http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Turkey/Local%20Assets/Documents/turkey-tr_er_ElektrikEPiyasasi2010_090710.pdf İstanbul (22 Ekim 2010), ss.4-6.

¹²³ Star, “2011’de Enerji Üretimi’de Tüketim’de Artacak, 1 Kasım 2010, <http://www.stargazete.com/ekonomi/2011-de-enerji-uretimi-de-tuketimi-de-artacak-haber-306073.htm> (17 Haziran 2011).

3.1.2. Doğalgaz Piyasası

Enerji kaynakları içerisindeki payı sürekli artan doğal gaz dünya üzerindeki ticaret akımlarınada konu olmaktadır. Ülkemizin ekonomik gelişmesine paralel olarak artan enerji ihtiyacı içerisinde doğal gaz önemli bir yer teşkil etmektedir.¹²⁴

Doğalgaz piyasası 4646 sayılı kanunun 2001 yılında yürürlüğe girmesiyle hukuki bir çerçeve kazanmıştır. “*Bu kanunla; doğal gazın ucuz, kaliteli ve süreklilik arz edecek bir biçimde, rekabete dayalı, çevreye zarar vermeyecek bir şekilde tedarikinin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.*” Ayrıca bu kanun doğalgaz piyasasına yönelik iletim, dağıtım, depolanma, pazarlanma veya ticareti gibi tasarruflara ilişkin düzenlemeler getirmektedir.

4646 sayılı kanun diğer enerji kaynakları arasında daha çok tercih edilmeye başlanan doğal gazın kaliteli, ucuz ve sürekli bir şekilde tüketicilere ulaştırılmasını sağlamak için bu piyasanın rekabet edilebilir bir piyasa olması sürecini başlatmıştır.¹²⁵

Ülkemizde ilk defa 1976 yılında Pınarhisar Çimento fabrikasında doğalgaz kullanılmaya başlanmıştır. Nüfus artışı, şehirleşme ve sanayileşmeye paralel olarak doğalgaz tüketimi her geçen gün artış göstermiştir. Özellikle bazı şehirlerde artan hava kirliliğinin önüne geçilmesi için ilk gaz alımı 1984 yılında o zamanki adıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinden(SSCB) yapılmıştır.

1976 yılında ilk defa kullanılmaya başlanan doğalgazın 1987 yılında da ithalatına başlanmıştır. Söz konusu bu tarihler arasında toplamda 747 milyon metre küp bir üretim ve tüketim miktarı meydana gelmiştir. Bu dönemden sonra doğalgaz tüketim miktarının toplam tüketilen enerji miktarı içindeki payı hızla artmaya başlamıştır. Doğalgaz tüketimindeki bu artış neticesinde doğalgaz piyasasında önceleri Türkiye Petrol Anonim Ortaklığının (TPAO) bağlı ortaklığı olarak kurulan daha sonra ise kamu

¹²⁴ EPDK, “2009 Yılı Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu”,
<http://www.epdk.gov.tr/documents/10157/05760215-4a5d-4e4d-b2d6-f6dae20d4066> (17 Haziran 2011)

s.1.
¹²⁵ Doğalgaz Piyasası Mevzuatı,
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.4646&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>
(17 Haziran 2011).

iktisadi teşekkülüne (KİT) dönüştürülen Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ) tek başına yetkilendirilmiştir.¹²⁶

Doğalgaz’da dışarı bağımlı olan ülkemiz bu enerji türüne ciddi kaynak ayırmaktadır. Doğalgaz tüketiminde artmasıyla ülkemizin dış ticaretinin ithalat kalemi içerisinde enerjinin payı oldukça yükselmeye başlamıştır. Ülkemizde BOTAŞ’ın kurulmasıyla yapılmaya başlanan doğalgaz ticareti artmıştır. Daha çok ithal edilen doğal gazın yıllar itibariyle göstermiş olduğu seyri aşağıdaki tabloda gösterebiliriz.¹²⁷

Tablo 6: Son 10 Yılda İthal Edilen Doğal Gaz Miktarları (Milyon Cm³)

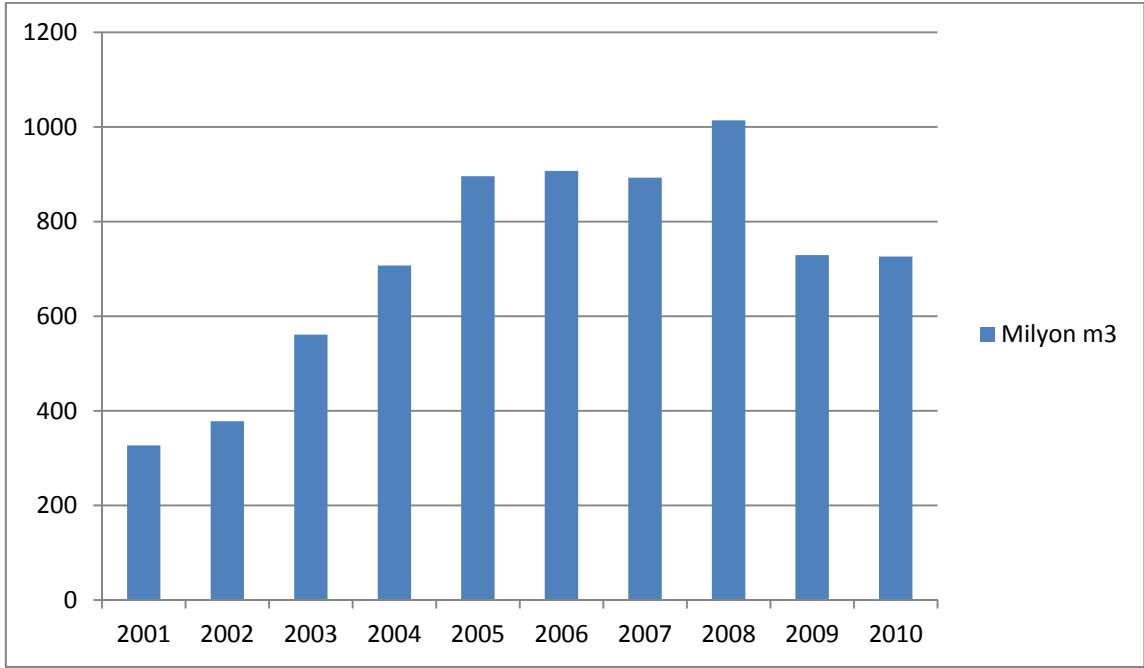
Yıl	Miktar
2001	16.368
2002	17.624
2003	21.188
2004	22.174
2005	27.028
2006	30.741
2007	36.450
2008	37.793
2009	33.619
2010	32.466

Kaynak:BOTAŞ, http://www.botas.gov.tr/icerik/tur/dogalgaz/boruhatti/dg_ttt.asp (16 Nisan 2011).

Ülkemizdeki doğalgaz tüketimine baktığımızda yukarıdaki tabloda son 10 yılda ithal edilen doğalgaz miktarına paralel bir seyir gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Ülkemizde son 10 yılda tüketilen doğalgaz miktarını ise aşağıdaki Grafikde gösterebiliriz:

¹²⁶ EPDK, “2010 Yılı Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/5240dd6f-6c54-4096-89f1-dd91337259b6> (19 Haziran 2011) ss.19-21.

¹²⁷ BOTAŞ, <http://www.botas.gov.tr/index.asp> (19 Haziran 2011).

Kaynak: PİGM, 2010 İdari Faaliyet Raporu, <http://www.pigm.gov.tr/uretim.php> (30 Nisan 2011).

Grafik 3: 2001-2010 Yılları Arasındaki Türkiye Doğalgaz Üretimi

2010 yılı itibariyle baktığımızda Türkiye de 39 milyar metreküp doğalgaz tüketimi gerçekleştirmiştir. Söz konusu rakam dünya doğalgaz tüketiminin %1,2 sine tekabül etmektedir. Türkiye doğalgazın önemli bir kısmını Rusya'dan tedarik etmektedir. Zaten dünya doğalgaz üretiminde Rusya ilk sırada yer almaktadır. İkinci olarak ABD, üçüncü olarak ise Katar gelmektedir.¹²⁸

3.1.3. Petrol Piyasası

Petrol kendisine has kokusu olan, koyu renkli, yer altından çıkarılan doğal yanıcı bir sıvıdır. Petrol piyasası ise fuel-oil, jet yakıtı, benzin, motorin, gaz yağı gibi akaryakıtlara ilgili olarak gerekli faaliyetlerin yürütüldüğü bir piyasadır. Petrol piyasasının diğer piyasalardan ayıran bazı özellikleri vardır. Bunlar:¹²⁹

¹²⁸ BP, "BP Dünya Enerji İstatistikleri Raporu 2010 Yayınlandı", 20 Haziran 2011, <http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=9018433&contentId=7069637> (27 Haziran 2011).

¹²⁹ H.Naci Bayraç, Türkiye'de Petrol Sektörü, Türksam, <http://www.turksam.org.tr/yazararsivi283.html> (19 Haziran 2011).

- Petrol talebine ilişkin kısa vadede önemli değişimler olmadığı için petrol fiyatının kontrol altında tutulabilmesi açısından petrol üretimi planlı bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir.
- Petrole sahip ülkeler kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmanın peşine düşerken petrol ithal eden ülkeler ise bu kaynağı en ucuza mal etmenin yollarını aramaktadırlar.
- Ülkeler kendi piyasa özelliklerine göre özel yasa çıkarmaktadırlar.
- Petrol üretimi büyük ölçekli yatırım gerektirdiğinden dolayı petrol piyasasına yapılan yada yapılacak yatırımlar diğerkülke ekonomilerini de etkileyebilmektedir.

Petrol piyasası da diğerkülke enerji piyasaları gibi kanunlarla düzenlenmiştir. 5015 sayılı Petrol piyasası kanunu 2003 yılında resmi gazete yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. *”Bu kanunla, iç ve dış tedarikçilerden temin edilen petrolün güvenli bir biçimde rekabetçi piyasaya uygun şeffaf ve istikrarlı şekilde yürütülebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır.”* Bu kanun petrol piyasasına yönelik her türlü gözetim ve denetim faaliyetlerinin yürütülmesini içinde barındırır.¹³⁰

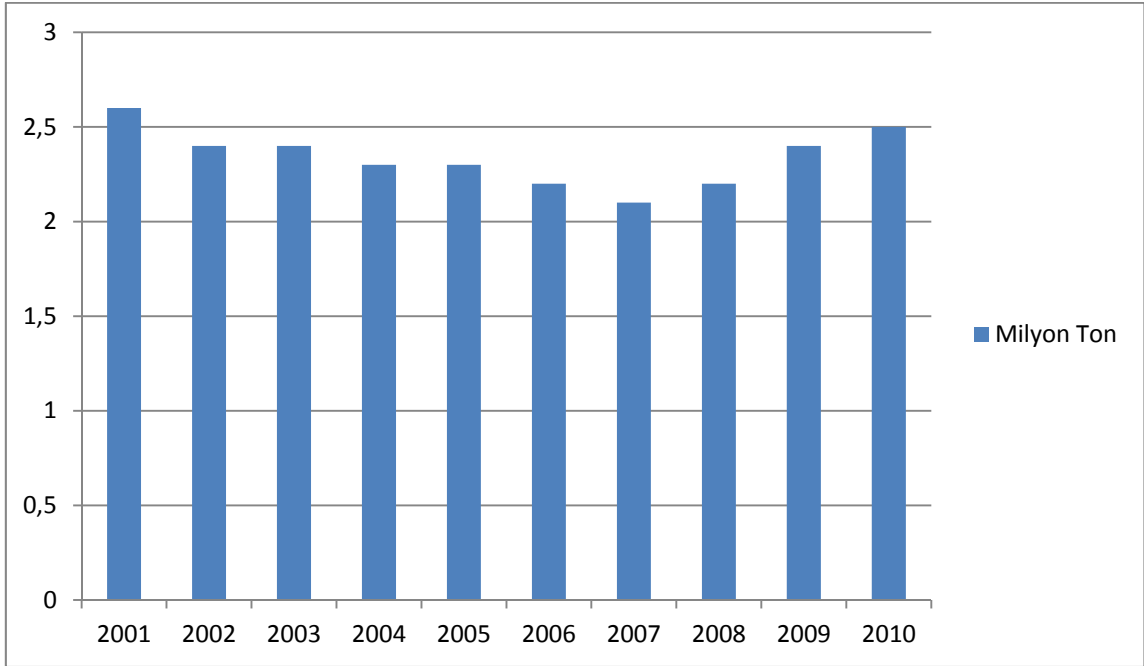
2010 yılında günlük ham petrol talebi günlük yaklaşık 87 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. Petrol tüketiminde ilk sırada yer alan ABD dünya petrolünün %22’sini tüketmektedir. Dünya petrol tüketiminde ikinci sıradaki Çin %10, OECD ülkeleride %53 oranında petrol tüketimi gerçekleştirmektedirler. Ayrıca ülkelerin son yıllardaki petrol tüketimlerine baktığımızda ABD, Almanya, Fransa, Japonya gibi gelişmiş ülkelerde petrol tüketiminde düşüş yaşanırken Çin, Hindistan, Brezilya gibi gelişmekte olan ülkelerde petrol tüketimi artış göstermiştir.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) petrol arzının ortalama %40’ını gerçekleştirmektedir. Petrol rezervi bakımından baktığımızda Suudi Arabistan 259.9 milyar varil rezervle ilk sırada yer almaktadır. İkinci olarak 137.6 milyar varil ile İran

¹³⁰ Petrol Piyasası Kanunu, http://www.oib.gov.tr/baskanlik/petrol_piyasasi_kanunu.htm (19 Haziran 2011).

gelmektedir. Suudi Arabistan'ın ardından ikinci durumdaki İran'ı da 115 milyar varil ile Irak izlemektedir. Dünya petrol rezervlerinin %65'i yakın coğrafyamızda yer almaktadır. %65 petrol rezervine sahip söz konusu coğrafyanın dünya petrol üretimi içerisindeki payı ise yaklaşık %41 oranındadır.¹³¹

Ülkemizde ki petrol üretimine bakacak olursak: 2010 yılı itibariyle toplamda 2.5 milyon ton petrol üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu üretimin %76'sını Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) gerçekleştirmiştir. Son 10 yılın üretimini aşağıdaki grafikte gösterebiliriz:

Kaynak: PİGM, 2010 İdari Faaliyet Raporu, <http://www.pigm.gov.tr/uretim.php> (30 Nisan 2011).

Grafik 4: 2001-2010 Yılları Arasındaki Türkiye Ham Petrol Üretimi

¹³¹ EPDK, “2010 Yılı Petrol Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.gov.tr/documents/10157/8144ba40-42cc-42ef-8a0a-920a7b67249b> (25 Haziran 2011), ss.2-5.

3.1.4. LPG Piyasası

Sıvılaştırılmış Petrol Gazı(LPG): bütan ve propan gazlarının karışımı olan renksiz, kokusuz ve yanıcı bir gazdır. Olası bir sızıntı durumunda farkedilmesi için kokulandırılan LPG, basınç altında sıvılaştırılmaktadır. LPG'nin kendine has bir takım özellikleri vardır. Bunlar:¹³²

- ✓ LPG diğer yakıt türlerine göre verimli ve ısı değeri yüksek bir yakıttır.
- ✓ Kimyasal özelliğinden dolayı çevreye minimum derecede olumsuz etki eder.
- ✓ Taşınabilir bir enerji çeşididir.
- ✓ LPG, taşıma veya depolanma için sıvı bir duruma getirilir.

LPG piyasasına ilişkin yasal düzenleme 2005 yılında 5307 sayılı LPG Piyasası kanunun kabul edilmesi ve Resmi Gazete de (RG) yayınlanmasıyla yürürlüğe girmiştir. “Bu kanunla: LPG'nin temin edilmesinden müşteriye sunulmasına kadar geçen bütün evrelerde rekabet içerisinde, şeffaf ve istikrarlı bir şekilde düzenlenmesi ve denetlenmesi hedeflenmiştir”.¹³³

EPDK tarafından gerçek ve tüzel kişilerin LPG piyasasında faaliyet gösterebilmelerine izin verdiğini gösteren belgeye lisans denir. Bu şekilde piyasa gözetim ve denetim altında tutulmaktadır. Lisanslarda, lisansa konu olan tesise ilişkin bilgilere yer verilmektedir. 2005 yılında LPG piyasası yönetmeliğinin yürürlüğe girmesiyle bu piyasada lisanslama başlamıştır.¹³⁴

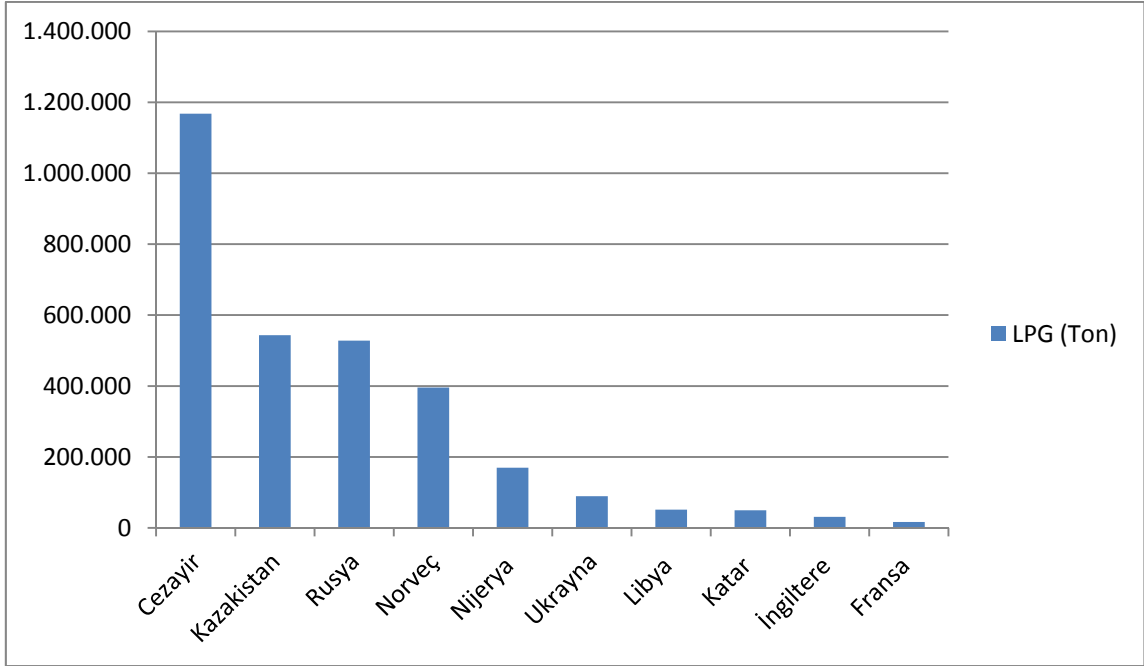
¹³² LPG Nedir?, http://www.total.com.tr/os/osturkey.nsf/V5_OPM/13493C7A34F35D95C12572A4002CB31E?OpenDocument (27 Haziran 2011).

¹³³ LPG Piyasası Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1487.html> (27 Haziran 2011).

¹³⁴ EPDK, “2009 Yılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları(LPG) Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/c7dce326-3575-480a-bceb-2d66cea7150c> (28 Haziran 2011), s.3.

2010 yılı itibariyle ülkemizde 651.197 ton LPG üretilmiştir. LPG ihracat ve ithalatın baktığımız zaman ülkemiz 3 milyon ton civarında LPG ithali, yaklaşık 60 bin ton civarında da LPG ihracatı gerçekleştirmiştir.¹³⁵

3 milyon ton LPG ithalatını 20 ülkeden gerçekleştiren ülkemizin en çok ithalat yaptığı 10 ülkeyi aşağıdaki grafikteki gibi gösterebiliriz:

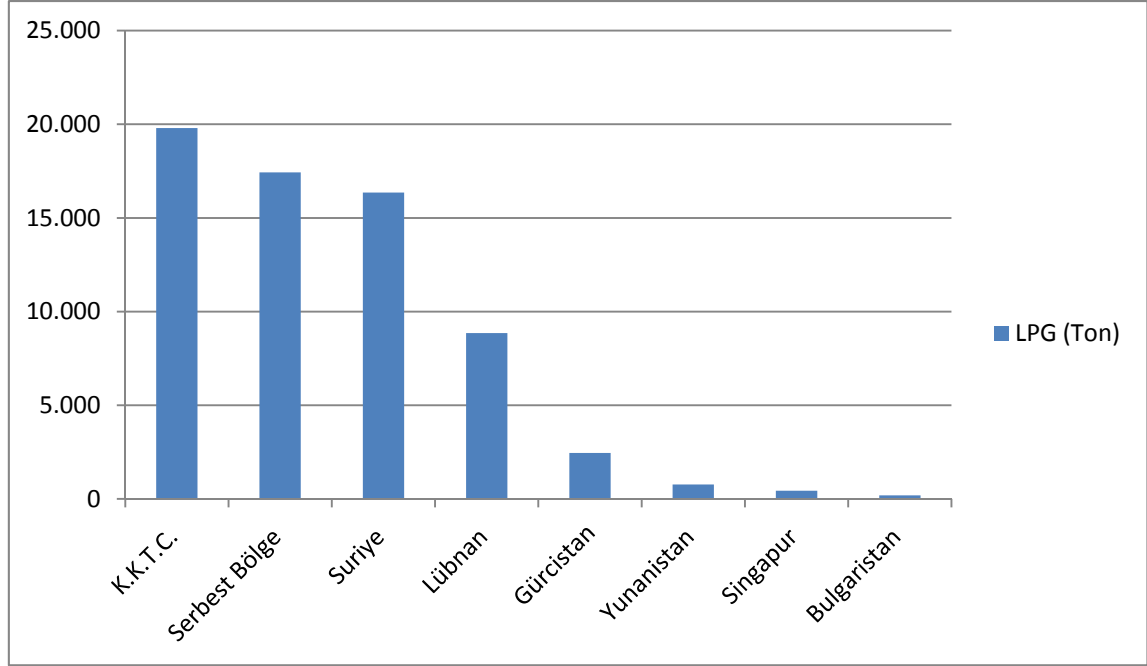

Kaynak: EPDK, 2010 LPG Piyasası Sektör Raporu, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/26391099-f6f5-4a32-82e9-4a3b3677f309> (30 Nisan 2011), s.7.

Grafik 5: En Çok LPG İthalatı Yapılan 10 Ülke

¹³⁵ EPDK, “2010 Yılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/26391099-f6f5-4a32-82e9-4a3b3677f309> (1 Haziran 2011), ss.5-7.

LPG’de ithalatçı olduğumuz ülkeleri belirttikten sonra şimdi de en fazla LPG ihracatını gerçekleştirdiğimiz 8 ülkeyi aşağıdaki grafikteki gösterebiliriz.

Kaynak: EPDK, 2010 LPG Piyasası Sektör Raporu, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/26391099-f6f5-4a32-82e9-4a3b3677f309> (30 Nisan 2011), s.10.

Grafik 6: En Fazla LPG İhracatı Yapılan 8 Ülke

3.2. TÜRKİYE ENERJİ PİYASASINDA GÖRÜLEN AKSAKLIKLAR

Teorik açıdan incelendiğinde ilk bölümde gördüğümüz piyasa aksaklıkları; aksak rekabet, kamu malları, dışsallık, asimetrik bilgi, işsizlik-enflasyon-iktisadi büyümeden kaynaklanmaktaydı. Bunları kalıcı piyasa aksaklığı olarak tanımlamak mümkündür. Bunun dışında piyasadaki güçler tam rekabet piyasasının miktar ve fiyat seviyesinde faaliyette bulunmasına engel oldukları zaman geçici piyasa aksaklıkları meydana gelmektedir. Bu geçici aksaklıklarda kalıcı aksaklıklar gibi düzenleyici otoritenin rekabeti sağlamaya yönelik düzenlemesi ile giderilebilirler. Hemen hemen bir

çok farklı sektör piyasasında bu aksaklıklarla karşılaşmak mümkündür. İşte söz konusu aksaklıkların görüldüğü piyasalardan biriside Enerji Piyasası'dır.¹³⁶

Türkiye enerji piyasasında; piyasaya giriş engeli, doğal tekel, asimetrik bilgi, enerjide dışa bağımlılık ve şebeke dışsallığı gibi piyasa aksaklıkları vardır.

3.2.1. Piyasaya Giriş Engeli

Tam rekabet piyasasının en önemli özelliklerinden birisi hatırlanacağı üzere alıcı ve satıcıların piyasaya giriş çıkışlarının serbest olmasıydı. Ancak elektrik piyasasında tam rekabet piyasasının bu özelliği görülmemektedir. Elektrik piyasasında, piyasaya giriş için tüzel kişilerden lisans talep edilmektedir. Dolayısıyla giriş serbest olmayıp izne tabi olduğu için burada bir piyasa aksaklığı meydana gelmektedir. “Lisans: Tüzel kişinin elektrik piyasasında faaliyette bulunabilmesi için düzenleyici kurumdan alması gereken yetki belgesidir.” Tüzel kişi lisans almadan piyasaya giriş yapamayacaktır. Tüzel kişi lisans aldığı zaman elektrik piyasasında: “üretim, iletim, dağıtım, satış, ithalat ve ihracat” gibi faaliyetlerde bulunabilecektir.¹³⁷

Tam rekabet piyasalarının özelliği olan piyasaya giriş çıkışların serbestliği ve piyasadaki firmaların rekabet açısından sayıca yeteri düzeyde olması durumu enerji piyasalarında görülmediğinden dolayı meydana gelen bu piyasa aksaklığının giderilmesi için piyasadaki firmaların sayıca artırılması gerekmektedir.¹³⁸

Elektrik piyasasında olduğu gibi doğalgaz piyasasında da piyasaya giriş çıkış serbest değildir. Bu piyasada da firmalar faaliyette bulunabilmek için lisan sahibi olmaları gerekmektedir. Lisansı olmayan firmalar doğalgaz iletimi, dağıtımı, depolaması, satışı, ihracatı ve ithalatını gerçekleştiremeyeceklerdir.¹³⁹

¹³⁶ Selen Yersu Şahin, “Türk Enerji Sektöründe Rekabet Kurumu ile Sektörel Düzenleyici Kurum Arasındaki İlişki”, Rekabet Dergisi, Cilt.11, Sayı.4 (Ekim 2010) , s.14.

¹³⁷ EPDK, “Elektrik Piyasası Uygulama El Kitabı”, 2003, <http://www.epdk.gov.tr/documents/10157/41376f14-8b1b-4007-ab4f-98b459fdfa88> (25 Haziran 2011) s.4.

¹³⁸ İ. Yılmaz Aslan, Enerji Hukuku, Cilt 3, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2009, s.115.

¹³⁹ EPDK, Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu, Ankara, 2009, s.29.

Petrol Piyasasında da firmalar; üretim lisansı, ticari lisans, hizmet lisansı ve serbest kullanıcı lisanslarından herhangi birini piyasada faaliyet bulunabilmek için faaliyet alanlarına göre almak zorundadırlar.¹⁴⁰

LPG piyasasında da diğer piyasalarda olduğu gibi firmalar bu piyasaya giriş yapabilmek için lisans almak zorundadırlar. Firmalar faaliyet konularına göre; dağıtıcı, depolama, taşıma, LPG tüpü imalatı ve muayenesi, tamir-bakım ve otogaz bayilik gibi alanlarda lisans almaları gerekmektedir.¹⁴¹

Enerji piyasasında firmaların faaliyette bulunabilmeleri için var olan bu lisansların başka bir gerçek kişiye veya tüzel kişiye devredilmesi yasaktır. Ayrıca lisans sahibi tüzel kişilerin lisansa sahip olmalarından dolayı kazandıkları haklar EPDK'dan izin alınmadıkça üçüncü kişilere devredilemezler.¹⁴²

3.2.2. Aksak Rekabet

Elektrik ve doğalgaz piyasası şebeke sistemine bağımlı olduğu için rekabeti sağlamak çok zordur. Elektrik ve doğalgaz sektöründe piyasa yapılanması üretim(depolama), iletim, dağıtım ve satış olmak üzere dört dikey seviyeden oluşmaktadır.¹⁴³

Enerji piyasasında lisans sahibi tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilecek olan üretim, iletim, ihracat-ithalat, dağıtım ve satış faaliyetleri elektrik piyasasının alt yapısını oluşturmaktadır. Alt yapının kurulacağı yerde sadece lisans sahibi tüzel kişi bu faaliyetlerde bulunacağı için ikinci bir firma zaten burada kurulmuş olan altyapıya tekrar alternatif olacak şekilde bir şebeke tesis etmesinin iktisadi açıdan bir verimliliği olmayacağından pazarda lisans sahibi tek bir firma faaliyette bulunacaktır. Bu durum

¹⁴⁰ EPDK, “2007 Yılı Petrol Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/fcc3f9c6-d014-4606-bbfd-edcb78491dab> (25 Mayıs 2011), s.50.

¹⁴¹ EPDK, “2007 Yılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası Sektör Raporu” (26 Mayıs 2011), ss.8.

¹⁴² EPDK, Elektrik Piyasası Uygulama El Kitabı, s.5.

¹⁴³ Muzaffer Eroğlu, “Enerji Sektöründe Ayrıştırma Uygulamaları”, Rekabet Dergisi, Cilt.11, Sayı.1 (Nisan 2010) , s.112.

ise bizi diğerk bir piyasa aksaklığına götürecektir. Piyasada aksak rekabet görüleceğinden firma doğal tekel özelliğı gösterecektir.¹⁴⁴

Doğalgaz piyasasında da yukarıda belirtildiğı gibi iletim, dağıtım, satış, ithalat-ihracat ve depolama gibi faaliyetler vardır. Dolayısıyla bu piyasada elektrik piyasasına paralel bir şebeke altyapısı vardır. Bu yüzden doğalgaz piyasası doğal tekel özelliğı taşıyacaktır. Bu durum ise söz konusu piyasanın aksamasına neden olacaktır.¹⁴⁵

Petrol ve LPG piyasaları rekabete açık oldukları için doğal tekel özelliğı göstermezler. Ancak çeşitli piyasa aksaklıkları nedeniyle bu piyasalarda da düzenlemeye başvurulmaktadır.¹⁴⁶

3.2.3. Asimetrik Bilgi

Piyasa aksaklık türlerinden biri olan asimetrik bilgi durumu enerji piyasalarına da hakimdir. Piyasaya hakim olan yerleşik firmaların ve yine piyasada var olan büyük oyuncuların pazara yeni girenlerden veya girecek olanlardan daha fazla bilgiye sahip olması nedeniyle piyasaya girmeyi düşünen firmalar piyasanın kapasitesi hakkında bilgi sahibi olamayacaklardır. Ayrıca var olan kapasiteye ulaşacak olsalar dahi bu kapasitenin tamamının piyasaya sunulup sunulmadığını kestiremeyecekelerdir. Yine piyasaya yeni giren firmalar piyasada oluşan fiyat hareketlerini eksik bilgi nedeniyle öngöremeyeceklerdir.¹⁴⁷

Etkin bir rekabetin gerçekleştirilmesi için piyasadaki bilginin arttırılması ve piyasaya girecek oyuncuların sayıca çoğaltılması gerekmektedir. Elektrik piyasasında buna ilişkin düzenleme hali hazırda varken yeterli düzeyde değildir. Doğalgaz piyasasında ise böyle bir düzenleme dahi yoktur.

¹⁴⁴ Selen Yersu Şahin, s.12.

¹⁴⁵ EPDK, Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu, Ankara, 2009, s.30.

¹⁴⁶ Selen Yersu Şahin, s.15.

¹⁴⁷ Aslan, s.113.

Enerji piyasalarında asimetrik bilgi eksikliğinden kaynaklanan şeffaflık eksikliğinin yanısıra likidite eksikliğide söz konusudur. Etkin kaynak tahsisini engelleyen bu durum piyasasının da aksamasına sebebiyet vermektedir.¹⁴⁸

3.2.4. Enerjide Dışa Bağımlılık

Enerji piyasasında iç pazardaki üretimin toplam talebi karşılayamaması nedeniyle ortaya çıkan açık, ithalat yoluyla giderilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla ülkemizin artan enerji talebi enerjide dışa bağımlılık sorununu ortaya çıkarmıştır. Enerjide dışa bağımlılık durumu hem petrol hemde doğalgazı ilgilendiren bir piyasa aksaklığıdır. Enerjide dışa bağımlılık sorunu en çok doğalgaz piyasasında görülmektedir.¹⁴⁹

Dışa bağımlılığın yaşandığı diğer bir enerji kaynağında bahsedildiği üzere petroldür. Türkiye ham petrolde büyük ölçüde dışa bağımlıdır. Rafinerilerde işlenen ham petrolün yaklaşık %90'ı ithal edilmektedir. Bu yüzden petrole ilişkin dünyadaki gelişmeler ülkemizde yakından ilgilendirmektedir. Ayrıca arz güvenliği konusunda dünyadaki ekonomik, siyasi gelişmelerden etkilenmektedir. Arz güvenliği ve dışa bağımlılık bu piyasada öne çıkan aksaklıklardır.¹⁵⁰

Doğalgaz, petrol gibi birincil kaynaklarda dışa bağımlı olan ülkemizde söz konusu kaynakların fiyatlarının artması ikincil enerji kaynağı olan elektrik enerjisinin de fiyatını artırmaktadır. Elektrik enerjisinin üretilmesinde birincil enerji kaynakları kullanılmakta olduğu için petrol, doğalgaz gibi kaynaklarda meydana gelen bir artış elektrik piyasasını da direkt bir şekilde etkilemektedir. Buradan hareketle elektrik enerjisi bakımından dışa bağımlı olmayan ülkemiz, birincil enerji kaynaklarında dışa bağımlı olduğu için elektrik piyasası da dolaylı olarak dışa bağımlı hale gelmektedir.¹⁵¹

Enerji sektörünü genel olarak düşündüğümüzde; Enerjide dışa bağımlılığın en önemli nedeni olan alternatif enerji kaynakları kullanımının yaygınlaştırılamaması,

¹⁴⁸ Aslan, s.114.

¹⁴⁹ Özkan, s.86.

¹⁵⁰ EPDK, “2007 Yılı Petrol Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/fcc3f9c6-d014-4606-bbfd-edcb78491dab> (25 Mayıs 2011) ss.70-71.

¹⁵¹ Özkan, s.87.

sektöre ilişkin yatırımların devletçe yeteri miktarda yapılamaması ve bu yatırımların maliyetlerinin çok yüksek olması neticesinde özel kesimin sektöre ilgisiz kalması neticesinde enerji piyasası aksamaktadır.¹⁵²

3.2.4. Şebeke Dışsallığı

Erdal Türkkan'ın tanıma göre “*bir mal veya hizmetin her kullanıcısının başka kullanıcıların sağladığı faydayı etkilemesine*” şebeke dışsallığı denmektedir. Birinci bölümde piyasa aksaklık çeşitlerini sayarken açıkladığımız dışsallık kavramı gereği şebeke dışsallığıda piyasayı olumlu etkilediğinde pozitif, olumsuz etkilediğinde ise negatif dışsallık olarak karşımıza çıkacaktır. Şebeke dışsallığında tüketim belli bir şebekeye bağlı olduğu için başka tüketicilerin söz konusu şebekeye dair alacakları ekonomik kararlar şebekeyi olumlu yada olumsuz yönde etkileyecektir.¹⁵³

Elektrik ve doğalgaz piyasasında daha önceden de belirtildiği üzere şebeke sistemi vardır. Şebeke sisteminin kurulması için büyük yatırımlara ihtiyaç duyulduğu ve sadece bir firmanın bu şebekede faaliyette bulunmasının daha az maliyetli bir durum ortaya çıkardığı için bu piyasalar doğal tekel özelliği göstermekteydiler. Dolayısıyla bu şebeke sistemleri aynı zamanda şebeke dışsallığına sahiptirler.¹⁵⁴

Enerji piyasasında şebeke dışsallığını birkaç örnekle açıklamakta fayda var. Örneğin araçların kalitesiz yakıt kullanması hava kirliliğine neden olacaktır. Hava kirliliğinden dolayı araç sürücüleri bir maliyete katlanmayacaktır. Bunun aksine o çevrede yaşayan insanlar bundan olumsuz etkileneceklerdir. Bu durumda negatif dışsallık meydana gelecektir.¹⁵⁵

Diğer bir örnek ise: Şebeke tesis etmek veya santrale ulaşabilmek için dağ başına yol gibi alt yapı yatırımında bulunan firmanın bu hizmeti o çevrede yaşayanlarca da kullanılacaktır. İstmeden de olsa ortaya çıkacak olan bu durum kamu yararına olacak ve pozitif dışsallık meydana gelecektir. Ayrıca enerji kaynaklarının kullanılması

¹⁵² Özkan, s.83.

¹⁵³ Erdal Türkkan, “Şebeke Dışsallıkları ve Rekabet”, 7 Temmuz 2009, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfahtml&Id=930> (24 Haziran 2011).

¹⁵⁴ Reel, ss.205-206.

¹⁵⁵ Yılmaz Argüden, “Üst Kurullar”, <http://www.rekabetdernegi.org/rekabethakkinda.htm> (24 Haziran 2011).

ile ortaya çıkan sera-gazı emisyonları çevre üzerinde olumsuz etkiye sahip olacağından negatif dışsallık ortaya çıkacaktır.¹⁵⁶

3.2.4. Enerji Piyasasındaki Diğer Aksaklıklar

Elektrik piyasası girift yapısı nedeniyle homojen değildir. Bu ise tam rekabet piyasasına göre piyasanın homojen olması durumu ile çeliştiğinden dolayı piyasa aksaklığı meydana gelmektedir.¹⁵⁷

Elektrik piyasasında görülen bir diğer aksaklık ise kayıp-kaçak oranlarının fazla olmasıdır. İletim hatlarında meydana gelen kayıplar, elektrik kullanıpta bedel ödemeyen tüketicilerin varlığı ve halkın ortak kullanım alanlarının(sokak lambaları, park lambaları gibi) aydınlatılmasının tüketiciye yansıtılamaması gibi durumlarda ortaya çıkan kayıp-kaçak oranları nedeniyle tüketilen enerjinin tamamının karşılığı ödenmemektedir. Bu durum ise piyasa aksaklığına neden olmaktadır.¹⁵⁸

Enerji piyasalarında fiyat şeffaflığının olmaması durumunda rekabet etkin bir şekilde sağlanamayacaktır. Fiyat şeffaflığını biraz daha açacak olursak; piyasadaki tüm alıcı ve satıcılar tarafından hangi mal veya hizmetin, hangi fiyattan nerede ve ne kadar satıldığının bilinmesi durumunu fiyat şeffaflığını ifade eder. Fiyat şeffaflığının olmadığı durumlarda piyasa etkin bir şekilde işleyemediğinden dolayı kaynak tahsisin bozan bir piyasa aksaklığı olarak meydana çıkacaktır.¹⁵⁹

Türkiye enerji piyasasında yukarıda saymış olduğumuz aksaklıkların dışında aşağıda sıralayacağımız aksaklıklarda görülmektedir.¹⁶⁰

- Enerji piyasasındaki kalıcı aksaklık enerjinin arz ve talebinden dolayı ortaya çıkmaktadır.

¹⁵⁶ Farız Taşdan, İklim Değişikliği Politikalarına Giriş, Yeşil Ekonomi, 26 Nisan 2011, http://www.yesilekonomi.com/yazarlar/fariz_tasdan/Iklim-Degisikligi-Politikalarina-Giris.htm (24 Haziran 2011).

¹⁵⁷ Selen Yersu Şahin, s.13.

¹⁵⁸ Ahmet Fatih Özkan, “Türkiye’de Enerji Sektörüne İlişkin 10 Temel Sorun Alanı”, Rekabet Dergisi, Cilt.11, Sayı.2 (Nisan 2010) , s.105.

¹⁵⁹ Erdal Türkkan, “Fiyat Şeffaflığı ve Rekabet”, 14 Ocak 2010, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfahtml&Id=1132> (25 Haziran 2011).

¹⁶⁰ Selen Yersu Şahin, ss.14-15.

- Özellikle elektrik talebinde bulunanlar büyük müşteri ve küçük müşterilerdir. Küçük müşteriler talepte daha ağırlı olmaları ve dağınık olmaları bu piyasaya ait daha fazla şebekenin kurulması zorunluluğunu doğurur. Bu durumda piyasa maliyetlerini artırmaktadır.
- Elektriğin üretildiği anda tüketilecek olması ve bundan dolayı depolanamaması bu piyasada arz ve talebin dengelenmesini sürekli gerekli kılar ki bu da bir piyasa aksaklığıdır.
- Petrol piyasasında akaryakıt ürünlerindeki vergilerin fazla oluşu, akaryakıt kaçakçılığı ve OPEC gibi uluslar arası petrol şirketlerinin politikaları neticesinde fiyatların kontrolsüz bir şekilde artması görülen diğer aksaklıklardandır.
- Son olarak LPG piyasasında ise “can ve mal güvenliği” ve ithalat konusundaki zorluklar ortaya çıkan diğer piyasa aksaklıklarındandır.

3.3. DÜZENLEYİCİ KURUM OLARAK (EPDK)

3.3.1. EPDK’nın Kuruluşu

Ülkemizde çeşitli sektörlerde uygulamaya koyulan bağımsız düzenleyici kurum anlayışı 2001 yılında kanun koyucu tarafından çıkarılan yasalarla beraber enerji sektöründe de uygulanmaya başlamıştır. 2001 yılını takip eden bir kaç yıl içerisinde sektöründe genişlemesine paralel olarak mevzuatta çeşitli düzenlemelere gidilerek düzenleyici kurumun etkilediği piyasalara yenileri eklenmiştir. Enerji piyasasının düzenlemesi ve denetlemesi için düzenleyici kurum olarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) kurulmuştur. Diğer bağımsız düzenleyici kurumlarda olduğu gibi EPDK’ında dayanağı sektöre özel çıkarılan kanunlardır. Bu çerçevede EPDK’nın kanuni dayanağını aşağıdaki yasalar oluşturmaktadır:¹⁶¹

- 2001 yılında çıkarılan 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu,
- Yine 2001 yılında çıkarılan 4646 sayılı Doğalgaz Piyasası Kanunu,

¹⁶¹ EPDK Hakkında, http://www.epdk.gov.tr/web/guest/epdk_hakkinda (28 Mayıs 2011).

- 2003 yılında çıkarılan 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu,
- Ve 2005 yılında çıkarılan 5307 sayılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları Piyasası (LPG) Kanunu.

Enerji piyasasında düzenleyici kurum “Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu” adıyla 2001 yılında 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle kurulmuştur. Aynı yıl Doğalgaz Piyasası Kanunu’nun çıkarılması ile kurum adı “Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu” olmuştur.¹⁶²

3.3.2. EPDK’nın Amaç ve Görevi

Kamu tüzel kişiliğine sahip özerk bir kurum olan EPDK çevreye uyumlu bir şekilde tüketicilerin bu piyasadaki durumunu gözetip kollamakla yükümlüdür. Yukarıda belirtilen ve EPDK’nın faaliyet gösterdiği elektrik, doğalgaz, petrol ve LPG piyasasında tüketicilerin her an kaliteli ve düşük maliyetli bir şekilde piyasadaki faydalanmasını sağlamak EPDK’nın görevidir. EPDK bu görevini ifa edebilmek için özel hukuk kurallarına göre hareket etmektedir. EPDK bu görevi yerine getirirken rekabetin sağlanmasını hedeflediği gibi şeffaf ve ekonomik açıdan güçlü bir kurum olarak faaliyetlerini sürdürmeyi de amaçlamaktadır.¹⁶³

3.3.3. EPDK’nın Enerji Piyasalarını Düzenlemesi

Tam rekabet piyasası koşullarının sağlanması teoride mümkün gözüksede uygulamada bu pek mümkün değildir. Bu yüzden toplum refahını maksimumlaştırmada piyasa ekonomisi başarılı olamamaktadır. Hatırlanacağı üzere kaynak tahsisini etkin bir şekilde gerçekleştiremeyen piyasa ekonomisi dışsallık, doğal tekel gibi piyasa aksaklıklarının meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu sorunun üstesinden gelmek için ise daha öncede belirtildiği gibi kamu ekonomisi devreye girmektedir. Kaynak

¹⁶² EPDK Hakkında, http://www.epdk.org.tr/epdk_hakkinda (30 Mayıs 2011).

¹⁶³ EPDK Hakkında, http://www.epdk.gov.tr/web/guest/epdk_hakkinda (30 Mayıs 2011).

tahsisinde etkinliğin sağlanabilmesi için özelleştirmelere başvurularak rekabet ortamının oluşturulmasına çalışılmıştır.¹⁶⁴

Devletin enerji gibi hayati öneme sahip bir sektörden özelleştirme yoluyla çekilmesi neticesinde bu piyasaların kontrol altında tutulması imkansız hale gelmiştir. İşte kamu otoritesi özelleştirme yaptığı bu sektörde kontrolü sağlamak, düzenleme yapmak, denetlemek ve bu piyasaların başı boş bırakılmasının önüne geçmek için yasal düzenlemelere başvurarak regülasyon uygulamalarını gerçekleştirecek kurumlar kurmuştur. Bu kurum EPDK'dır. EPDK; Elektrik, doğalgaz, petrol ve LPG piyasasını düzenlemek ve denetlemekle yani regüle etmekle yetkilendirilmiş ve görevlendirilmiştir. EPDK enerji sektörünü düzenlerken, denetlerken veya herhangi bir uygunsuzluk karşısında yaptırım uygularken mevcut siyasi hükümetlerden bağımsız bir şekilde piyasayı regüle etmesi beklenmektedir.¹⁶⁵

Enerji sektörü gibi doğal tekel niteliğindeki piyasalarda piyasa aktörleri arasındaki ilişkilerin BDK'lar eliyle düzenlenmesi ile enerji sektöründe rekabetin sağlanması hedeflenmiştir. Yapılan düzenlemelerle özelleştirme sonrası ekonomi üzerinde meydana gelebilecek olumsuz etkiler minimize edilemeye çalışılmaktadır.¹⁶⁶

EPDK, enerji piyasalarına yönelik tasarruflarda bulunurken çeşitli düzenlemelere başvurmaktadır. Bu düzenlemeleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.¹⁶⁷

- Lisanslama
- Fiyat Düzenlemesi
- Kalite Düzenlemesi

Bu düzenlemelere ek olarak EPDK enerji piyasalarını düzenlerken **ayrıştırma uygulamasına** da başvurmaktadır. Enerji sektöründe üretim, iletim, dağıtım ve satış

¹⁶⁴ Mehmet Karakaş, “Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler”, Maliye Dergisi, Sayı.154 (Ocak-Haziran 2008), s.100.

¹⁶⁵ Karakaş, ss.101-102.

¹⁶⁶ Aslan, s.60.

¹⁶⁷ Okan Yardımcı, “EPDK”, EPDK Semineri, İzmir, Aralık 2010, s.61.

faaliyetlerinin birbirinden ayrılmasına ayırıştırma denmektedir. EPDK'nın yapmış olduğu bu düzenlemeleri sırasıyla açıklayalım.¹⁶⁸

3.3.3.1. Lisanslama

Bilindiği üzere lisans EPDK tarafından tüzel kişilere piyasada faaliyet gösterebilmeleri için verilen yetki belgesiydi. Verilen bu lisanslar hiçbir suretle devredilememektedir. Tüzel kişiler üretim, iletim, dağıtım, satış, ihracat ve ithalat gibi faaliyetlerde bulunabilmeleri için söz konusu lisansı almak zorundadırlar. EPDK ise bu lisanslar vasıtasıyla tüketiciler ve piyasa koşulları aleyhine doğabilecek olumsuzlukları bertaraf etmektedir.

Lisans kapsamındaki faaliyetlerin güvenli olarak yerine getirilmesini, piyasa istikrarının sağlanmasını ve mali yükümlülüklerin yerine getirilmesini tehlikeye düşürecek durumlar ortaya çıktığında kurum vermiş olduğu lisansları iptal edebilmektedir. Ayrıca kurum piyasayı düzenlerken verilen bu lisanslarla lisans sahibi tüzel kişilerden bazı yükümlülükleri yerine getirmesini beklemektedir. Bu yükümlülükler:¹⁶⁹

- Lisansa sahip tüzel kişi, lisans sahibi olmayan hiçbir kişi ile yurtiçinde elektrik enerjisi alışverişi yapamaz. Tüketiciler bu kuralın istisnasını oluşturmaktadır.
- Tüketicilere sunulan enerjiye ilişkin kesinti, kalitesizlik gibi durumlardan kaynaklanacak her türlü zarar ve ziyan lisans sahibi tüzel kişi tarafından karşılanacaktır.
- İkili anlaşmalar yoluyla lisans sahibi tüzel kişilerin serbest tüketicilerle yapacağı her türlü protokole ve anlaşmaya ait bilgi ve belgelerin “piyasa mali uzlaştırma merkezine” verilmesi gerekmektedir.
- Ayrıca, lisans sahibi tüzel kişi mülkiyetinde olan veya hizmet sunduğu işletmelerde her türlü güvenlik önlemini almakla yükümlüdür.

¹⁶⁸ Eroğlu, s.109.

¹⁶⁹ EPDK, Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği, 2002, <http://www.epdk.gov.tr/web/elektrik-piyasasi-dairesi/19> (6 Haziran2011), ss.28.33.

Lisanslar genellikle bir defaya mahsus verilmektedir. Genellikle en az 10 yıllığına en çok 30 veya 49 yıllığına verilir. Süre bitimine yakın tüzel kişi lisansın uzatılması için başvuruda bulunabilmektedir. Gerekli şartlar sağlandığında lisans süresi uzatılabilmektedir. Lisans sürelerinin bitiminde veya lisans sahibi tüzel kişinin çeşitli nedenlerden dolayı yükümlülüğünü yerine getiremeyeceği durumlarda sona erer.

Belirli periyotlarla yapılan denetimler sonucunda lisans sahibi tüzel kişinin mali durumunun kötüleşmesi, tüketicilere ve piyasaya karşı yerine getirmek zorunda olduğu faaliyetleri eksiksiz bir şekilde yapabilmesini engelleyecek ve rekabeti olumsuz etkileyecek durumların ortaya çıkması muhtemel hallerde EPDK enerji piyasasında tüketici ve piyasanın aleyhine bir sonucun doğmasını engellemek için lisansları iptal etmeye yoluna gitmektedir. Lisansların iptal edilmesiyle hizmetlerin aksamaması ve tüketiciler korunması hedeflenmektedir. Ayrıca dağıtım lisansını elinde bulunduran tüzel kişi lisans süresi bitmeden lisansı sonlandırmak istediğinde tüketicilerin mağdur olmaması ve piyasa dengesinin bozulmaması için yeni bir tüzel kişi söz konusu alanda faaliyette bulunana kadar, yani lisans almasına kadar mevcut tüzel kişinin lisansı sonlandırılmaz.¹⁷⁰

3.3.3.2. Fiyat Düzenlemesi

Enerji piyasası, iletim ve dağıtım hizmetlerinden dolayı doğal tekel niteliğinde bir durum arzettiğinden rekabetin sağlanamadığı koşullarda piyasada oluşabilecek fiyatların lisans sahibi tüzel kişi ve tüketiciler aleyhine bir durumun ortaya çıkmasını engellemek için EPDK tarifeler yoluyla hizmet fiyatlarını düzenleme yoluna gitmektedir. Ayrıca doğal tekel niteliğinde olmayan ancak piyasa için gerekli rekabetin sağlanamadığı durumlarda da tüketicilerin korunması amacıyla tarifelere başvurulmaktadır.

Piyasada faaliyet gösteren lisans sahibi tüzel kişilerin zarar yada aşırı kar etmeyeceği ve tüketicilerin olumsuz etkilenmeyeceği maliyet esaslı fiyatların göz önüne alınarak sunulan hizmet için en uygun fiyatın belirlenmesi de yapılan bir düzenlemedir. Yine düzenleme yapılırken tüzel kişilerin kabul edilebilir bir kazanç sağlaması için

¹⁷⁰ EPDK, Doğalgaz Piyasası Lisans Yönetmeliği, 2002, <http://www.epdk.gov.tr/web/dogal-gaz-piyasasi-dairesi/13> (4 Haziran 2011), ss.8-10

uygun bir itfa süresinin belirlenmeside göz önüne alınmaktadır. İtfa süreleri uluslararası uygulamalar ve ülkemizdeki iç-dış faktörler dikkate alınmak yoluyla tespit edilmektedir.¹⁷¹

Enerji piyasalarında fiyat düzenlemesi yapılırken yukarıda belirtildiği üzere maliyet bazlı fiyatlandırma ve bunun yanısıra çapraz sübvansiyon ve fiyat eşitleme mekanizması da uygulanmaktadır. Bu düzenlemeler ekseriyette elektrik dağıtım bölgelerinde uygulanmaktadır.¹⁷²

Fiyat eşitleme, dağıtım bölgeleri arasında var olan maliyet farklılıklarından dolayı tüketicilerin korunmasını hedefleyen ve 2007 yılında başlayıp 2012 yılının sonuna kadar uygulanacak olan bir düzenlemedir. Satış lisansına sahip tüzel kişi faaliyet bölgesinde dağıtım, satış, iletim fonksiyonlarından kaynaklanan maliyetler ve kayıp-kaçak enerji miktarlarından dolayı ortaya çıkabilecek olumsuzluklar EPDK'nın fiyat eşitleme mekanizmasıyla önlenmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde dağıtım bölgesi lisansına sahip tüzel kişi belirli bir dönemde fiyat eşitleme mekanizmasıyla destekleyeceği veya destekleneceği bedel EPDK tarafından belirlenmektedir.

Elektrik enerjisi hizmetinin sunulabilmesi için tüzel kişiler tarafından katlanılan dağıtım, satış, iletim, kayıp-kaçığa esas enerji miktarı maliyetlerinin tüketicilere aktarılması bir bedel karşılığında olacaktır. Bu bedel EPDK tarafından belirli periyotlarla belirlenen birim fiyattır. Ortalama enerji fiyatlarındaki değişiklikler ve tarife dönemleri sonunda gerçekleşen gelirlerin ilgili dönemde düzeltilmesi ile piyasa enerji birim fiyatları güncellenir.¹⁷³

EPDK'nın uyguladığı diğer bir düzenleme uygulaması olan çapraz sübvansiyon ise bir kuruluşun belli bir alandaki faaliyetleri sonucunda elde ettiği gelirleri başka bir faaliyetinin finansmanı için kullanmasıdır. Dolayısıyla söz konusu kuruluş bir alanda sahip olduğu pazar gücünü başka bir alana kanallı edebilmektedir.

¹⁷¹ EPDK, “Stratejik Plan”, 2011, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/311edd6b-bb5d-424f-adc8-52d9f7b38319> (10 Haziran 2011), s.27.

¹⁷² ETKB, “Yazılı Soru Önergesi”, 23.07.2010, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-15536c.pdf> (10 Haziran 2011), ss.1-2.

¹⁷³ EPDK, “Elektrik Dağıtım Bölgelerinde Uygulanacak Fiyat Eşitleme Mekanizması Hakkında Tebliğ”, 2006, <http://www.epdk.gov.tr/web/elektrik-piyasasi-dairesi/39> (15 Haziran 2011), s.1-2.

Bu durumda akıllara çapraz sübvansiyon sonucunda “yıkıcı fiyat” gibi olumsuz uygulamaların kullanılmasını getirmektedir. Bunun üstesinden ise regülen edilen piyasalarda hesapların ayrıştırılması ve şeffaflığın sağlanması ile gelinmektedir.¹⁷⁴

2001 yılında yapılan düzenleme ile elektrik enerjisi fiyatlarında sanayiden meskene, batı bölgelerinden de doğu bölgelerine çapraz sübvansiyon uygulaması yasaklanmıştır. EPDK ve ETKB anlaşmaya vararak genel bir tarifieden ziyade bölgesel bir tarife yapısını uygulayarak çapraz sübvansiyonunun olası menfi etkilerini ortadan kaldırmak istemişlerdir. Ancak siyasal iktidar doğudaki tüketicilerin politik baskıları nedeniyle bu anlaşmayı kabul etmemiştir. Görüldüğü üzere maliyet düzenleyici çapraz sübvansiyon enerji fiyatlarının yükselmesine neden olacaktır.

EPDK yine bu kanunla ilk olarak, lisans sahibi tüzel kişilerin bir yıl sonra uygulayacakları tarife tekliflerini alacaktır. Daha sonra EPDK piyasa gereklerine göre en uygun tarifeyi onaylayacaktır. Bu tarifeler bütün tüzel kişi ve tüketiciler için bağlayıcıdır. Tarifeler belirlenirken gelir-gider dengesi esas alınarak bu kalemler arasındaki çapraz sübvansiyonun engellenmesi ve maliyet bazlı fiyatlandırma hedeflenmektedir.¹⁷⁵

3.3.3.3. Kalite Düzenlemesi

EPDK enerji piyasalarını düzenlerken lisanslama ve fiyat düzenlemesi uygulamalarının yanı sıra hizmet kalitesi düzenlemesine de başvurmaktadır. Enerji piyasalarında etkinliğin sağlanmasına paralel bir şekilde verimliliğin artırılması ve tüketicilerin memnuniyetini temin etmek ve bunlara bağlı olarak hizmet kalitesinin artırılmasında tarifeler aktif bir şekilde kullanılmaktadır.

Petrol ve LPG piyasasında gerekli teknik düzenlemelerle ürün çeşitliliğinin artırılması, elektrik ve doğalgaz piyasasında ise kesinti sürelerinin ve yoğunluğunun azaltılması yoluyla kalite düzenlenmesi yapılmaktadır. Ayrıca akaryakıt ürünlerinin kaliteli bir şekilde piyasaya sunulması ve hareketinin izlenebilmesi için “akaryakıt

¹⁷⁴ Çapraz Sübvansiyon, http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sozluk_detay&Id=72&Lang=TR (1 Temmuz 2011).

¹⁷⁵ Süleyman Önel, “AB Enerji Politikası ve Hukuki Dayanakları”, <http://www.teias.gov.tr/ebulten/hukuk/AB%20elektrik%20piyasa.htm> (20 Haziran 2011).

kalitesi izleme sistemi” kurulması düşünülmektedir. Yine EPDK nezdinde müşteri şikayetlerinin minimize edilmesi, olası şikayetlerinde çok hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulması ve tüketicilerin piyasaya yönelik tam bilgi sahibi olabilmesi için müşteri memnuniyetinin izlenebilmesine olanak sağlayacak bir sistemin kurulması düşünülmektedir.¹⁷⁶

3.3.3.4. Ayırıştırma Uygulaması

Ayırıştırma, *“Endüstride daha fazla rekabeti sağlayabilmek için üretim, dağıtım ve hizmetin çeşitli bileşenlerinin birbirinden ayrılmasına”* denmektedir. Ayırıştırma farklı piyasada faaliyet gösteren kuruluşlar arasında çapraz sübvansiyonu engelleyerek rekabeti artırması açısından da ayrıca önem arz etmektedir.¹⁷⁷

Ayırıştırma: dikey, yatay, gönüllü ve zorunlu olabilmektedir. Uzmanlar ayırıştırmanın olumlu ve olumsuz taraflarının olduğunu ileri sürmektedirler. Olumlu tarafı tüketici tercihlerinde alternatif yaratacakları için rekabeti artırıcı etkiye sahip olacaklar, fiyatların düşmesini ve kalitenin artmasını sağlayacaklardır. Ayırıştırmanın olumsuz tarafı ise işlem maliyetlerini artırmak suretiyle fiyatların artacağı ve oluşacak dışsallıklar nedeniyle de kaynak tahsisinde piyasayı etkinlikten uzaklaştıracağı varsayılmaktadır.

Enerji sektörü açısından baktığımızda dikey ayırıştırma daha çok konumuzla ilgili olduğundan sadece bu ayırıştırma türüne değineceğiz. Dikey ayırıştırma bir kuruluşun içinde veya kontrolünde bulunan faaliyetlerin tüzel veya gerçek kişiye satılmasıdır. Dolayısıyla enerji piyasasında dikey ayırıştırma kasıt üretim, iletim, dağıtım ve satış faaliyetlerinin satılarak birbirinden ayrılmasıdır. Dikey ayırıştırma rekabete konu olabilecek alanların açılarak piyasaya giriş zorluklarının kaldırılması amaçlanmaktadır.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Stratejik Plan, s.25.

¹⁷⁷ Rekabet Terimleri Sözlüğü, “Ayırıştırma”, <http://www.rekabet.gov.tr/dosyalar/images/file/Ekonomi/rekabet.pdf> (20 Haziran 2011), s.20.

¹⁷⁸ Erdal Türkkan, “Ayırıştırma ve Ayırma Yoluyla Rekabetin Geliştirilmesi”, 1 Ekim 2010, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfahtml&Id=1013> (20 Haziran 2011).

Elektrik ve doğalgaz enerji kaynakları piyasada 4 dikey seviyeden oluşmaktadır. Elektrik enerjisi; üretim, iletim, dağıtım ve satıştan, doğalgaz enerjisi ise; depolama, iletim, dağıtım ve satış faaliyetlerinden oluşmaktadır. Şebeke sistemine bağlı olan bu iki enerji piyasasında rekabeti sağlamak oldukça zordur. Özelleştirmelerle birlikte piyasaya özel sektörün girmesi neticesinde kamu yararı ve şebeke bağımlılığı dolayısıyla ortaya çıkacak olumsuzlukların kamu otoritesince bertaraf edilmesi için düzenleme gereksinimi ortaya çıkmıştır.¹⁷⁹

Özelleştirmelerle beraber söz konusu birbirinden farklı bu 4 faaliyetin: üretim, iletim, dağıtım ve satışın tek bir şirkete satılması rekabetin oluşmasını engelleyecektir. Yukarıda da bahsedildiği üzere ayrıştırma uygulamasıyla bu sorun çözülecektir. Yine ayrıştırma uygulaması ile birlikte dikey bütünleşik yapıdaki tekel şirketin bütün faaliyetleri bünyesinde bulundurmasının önüne geçileceği için rakip şirketlerin piyasaya girişleri engellenemeyecektir. Ayrıca sektörde şirketlerarası ayrıştırma uygulaması olduğu zaman herhangi bir şirket ilgili olduğu alan dışında faaliyette bulunamayacağından ötürü çapraz sübvansiyon yapmayacaktır. Ayrıştırma ile enerji piyasasında şeffaflık sağlanacağından dolayı siyasal iktidarın piyasaya gelişi güzel müdahale etmesinde önüne geçilecektir.¹⁸⁰

2001 yılında Elektrik Piyasası Kanunun yürürlüğe girmesiyle elektrik piyasasında dikey yapısal ayrıştırma dikkate alınarak üretim için EÜAŞ, iletim için TEİAŞ, dağıtım için TEDAŞ ve satış içinde TETAŞ kurulmuştur. Bu faaliyetlerin içerisinden sadece TEİAŞ'ı (iletimi) kamu şirketi olarak korumak rekabetin sağlanması açısından gerekli görülmüştür.¹⁸¹

Ayrıca elektrik piyasasında tekeli sınırlayan bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bunlar:¹⁸²

¹⁷⁹ Eroğlu, s.112.

¹⁸⁰ Eroğlu, ss.117-118.

¹⁸¹ İzak Atiyas, “Elektrik Sektöründe Reform”, TEPAV, 2006, http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1281428569-3.Elektrik_Sektorunde_Reform.pdf (23 Haziran 2011), s.6.

¹⁸² Atiyas, s.7.

- ❖ Üreticiler, bir önceki yıl bölgenin toplam tüketiminin maksimum %20'si kadar elektrik üretebileceklerdir.
- ❖ Üreticilerin piyasa payı maksimum %20 olmak zorundadır.
- ❖ Ayrıca piyasadaki aktörlerin bölgedeki toplam tüketim miktarının %20'sinden fazlasını kendi üretim şirketinden alması yasaklanmıştır.

Ayrıştırma uygulamasıyla birlikte şirketler sadece kendi alanlarında çalışacakları için etkin bir şebeke sistemi kurarak diğer birimlere olan bağımlılıklarını minimum seviyeye düşürecek ve verimli bir şekilde çalışacaklardır.¹⁸³

3.3.4. Dünyadaki Uygulamalar

Enerji piyasasında bağımsız düzenleyici kurum olarak faaliyet gösteren uluslararası ülke uygulamalarına birkaç örnek verebiliriz.

3.3.4.1. Federal Enerji Düzenleme Komisyonu (FERC)

Amerika Birleşik Devletleri(ABD) enerji piyasasında düzenleyici kurum olarak FERC faaliyette bulunmaktadır. Bağımsız bir kurum olan FERC elektrik,doğalgaz ve petrol piyasalarını düzenlemek ve denetlemekle yükümlüdür.Eyaletlerden oluşan ABD'de elektriğin iletimi ve ticaretini,doğalgazın iletimini ve toptan ticaretini ve petrolün iletimini eyaletler arasında bu kurum düzenlemektedir.Ayrıca FERC doğalgaz boru hatları ve terminallerin inşası, hidroelektrik santral projelerine ilişkin her türlü regülasyonu da gerçekleştirmektedir.¹⁸⁴

3.3.4.2. Gaz ve Elektrik Piyasaları Dairesi (OFGEM)

İngiltere de faaliyette bulunan OFGEM gaz ve elektrik piyasalarını düzenleyip denetlemektedir.OFGEM söz konusu işlevini yerine getirirken birinci önceliği enerji piyasasındaki tüketicileri korumaktır.OFGEM bu görevini icra ederken tüketicilerin görüşlerini temsil etmekte ve tüketicilere her türlü bilgiyi sağlamaktadır. OFGEM İngiltere de enerji arz güvenliğinin sağlanabilmesi ve enerji alanında etkin bir rekabetin

¹⁸³ Eroğlu, s.119.

¹⁸⁴ What Ferc Does, <http://www.ferc.gov/about/ferc-does.asp> (25 Haziran 2011).

oluşturulabilmesi için de regülasyonlar gerçekleştirmektedir. OFGEM regülasyon yaparken lisanslar ve fiyat kontrollerine çokça başvurmaktadır.¹⁸⁵

3.3.4.3. Avrupa Enerji Piyasası Düzenleyicileri (CEER ve ERGEG)

Avrupa enerji sektöründe CEER ve ERGEG kurumları elektrik ve gaz piyasalarını regüle etmektedirler. Her iki kuruluşunda ortak amacı Avrupa da rekabetçi,sürdürülebilir ve etkin bir enerji piyasası dizayn etmektir.ERGEG 2003 yılında Avrupa Komisyonu tarafından elektrik ve doğalgaz piyasasında gereken denetleme ve düzenlemelerin yapılması için kurulmuştur.CEER ise gönüllü bir kuruluş olarak kurulmuştur.Birçok noktada aynı olan ERGEG ve CEER arasında sadece böyle bir farkın olduğunu belirtmek mümkündür.Merkezi Belçika'nın Brüksel kentinde olan CEER Belçika kanunlarına göre faaliyetlerini sürdüren ve kar amacı gütmeyen bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁶

¹⁸⁵ About Ofgem, <http://www.ofgem.gov.uk/About%20us/Pages/AboutUsPage.aspx> (25 Haziran 2011).

¹⁸⁶ About The European Energy Regulators, http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_ABOUT/CEER 25 Haziran 2011.

SONUÇ

Devletin ekonomideki rolü perspektifinde müdahaleci sosyal refah devletini ve piyasa aksaklıklarını analiz ettiğimiz ilk bölüm teorik çerçevenin oluşması bakımından son derece önemlidir. Bu teorik çerçeve ışığında liberal ekonomiye, keynesyen ekonomi anlayışı ve neo-liberal ekonomi anlayışına değindik. Şöyle ki: Liberallerin devlete atfettiği “*jandarmalık görevi*” piyasalara minimum devlet müdahalesi isteğinin altında yatan bir gerekçe olarak ortaya çıkmıştır. Yine liberal iktisat anlayışına göre piyasalar kendi haline bırakıldığında “*görünmez bir el*” sayesinde piyasa dengesinin sağlanacağı hep vurgulanagelmıştır.

1929 büyük buhrana kadar uygulanan liberal iktisat politikaları bu tarihte rafa kaldırılmıştır. Bu tarihlerde John Maynard Keynes söz konusu krizin talep yetersizliğinden meydana geldiğini ve liberallerin ileri sürdüğü gibi “*görünmez elin*” piyasada dengeyi sağlamadığını ileri sürmüştür. Ayrıca Keynes, liberallerin “*her az kendi talebini yaratır*” anlayışına karşı “*her talep kendi arzını yaratır*” düşüncesine ileri sürmüştür. O günün koşullarında bir çok devlet Keynes’in ileri sürdüğü iktisat politikası eksenin de ekonomilerine yön vermişlerdir ve Keynesyen iktisat politikaları başarılı bir performans göstermiştir. 1979 petrol krizine kadar uygulanan Keynesyen politikalar bu tarihten sonra yerini neo-liberal iktisat politikalarına bırakmıştır.

1929’dan 1980 yılına kadar ekonomide kamu müdahalesi neticesinde bir çok kurum etkinlikten uzaklaşmıştır. Bu süreçte gerek dünyada gerekse de ülkemizde birçok işletme millileştirilmiştir. Millileştirilen bu işletmelerin finansmanı ciddi bütçe açıklarının meydana gelmesine neden olmuştur. İyice hantallaşan bu kuruluşlar ülke ekonomilerine büyük yükler getirmişlerdir. Devletler bu durumdan kurtulmak için çareler ararken özellikle 1980’li yıllarda ortaya çıkan neo-liberal iktisat politikalarına paralel bir şekilde devletin piyasadan çekilmesi gerektiğini düşünmüşler ve bu yönde politikalar uygulamaya başlamışlardır. Bu politikalar içerisinde özelleştirme uygulamaları ön plana çıkmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise ilk olarak sektör incelemesi yapılmış ve ardından bağımsız düzenleyici kurum kavramı irdelenmiştir. Bu bağlamda şu konular

analiz edilmiştir: Devletler özelleştirdikleri alanlardan çekilmeleriyle beraber bu alanların kendi başına bırakılmaması için piyasalara doğrudan müdahale etmek yerine düzenleyici politikalar uygulama yolunu seçerek özelleştirilen piyasaları kontrol ve gözetim altında tutmaya başlamışlardır. Devletler düzenleyici politikaları da bağımsız düzenleyici kuruluşlar eliyle yerine getirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla “*jandarma devlet*” ilk önce müdahaleci devlete, ardından düzenleyici devlete doğru evrilmiştir.

Klasiklere göre piyasalar tam rekabet piyasası özellikleri göstermekteydiler. Dolayısıyla ekonomide tam istihdamın bu şekilde sağlanacağı ve piyasada dengesinin olabilmesi için tam istihdamın gerçekleşmesinin şart olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak Keynes eksik istihdamda da piyasa dengesinin pekala sağlanabileceğini ifade etmiştir. Klasikler devletin ekonomiye müdahalesinin piyasada var olan ahengi, rekabeti kısacası piyasa dengesini bozacağını belirtmişlerdir. Son bir asırda dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler ışığında liberallerin ileri sürdüğü gibi piyasalar, tam rekabet piyasası özelliğini hemen hemen hiç göstermemişlerdir. Yeri gelmişken tam rekabet piyasası özelliklerini birkez daha hatırlatmak gerekirse:

- Alıcı ve satıcıların piyasa fiyatını etkileyemeyecek kadar çoktur.
- Piyasaya giriş-çıkış serbesttir. Alıcı ve satıcıların piyasaya girişi çıkışlarını engelleyecek bir durum söz konusu değildir.
- Piyasada alışverişe konu olan tüm mal ve hizmetler için homojenlik söz konusudur. Yani mal ve hizmetler birbiriyle paralellik gösterir ve bu durum herkesçe bilinir.
- Piyasada olup bitenlerden herkesin haberdar olduğu varsayılır. Asimetrik bilginin olmadığı düşünülür.
- Ve son olarakta, tam rekabet piyasasında her bir mal için bir fiyatın olduğu ve bu fiyatın piyasadaki karar alıcılar tarafından veri kabul edildiği düşünülür.

Saymış olduğumuz tam rekabet piyasası özelliklerinin gerçekleşmesi ile piyasada dengenin kendiliğinden sağlanacağı ve bu sebeple kamu müdahalesinin gereksiz olduğu görüşü liberallerce sürekli ifade edilmiştir. Ancak teoride vurgulanan

bu durum uygulamada karşılığını bulmamıştır. Tam rekabet piyasası özelliklerinin piyasalarda gerçekleşmemesinden dolayı piyasa aksaklıkları meydana gelmiştir.

Çalışmamızın son bölümünde ise öncelikli olarak ülkemizdeki enerji piyasasının yapısı incelenmiştir. Bu bölümün devamında ise bazı sektörlerde görülen piyasa aksaklıklarının ülkemizdeki enerji sektöründe görülüp görülmediği, eğer enerji sektöründe herhangi bir piyasa aksaklığı görülüyorsa bu aksaklıkların nasıl düzenlendiği sorusuna cevap bulmaya çalıştık.

Araştırmamızı gerçekleştirirken dünyadaki piyasalara paralel, tam rekabet piyasası özelliklerinin görülmediği ve bundan dolayı piyasa aksaklıklarının yaşandığı sektörlerin başında enerji piyasasının geldiğini gördük. Dolayısıyla çalışmamızda özelleştirme süreciyle birlikte bazı sektörlerde görülen piyasa aksaklıklarının enerji sektöründe de görüldüğü durumu analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede ülkemizde elektrik, doğalgaz, petrol ve LPG piyasası olarak 4'e ayrılan enerji piyasasında; piyasaya giriş engeli, doğal tekel, asimetrik bilgi, enerjide dışa bağımlılık, şebeke dışsallığı ve diğer bazı aksaklıkların ne şekilde ortaya çıktığı ve sektörü nasıl etkilediği irdelenmiştir.

Ayrıca çalışmamızda ülkemizdeki enerji piyasasında görülen söz konusu aksaklıkların sektörün düzenleyici kurumu olan EPDK tarafından lisanslama, fiyat düzenlemesi, kalite düzenlemesi ve ayrıştırma uygulaması gibi düzenlemelerle regüle edilmesi analiz edilmiştir.

Ülkemiz enerji sektöründe görülen piyasa aksaklıklarının giderilmesi Rekabet Kurumu'nun, ilgili bakanlığın ve EPDK'nın koordineli çalışması ile sağlanabilir. En azından bu aksaklıkların ekonomi üzerinde meydana getirdiği olumsuzluklar bu şekilde minimize edilmeye çalışılabilir. Ayrıca, EPDK enerji piyasalarına yönelik düzenleme yaparken gerek piyasada faaliyette bulunan lisans sahibi tüzel kişilerin gerekse de tüketicilerin korunmasına yönelik uygulayacağı politikaları piyasada rekabetin sağlanmasını tesis edecek şekilde yapmaya gayret göstermesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akıncı, Müslüm. Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman, 1.Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın, 1999.

Arı, Tayyar. Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 7.Baskı. Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayını, 2008.

Arı, Önder. Uluslararası İlişkiler, İstanbul: Der Yayınevi, 1987.

Arıboğan, Deniz Ülke. Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, 3.Baskı. İstanbul: Der Yayınları, 2011.

Aslan, İ.Yılmaz. Enerji Hukuku, Cilt.3, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2009.

Begg, David, Rudiger Dornbusch ve Stanley Fischer. Mikro İktisat, Vildan Serin(çev.). İstanbul: Alkım, 2001.

Buğra, Ayşe. İktisatçılar ve İnsanlar, İstanbul:İletişim Yayınları, 1995.

Dinler, Zeynel. Mikro Ekonomi, 16. Baskı. Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları, 2005.

Durmuş, Mustafa. Kamu Ekonomisi, Ankara: Gazi Kitapevi, 2008.

Edizdoğan, Nihat. Kamu Maliyesi, 10. Basım. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2008.

Eker, Aytaç. Kamu Maliyesi, 4.Basım. İzmir: Maliye Bölümü Masaüstü Yayıncılık, 1999.

Eren, Ercan ve Donduran, Murat. Mikro İktisat, 2.Baskı. İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2001.

Ercan, Fuat. "Küreselleşme Sürecindeki Yerellikler: Homojenleşme ve Farklılaşma/Güç ve Eşitsizlik İlişkileri Üzerine", Kapitalizm Küreselleşme

- Az gelişmişlik, Demet Yılmaz ve Diğerleri (drl.). Ankara: Dipnot Yayınları, 2006.
- Galbraith, John Kenneth. İktisat Tarihi, Müfit Günay(çev.). Ankara: Dost Kitapevi, 2004.
- Gökkaya, Hacı Duran. Özelleştirmeye Bir Bakış, Ankara: Gün Yayınları, 2007.
- Kirmanoğlu, Hülya. Kamu Ekonomisi Analizi, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2007.
- Lipsey, Richard G., Peter O. Steiner, Douglas D. Purvis, Paul N. Courant. İktisat 1, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1994.
- Mutluer, M.Kamil, Ahmet Kesik ve Erdoğan Öner. Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Nadaroğlu, Halil. Kamu Maliyesi Teorisi, 8.Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın, 1992.
- Nemli, Arif. Kamu Maliyesine Giriş, 2.Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984.
- Neumark, Gertrude Fanny. Genel Ekonomi Teorisi, İstanbul: Hak Kitabevi, 1948.
- Özdemir, Süleyman. Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul: İTO Yayınları, 2007.
- Özgüven, Ali. İktisat Bilimine Giriş, 7.Baskı. İstanbul: Filiz Kitapevi, 1997.
- Öztürk, Nazım. Ekonomide Devletin Değişen Rolü, Ankara: Palme Yayıncılık, 2007.
- Parasız, İlker. Mikro Ekonomi, 8.Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2008.
- Paya, M.Merih. Para Teorisi ve Para Politikası, İstanbul: Filiz Kitapevi, 2002.
- Rousseau, Jean-Jacques. Ekonomi Politik, 1.Baskı. İsmet Birkan(çev.). Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2005.
- Seyidoğlu, Halil. İktisat Biliminin Temelleri, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2006.

- Skousen, Mark. İktisadi Düşünce Tarihi, Mustafa Acar ve Diğerleri(çev.). 3.Baskı. Ankara: Adres Yayınları, 2007.
- Sönmezoğlu, Faruk. Uluslararası İlişkilere Giriş, 2.Basım. İstanbul: Der Yayınevi, 2005.
- Stiglitz, Joseph E. Kamu Kesimi Ekonomisi, 2. Baskı. Ömer Faruk Batırel(çev.). İstanbul: M.Ü. IIBF Yayını, 1994.
- Şahin, Hüseyin. İktisada Giriş, 3.Baskı. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993.
- Türkay, Orhan. Mikro İktisat Teorisi, 13.Baskı. Ankara: İmaj Yayınevi, 2007.
- TÜSİAD. Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları, 2002.
- Uluatam, Özhan. Kamu Maliyesi, 4.Baskı. Ankara: Savaş Yayınları, 1991.
- Ünsal, Erdal Muzaffer. Mikro İktisat, 7.Baskı. Ankara: İmaj Yayıncılık, 2007.
- Yıldırım, Kemal, İbrahim Bakırtaş ve İlyas Şıklar. Mikro İktisada Giriş, Bursa: Ekin Basım Yayın, 2007.
- Yılmaz, Sema. “John Kenneth Galbraith’ın Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme”, Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, 2008.
- Zeytingönül, Oğul. Yoksulluk Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme, Ankara:Adres Yayınları, 2004.

Sürelî Yayınlar

- Akbulut, Gülpınar. “Küreselleşme Değişimi Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar ve Türkiye”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.32, Sayı.1, 2008.
- Başaran, Alparslan A. ve Necmeddin Bağdadioğlu. “Türkiye Elektrik Sektöründe Reform Süreci, Regülasyon ve Rekabet Politikası”, Sosyo Ekonomi Dergisi, Özel Sayı. 2010.
- Delice, Güven. Doğan, Adem ve Uzun. A.Meral. “Finansal Regülasyon ve Piyasa Disiplini”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt.5, Sayı.1, 2004.
- Demir, Osman. “Özelleştirmenin Gerekçeleri ve Engelleri”, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt.14, Sayı.1, 2001.
- Er, Selami. “Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Dış Denetimi ve 5018 Sayılı Kanunda Yapılan Değişiklikler”, Sayıştay Dergisi, Sayı.68, 2008.
- Gönen, Yakup. “Elektrik Piyasası Faaliyetlerinin Kamu Hizmeti Niteliğine İlişkin Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. Cilt.14, Sayı.2, 2010.
- J. Samuels, Warren, “Kurumsal İktisat”, Akademik Bakış Dergisi. I.Yaşar Vural ve Abdülkerim Çalışkan (çev.), Sayı.9, 1995.
- Karakaş, Mehmet. “Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler”, Maliye Dergisi, Sayı.154, 2008.

- Koray, Meryem. “Görölmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları ve Demokrasi İlişkisi”, Çalışma ve Toplum Dergisi. Sayı.5, Sayı.5, 2005.
- Oğuz, Fuat. “Bilgi, Regölasyon ve Rekabet: Bir Piyasa Süreci Yaklaşımı”, Doğuş Üniversitesi Dergisi. Cilt.6, Sayı.2, 2005.
- Özkan, Ahmet Fatih. “Türkiye’de Enerji Sektörüne İlişkin 10 Temel Sorun Alanı”, Rekabet Dergisi. Cilt.11, Sayı.2, 2010.
- Öztekin, Hülya. “Neo-liberal Toplumlarda Düzenleyici Devlet Anlayışı ve Görsel-İşitsel İletişim Alanında Bağımsız Düzenleyici Üst Kurullar: RTÜK Örneği”, Selçuk İletişim Dergisi, Cilt.5, Sayı.1, 2007.
- Reel, Yeşim. “Elektrik Sektörünün Regölasyonu”, Enerji Piyasa ve Düzenleme Dergisi. Cilt.1, Sayı.2, 2010.
- Salman, Banu. “Elektrik Sektöründe Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme”, Memleket Siyaset Yönetim Dergisi. Cilt.3, Sayı.6, 2008.
- Şahin, Selen Yersu. “Türk Enerji Sektöründe Rekabet Kurumu ile Sektörel Düzenleyici Kurum Arasındaki İlişki”, Rekabet Dergisi. Cilt.11, Sayı.4, 2010.
- Şimşek, Salih ve Karakaş, Adem. “Asimetrik Bilgi-İktidar ve Kurumsal Düzenleme Üzerine”, TUIİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt.7, Sayı.4-5, 2007.
- Tan, Turgut. “Bağımsız İdari Otoriteler Veya Düzenleyici Kurullar”, Amme İdaresi Dergisi. Cilt.35, Sayı.2, 2002.
- Tepe, Berna ve Ardiyok, Şahin. ”Devlete Yeni Rol: Regölasyon”, Amme İdaresi Dergisi. Cilt.37, Sayı.1, 2004.

Diğer Yayınlar

About The European Energy Regulators, http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_ABOUT/CEER (6 Haziran 2011).

About OFGEM, <http://www.ofgem.gov.uk/About%20us/Pages/AboutUsPage.aspx> (06 Haziran 2011).

Albayrak, Resul. Enerji Ola Kese Savaşı Enerji Ola Kestire Başı, Hedef, 7 Mart 2011, <http://www.hedefgazetesi.com.tr/muhammed-albayarak-/315-enerji-ola-kese-sava-enerji-yoksa-kestire-ba> (15 Şubat 2011).

Altundiş, Mehmet. “Bağımsız İdari Otoritelerin Türk Hukuku’nda Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Türk Hukuku’na Etkileri”, http://www.danistay.gov.tr/makale_mehmet_altundis113.htm (14 Mayıs 2011).

Aslan, Nagehan Talat. “Yönetimin Yeni Yapı Taşları Bağımsız İdari Otoriteler: Yavru Leviathanlara Doğru”, Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı.59 (Şubat 2010).

Atiyas, İzak. “Elektrik Sektöründe Reform”, TEPAV, 2006, http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1281428569-3.Elektrik_Sektorunde_Reform.pdf (23 Haziran 2011).

Aydoğan, Bekir. "Güç Kavramı ve Türkiye", <http://www.ekopolitik.org/public/news.aspx?id=5399&pid=4082> (21 Mart 2011).

- Bayraç, H.Naci. “Türkiye’de Petrol Sektörü”, Türksam, <http://www.turksam.org/tr/yazararsivi283.html> (19 Haziran 2011).
- BOTAŞ, http://www.botas.gov.tr/icerik/tur/dogalgaz/boruhatti/dg_ttt.asp (16 Nisan 2011).
- BOTAŞ, <http://www.botas.gov.tr/index.asp> (19 Haziran 2011).
- BP, “BP Dünya Enerji İstatistikleri Raporu 2010 Yayınlandı”, 2011, <http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=9018433&contentId=7069637> (17 Haziran 2011).
- BP, “Statistical Review Of World Energy Report 2011”, http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGIN/G/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf (28 Nisan 2011).
- Cebe, Mustafa. “Kriz Dönemi Enerji Arz ve Talep Dengesi Yanıltıcı ve Geçicidir”, <http://www.ekohaber.com.tr/Prof,Dr,Dr,Mustafa,Cebe,Kriz,donemi,enerji,arz,ve,talep,dengesi,yaniltici,ve,gecicidir,5-ekohaber-5-haberid-8634.html> (2 Nisan 2011).
- Çakal, Recep. “Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon”, Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, 1996.
- Çapraz Sübvansiyon, http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sozluk_detay&Id=72&Lang=TR (1 Temmuz 2011).
- Deloitte, “Türkiye Elektrik Enerjisi Piyasası 2010-2011 Beklentiler ve Gelişmeler”, http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Turkey/Local%20Assets/Documents/turkey-tr/er/ElektrikEPiyasasi2010_090710.pdf İstanbul (22 Ekim 2010).

- Doğalgaz Piyasası Mevzuatı, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.4646&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (17 Haziran 2011).
- Dünya, “Petrol Ofisi Satıldı”, 23 Ekim 2010, http://www.dunya.com/petrol-ofisi-satildi_104067_haber.html (19 Nisan 2011).
- Elektrik Piyasası Mevzuatı, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.4628&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (17 Haziran 2011).
- EPDK, http://www.epdk.gov.tr/web/guest/epdk_hakkinda (28 Mayıs 2011).
- EPDK, “2010 Yılı Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/5240dd6f-6c54-4096-89f1-dd91337259b6> (19 Haziran 2011).
- EPDK, “2009 Yılı Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.gov.tr/documents/10157/05760215-4a5d-4e4d-b2d6-f6dae20d4066> (17 Haziran 2011).
- EPDK, Doğalgaz Piyasası Lisans Yönetmeliği, 2002, <http://www.epdk.gov.tr/web/dogal-gaz-piyasasi-dairesi/13> (4 Haziran 2011).
- EPDK, “Elektrik Dağıtım Bölgelerinde Uygulanacak Fiyat Eşitleme Mekanizması Hakkında Tebliğ”, 2006, <http://www.epdk.gov.tr/web/elektrik-piyasasi-dairesi/39> (15 Haziran 2011).
- EPDK, Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği, 2002, <http://www.epdk.gov.tr/web/elektrik-piyasasi-dairesi/19> (6 Haziran 2011).
- EPDK, “Elektrik Piyasası Uygulama El Kitabı”, 2003, <http://www.epdk.gov.tr/documents/10157/41376f14-8b1b-4007-ab4f-98b459fdfa88> (25 Haziran 2011).

- EPDK, “2010 Yılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları(LPG) Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/26391099-f6f5-4a32-82e9-4a3b3677f309> (1 Haziran 2011).
- EPDK, “2009 Yılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları(LPG) Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/c7dce326-3575-480a-bceb-2d66cea7150c> (28 Haziran 2011).
- EPDK, “2007 Yılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları(LPG) Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/4601b8f2-39cf-4499-8665-a9f2644dceef> (26 Mayıs 2011).
- EPDK, “2010 Yılı Petrol Piyasası Sektör Raporu”, <http://www.epdk.gov.tr/documents/10157/8144ba40-42cc-42ef-8a0a-920a7b67249b> (25 Haziran 2010).
- EPDK, “2007 Yılı Petrol Piyasası Sektör Raporu” <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/fcc3f9c6-d014-4606-bbfd-edcb78491dab> (25 Mayıs 2011).
- EPDK, “Stratejik Plan”, 2011, <http://www.epdk.org.tr/documents/10157/311edd6b-bb5d-424f-adc8-52d9f7b38319> (10 Haziran 2011).
- Ertuna, Özer. “Özelleştirmenin Amacı ve Uygulama Usulleri”, Özelleştirme Semineri, İstanbul, 3 Aralık 1993.
- ETKB, “2009 Yılı Genel Enerji Dengesi”, http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/raporVeriGir/48470/2 (2 Nisan 2011)
- ETKB, http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/detaySec/4043 (5 Nisan 2011).
- ETKB, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=enerji&bn=215&hn=12&nm=384&id=384> (28 Nisan 2011).

ETKB, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=enerji&bn=215&hn=12&nm=384&id=384> (20 Şubat 2011).

ETKB, “Yazılı Soru Önergesi”, 2010, <http://www.tbmm.gov.tr/d23/7/7-15536c.pdf> (10 Haziran 2011).

İşletme Hakkı Devredilecek Olan HES Santralleri, http://www.oib.gov.tr/2009/ilan/2009-12-03_euas_santralleri.htm (20 Nisan 2011).

Küreselleşme Nedir, <http://www.genbilim.com/content/view/1662/89/> (21 Mart 2011).

Kılınç, Nurcan. “Enerji Ekonomisinin Önemi ve Türkiye’nin Enerji Performansı”, SARAM. http://cesran.org/index.php?option=com_content&view=article&id=252%3Aenerji-ekonomisinin-onemi-ve-tuerkiyenin-enerji-panoramas-&Itemid=99&lang=tr (20 Şubat 2011).

LPG Nedir?, <http://www.total.com.tr/os/osturkey.nsf/VSOPM/13493C7A34F35D95C12572A4002CB31E?OpenDocument> (27 Haziran 2011).

LPG Piyasası Kanunu <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1487.html> (27 Haziran 2011).

Makro İktisat Okulları, http://www.ekodialog.com/Konular/makro_iktisat_okullari.html (7 Mayıs 2010).

Memişoğlu, Dilek. “Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler ve Denetimleri”, Uluslararası Davraz Kongresi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 24-27 Eylül 2009.

ÖİB, <http://www.oib.gov.tr/tedas/tedas.htm> (15 Nisan 2011)

ÖİB, http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/blok-halka_arz.htm (15 Nisan 2011).

Ölçeğe Göre Getiri, <http://www.ekodialog.com/Konular/olcekekonomilerigetiri.html> (1 Ocak 2010).

- Önel, Süleyman. “AB Enerji Politikası ve Hukuki Dayanakları”, <http://www.teias.gov.tr/ebulten/hukuk/AB%20elektrik%20piyasa.htm> (20 Haziran 2011).
- ÖzelleştirmeYöntemleri,http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ozellestirme_yontemleri.htm (20 Nisan 2011).
- Öztürk, Nursel. “Özelleştirme Ders Notları”, http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm (24 Nisan 2011).
- Paşaoğlu, Ömer. “Doğal Tekellerde Regülasyon ve Rekabet Bir Örnek: İngiliz Elektrik Sektörünün Yeniden Yapılandırılması”, Uzmanlık Tezi, Ankara: Rekabet Kurumu Yayınları, 2003.
- Petrol Piyasası Kanunu http://www.oib.gov.tr/baskanlik/petrol_piyasasi_kanunu.htm (19 Haziran 2011).
- Pınar, Ahmet. “Tam Rekabet Piyasaları”, <http://www.genbilim.com/content/view/1407/89/> (29 Aralık 2009).
- PİGM, “2010 İdari Faaliyet Raporu”, <http://www.pigm.gov.tr/uretim.php> (30 Nisan 2011).
- RekabetTerimleriSözlüğü,“Ayrıştırma”,2010,<http://www.rekabet.gov.tr/dosyalar/images/file/Ekonomi/rekabet.pdf> (20 Haziran 2011).
- Satman, Abdurrahman. Dünya Enerji Kaynakları, BİLGESAM, 24 Temmuz 2008, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=170:duyuru-enerji-kaynaklar&catid=125:analizler-cevre&Itemid=144 (10 Nisan 2011).
- Star, “2011’de Enerji Üretimi’de Tüketimi’de Artacak, 1 Kasım 2010, <http://www.stargazete.com/ekonomi/2011-de-enerji-uretimi-de-tuketimi-de-artacak-haber-306073.htm> (17 Haziran 2011).

- Soyer, Şule. “Regülasyon ve Deregülasyon Politikası”, http://www.alomaliye.com/sule_soyer_regulasyon.htm (2 Mayıs 2011).
- Soysal, Cengiz. “Rekabet Perspektifinden Türkiye Akaryakıt Sektörü”, 2003, <http://www.rekabet.gov.tr/dosyalar/tezler/tez43.pdf> (5 Nisan 2011).
- Taşdan, Farız. İklim Değişikliği Politikalarına Giriş, Yeşil Ekonomi, 26 Nisan 2011, http://www.yesilekonomi.com/yazarlar/fariz_tasdan/Iklim-Degisikligi-Politikalarina-Giris.htm (24 Haziran 2011).
- TDK, “Ekonomi”, <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (10 Ekim 2010).
- TEDAŞ’a Dağıtım Şirketleri, <http://www.oib.gov.tr/tedas/tedas.htm> (2 Mayıs 2011).
- Tedaş 20 Şirkete Bölündü, <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=165549> (1 Mayıs 2011).
- Türkiye’nin Petrol ve Gaz Rezervleri Tükenmek Üzere, <http://www.enerjivadisi.com/n.php?n=petrol-ve-gaz-tukeniyor-yeni-yatirim-gerek-2010-05-31> (1 Nisan 2010).
- Türkkan, Erdal. ”Ayrıştırma ve Ayırma Yoluyla Rekabetin Geliştirilmesi”, 2010, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfahtml&Id=1013> (20 Haziran 2011).
- Türkkan, Erdal. ”Fiyat Şeffaflığı ve Rekabet”, 2010, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfahtml&Id=1132> (25 Haziran 2011).
- Türkkan, Erdal. ”Şebeke Dışsallıkları ve Rekabet”, 2009, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfahtml&Id=930> (24 Haziran 2011).

Usta, Sefa ve Altınışık, İsa. ”Bağımsız Düzenleyici Kurumlar”,
<http://www.kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazioku.asp?yno=377&ano=49>
(16 Mayıs 2011).

What ferc does, <http://www.ferc.gov/about/ferc-does.asp> (20 Haziran2011).

Yardımcı, Okan. “EPDK”, EPDK Semineri, İzmir, Aralık 2010.